د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

فرهنگ

لسم ټولګی

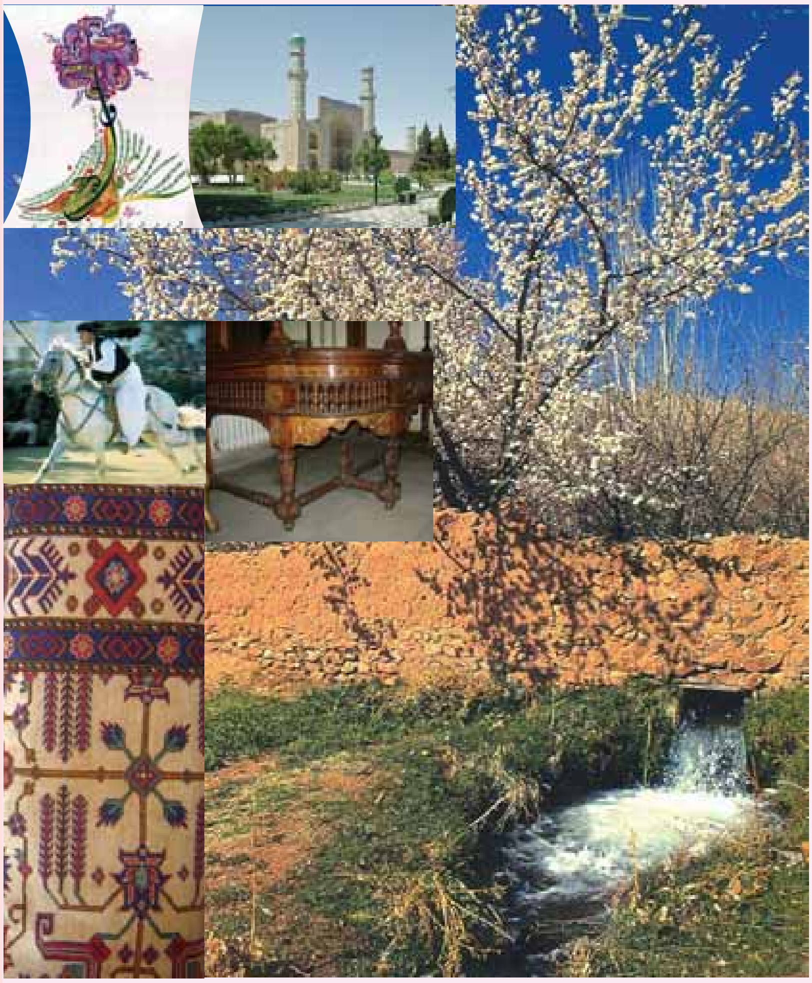

فرهنگ - لسم ټولګی

... پورې اړه لري اخیستنه او
... غړونکو سره قانوني چلن

Ketabton.com

د چاپ کال: [illegible] هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب، د ښوونکو د روزنې
او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

فرهنگ

لسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

ليکوالان

- عبدالحميد عاطف
- عبدالغفور قرار

علمي او مسلکي ايډيټ

پوهاند غلام جيلانی عارض

محمداسحاق نگارگر

دکتور خوش نظر پاميرزاد

ژباړونکی

غلام سرور گلاب زی صافی

د ژبې ايډيټ

زرين انځور

مؤلفه فروزان خاموش

سيد انور ميچن خيل

ديني، سياسي او فرهنگي کمېټه

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- حبيب الله راحل د تعليمی نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- مولوی عبدالصبور عربي د اسلامي علومو متخصص.

د څارنې کمېټه

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس د مرکز معين.
- دوکتور شيرعلی ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تأليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين:

عنايت الله غفاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

مِلي سُرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د اوزبکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، ګوجر دي — پامېریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسیا، به — لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مودی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو!

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. ځرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو تدوین او ترتیب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو مینډې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

زه باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیتونه په ریښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د ځرگندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تألیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب تدوین او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلړ

د لوست نوم	مخ
سریزه	ح
د کتاب ټولې موخې او هدفونه	ی
لومړی څپرکی **لاسي صنایع**	۱
لومړی لوست: فرهنگ	۲
دویم لوست: د لیمخي جوړولو صنعت	۵
دریم لوست: وربښل او ټغر اوبدنه	۸
څلورم لوست: د غالیو اوبدنه	۱۱
پنځم لوست: د مالوچو له تارونو څخه اوبدنه	۱٦
شپږم لوست: د کېڼکي او د غنمو له تنې څخه اوبدنه	۱۸
اووم لوست: گنډل او گلدوزي	۲۲
اتم لوست: ترکاڼي او د لرگي صنعتونه	۲۴
نهم لوست: گاڼې	۲۹
لسم لوست : د مسگرۍ صنعت او هنر	۳۳
د لومړي څپرکي لنډيز	۳۷
دویم څپرکی **هنرونه**	۳۸
یولسم لوست: د موسیقۍ هنر	۳۹
دولسم لوست: ملي اتڼ	۴۳
دیارلسم لوست: د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې	۴٦
د دویم څپرکي لنډيز	۵۴
دریم څپرکی **سیمه ییز دودونه**	۵۵
څوارلسم لوست: د مېلمه پالنې دودونه او مېلمستون	۵٦
پنځه لسم لوست: د ډوډۍ خوړلو آداب	۵۸
شپاړسم لوست: خواړه	٦۱
د دریم څپرکي لنډيز	٦۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی **سيمه ييزې جامې**	٦٥
اوه لسم لوست: سنتي او سيمه ييزې جامې	٦٦
اته لسم لوست: د خولۍ او څادر ډولونه	٧٢
نولسم لوست: څپلۍ او پايزارونه	٧٧
د څلورم څپرکي لنډيز	٨١
پنځم څپرکی **تفريحي او سيمه ييزې لوبې**	٨٢
شلم لوست: سانګه وهل	٨٣
يوويشتم لوست: آس	٨٦
دوه ويشتم لوست: وزلوبه	٩٠
درويشتم لوست: سيمه ييزې لوبې او کاغذ پران	٩٦
د پنځم څپرکي لنډيز	١٠١
شپږم څپرکی **مالداري، باغداري، ځنګلونه، درملي بوټي او مېلې**	١٠٢
څلير ويشتم او پنځه ويشتم لوستونه: مالداري، باغداري او ځنګلونه	١٠٣
شپږ ويشتم لوست: درملي بوټي	١١٦
اوه ويشتم لوست: مېلې، د جهان ګردۍ-راښکون او زموږ دهيواد فرهنګي ميراثونه	١٢٢
د شپږم څپرکي لنډيز	١٣٠
اووم څپرکی **د ملّي هويت پديدې، رمزونه ، نښې (سمبولونه)**	١٣١
اته ويشتم لوست: بيرغ، ملی سرود او نښې	١٣٢
د اووم څپرکي لنډيز	١٤٠
اخځليکونه	١٤١

سریزه

زموږ گران هیواد افغانستان چې د پخوا زمانو څخه د ځلیدونکي فرهنګ او تمدنونو مرکز او زانګو ده د دې لویو مرکزونو نښې او بېلګې په بلخ، بامیان، غزني، ګردیز، بغلان، جوزجان، هډه، بګرام، کابل، تخارستان، د آی خانم لرغونی ښار، هرات، د لوګرعینکو او زموږ د هیواد په نورو سیموکې تر اوسه موندل شوي او شتون لري.

له دې مرکزونو څخه لاس ته راغلې نښې د دې حقیقت څرګندویه ده چې زموږ په ګران هیواد کې د مادّي او معنوي فرهنګ قیمتی نښې په زرګونو کاله مخکې د خلکو لخوا ایجاد شوې او ترنن ورځې پورې له یوه نسل څخه بل نسل ته پاتې شوې دي.

همدارنګه په معنوي فرهنګ کې زموږ په هیواد کې زردشتي او بودایي دینونه منځ ته راغلي دي چې په بګرام او د لوګر په عینکو کې د بودا لوی معبدونه او په بامیانو کې د بودا لویي مجسمې زموږ د دې ادعا ستر ثبوت دی.

دغه چې موږ ترې یادونه وکړه د اسلام د مقدس دین تر خپریدو مخکې د خلکو فرهنګ و. خو د اسلام د مقدس دین په راتلو سره هغه پخواني قوانین د تاریخ برخه وګرځېده او زموږ په ګران هیواد افغانستان کې د اسلام دین رامنځته شو، قرآني لارښوونو یې ځای ونیو او خلك د اسلام په مقدس دین مشرف شول. همدارنګه په لاسي صنایعو کې زرګري، مسګري، آهنګري، د خراطي ظریفه صنایع، ګنډنې، د اوبدلو ډولونه، ښکلې لیکنې. سمبولونه او داسې نورو پراختیا، پرمختګ او وده وکړه او شهرت یې پیداکړ، چې تاسې ګران زده کوونکي به په متن کې د هغوی د هر ډول سره بلدشئ، موږ تاسوته د دې کتاب په لوستلو سره د هیواد د فرهنګ په هکله د رڼا یوه وړه دریڅه په لاندې شرحه پرانستله.

د کتاب په لومړي څپرکي کې به د لیمڅي جوړولو، ټغر اوبدلو، غالی اوبدلو چې د لاسی ظریفو صنایعو او زموږ د ملّي فرهنګ د مهمو عناصرو څخه دي او د ستنې د ګنډلوهنر، د ګلدوزۍ، خامك دوزۍ هنر، د لرګي مستظرفه صنایع، ګاڼې او د مسګرۍ صنعت چې هر یوې زموږ په ټولنه کې ځانګړی ارزښت لري بلد شئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دو یم څپرکي کې د موسیقۍ هنر، ملّي اتڼ او د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې لکه ښکلې معمارۍ، میناتورکاري، ښکلې لیکنې، په بحث کې نیول شوې دي.

په دریم څپرکي کې د افغانانو د مېلمه پالنې په زړه پوري دودونه چې د افغانانو ځانګړنه ده لیکل شوي دي، همدارنګه د ډوډۍ د خوړلو آداب او د خوړو ډولونه او ارزښتونه بیان شوي دي. په څلورم څپرکي کې دودیزې جامې، د ماشومانو ځانګړې د ودیزې جامې، د خولیو ډولونه، د ښځو څادرۍ، د پڼو په ګډون دروپیژندل شول.

په پنځم څپرکي کې تفریحي او سیمه ییزې لوبې لکه نېزه بازي (سانګه وهل)، وزلوبه او د آس ځانګړتیاوې او ډولونه بیان شویدي.

په شپږم او اووم فصلونو کې مالداري، بڼوالي، ځنګلونه، درملي بوټي، مېلې او سیلګري او د جهانګردي اهمیت همدا شان دملي هویت پدیدې چې زموږ دخلکو او زموږ د هیواد فرهنګ په نړۍ کې معرفي کوي، په لنډه توګه بیان شوي دي، ترڅو تاسو ګران زده کوونکي ددې خلکو د فرهنګ د عناصر و په ارزښت مخکې له مخکې آشنا شئ.

د فرهنګ کتاب ځانګړتیا په دې کې ده چې دفرهنګ د ټولو یا زیا ترو پدیدو عکاسي ورپکې شوې ده او کتاب ستاسو په اختیار کې قرار لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ټولې موخې او هدفونه

- د دې کتاب د تدريس څخه وروسته تر هرڅه دمخه بايد د خلکو ترمنځ په هر اړخيز ډول سره ملي يووالی او يو موټی کېدل ټينګښت ومومي.
- د خلکو د ډول ډول فرهنګونو سره د زده کوونکو د درناوۍ روحيه ټينګه شي او زده کوونکي بايد زموږ د هېواد د ټولو سيمو د فرهنګ سره بلد شي.
- د زده کوونکو معلومات او پوهه په دې برخه کې دومره پراختيا ومومي ترڅو وپوهيږي چې زموږ د خلکو فرهنګ زموږ د هېواد هويت د نړۍ په کچه معرفي کوي.
- زده کوونکي دې داسې مهارتونه ترلاسه کړي چې زموږ د فرهنګ محوری او مرکزي ارزښتونه موږ د يوه افغان په توګه معرفي کړي.

زده کوونکي دې داسې مهارت ترلاسه کړي چې د خپلې سيمې د فرهنګ سربيره زموږ د ګران هېواد د نورو ولايتونو او سيمو فرهنګ وزغمي، هغه زده کړي او په هغې باندې د افغانستان د خلکو د ګډ فرهنګ په توګه ووياړي.

د دې کتاب لوستل له دې اړخه ارزښت لري چې

د "فرهنګ" مضمون ته د هېواد په تعليمي نصاب کې نوی ځای ورکړل شوی دی او تاسې په يقين سره د خپلې ټولنې د خلکو د فرهنګ د ځانګړتياوو او څرنګوالي څخه خبرياستئ. لکه څنګه چې فرهنګ د يوه ګډ ميراث په توګه زموږ په خلکو پورې اړه لري او زموږ د ټولنې د ملي هويت څرګندوي دی.

تاسې زموږ د هېواد او خلکو د ښهای فرهنګ سره له مخکې بلد ياست او د دې کتاب په لوستلو سره به تاسې د ولايتونو او د هېواد د بيلابيلو سيمو د خلکو د فرهنګ سره نور هم بلد او د خلکو د ګډ کلتور سره به ستاسې مينه لا زياته شي، د هغې رغولو، ساتلو، فرهنګي پراختيا او ودې ته به پاملرنه وکړئ او خپل فولکلوريک اصالت به وساتئ او د غير اسلامي او غير افغانی عناصرو د فرهنګونو د منلو څخه به کلکه ډډه وکړئ. زده کوونکی به د دې کتاب په لوستلو، د هغې د محتواوو (منځپانګو) او موضوعګانو سره بلدتيا او د ښوونکي د هدايت او لارښوونو سره سم به د پوښتنو او ځوابونو په طريقه د دې د لوستونو په زده کولو سره زياتې تجربې ترلاسه کړي.

لومړی څپرکی

لاسي صنايع

د څپرکي موخې

د دې څپرکي د لوستونو په لوستلو سره به زده کوونکي د فرهنګ په مفهوم، ارزښت او په ځانګړي توګه د خپلو خلکو فرهنګ وپيژني؛ او همدارنګه د بېلابېلو مستظرفه لرګينو صنايعو، مسګرۍ، زرګرۍ او د لرغونو ګاڼو د دودونو سره به چه په تيرو وختونو کې زموږ د مادّي فرهنګ د هويت ممثل او زموږ د هيواد د عالي مدنيت څرګندوونکي دي بلد شي. همدارنګه به د وريشلو، او د ګنډلو فرهنګ، د اوبدلو د ډولونو لکه د غنمو له تنې(ډنډر)، د پنبې تار، د خامتا اوبدل، ټغر اوبدل او د غالى اوبدلو د فرهنګي او اقتصادي ارزښت او د غاليو اصالت د افغاني هويت په نظر کې نيولو سره وپېژني او د دې ظريفو لاسي صنايعو پراخوالي کې به د زده کوونکو ذهنيت وده وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی لوست

فرهنګ

دفرهنګ په باره کې څه پوهېږئ؟

د هرات جامع جومات

طاق ظفر
(پغمان)

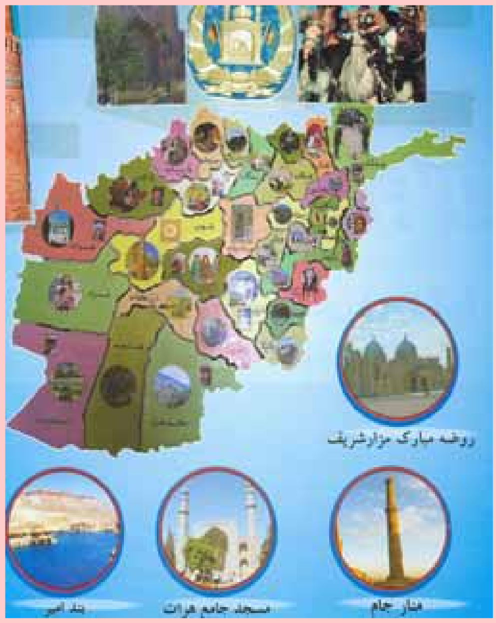

هنر

چـــې هنر د بزرګــۍ درخخه نه وي — طالع څــــه کا تا په سرواخلي مګر؟
چې په آس کې څه هنر وي هاله ښه وي — او کـــه نه ورځني ښه وي لاښهٔ خر
که طالـــع او هنر دواړه سره کښېږدی — زه خوشحـــــال به پکې ونیسم هنر
بې هنرمې که بادشاه د درست جهـــان شي — هیڅوک نه پسندي په ده د لویۍ چر
هنرمندمې که ګداشي کنډول واخلي
په لیـــده به یې هر څوک ښوروي سر

د خوشحال خان خټک له د ستارنامې څخه

فرهنګ د یوه ملت یا د یوې ټولنې ټولو مادّی او معنوي شتمنیو ته ویل کېږي.

د معنا په لحاظ د فرهنګ عمده عناصر دادي: ټولنیز، اخلاقي او حقوقي ارزښتونه.

د مادّی فرهنګ عناصر دادي: د معمارئ ډولونه، انځورګري، صنعتونه او داسې نور.

د عامو خلکو ادبیات (فولکلور) او دودونه د ټولنې د فرهنګ یوه مهمه برخه جوړوي چې دا هم معنوي او هم مادّي اړخونه لري.

په حقیقت کې فرهنګ یو داسې کرکتر او استعداد دی چې یو ملت ته طبیعي او ټولنیز شتون او هستي ورکوي.

فرهنګ دیوې ټولنې د ژوند د بېلو بېلو اړخونو، معنوي ارزښتونو د ژوند د ښېګڼو، ځرنګوالي او د اخلاقو ځرګندونکی دی. کله چې موږ د یوې ټولنې یا د یوه هیواد د خلکو د فرهنګ په هکله خبرې کوو له هغې نه زموږ موخه او مطلب دادی:

د خواجه پارسای ولی جومات (بلخ)

- **دودونه او رواجونه**
- عنعنې
- لاسي صنعتونه
- د خلکو کارونه
- لرغوني لوبې
- اخترونه
- پخوانۍ مېلې او جشنونه
- ماتمونه
- کیسې
- اسطورې
- (ژبني) ادبیات
- متلونه

او داسې نور چې د پخوانیو خلکو معنوي او مادي پاتې شوني (میراثونه) دي چې لــه یـــوه نسل نه بل نسل ته او له اسلافونه اخلافو ته را رسېدلي دي.

فولکلور د خپل تاریخ په بهیرکې یو مست سیند ته ورته دی چې د خپل تګ اوحرکت پــه اوږدوکې په بېلو بېلو ډولونو سره لیدل کېږي خو دخپل ماهیت ، ځرنګوالي اړیکه او ارتباط له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې اصلي سرچينې سره ثابت ساتي. يعنې هغسې چې د سيند د اوبو غوندې دخپلې سرچينې څخه تر پايه پورې اوبه پاتې کېږي.

فولکلور د ژبې او ټولنو په بدلون سره د پخوانيو انسانانو فکرونه ، عقيــدې، رواجونــه او دودونه وروستنيو انسانانو او نسلونو ته ليږدوي.

فولکلور چې د فرهنګ يوه عمده برخه جوړوي؛د دې راټولَونه او هراړخيزه پلټنه د کــارپوهو خلکو او عالمانو کار دی.

په دې کتاب کې موږ د افغاني کلتور بېلا بېل اړخونه او په ځانګړې توګه د هغې فولکلور په لنډ ډول تاسو ګرانو زده کوونکو ته وړاندې کوو.

د افغانستان خلک چې له بېلا بېلو قومونو څخه جوړشوي دي، د يوه روښانه تاريخ او تمدن لرونکي او د داسې ډول ډول او ښکلې فرهنګ درلودونکي دي چې د هغې سارى په نړۍ کـــې لږ ليدل کېږي.

د افغانستان پر خاوره باندې په تېرو زمانو کې تل د نړيوالو سيلانيانو او سودا ګري کــاروانونو لاره تېره شوې وه. همدا لامل دی چې دلته مختلفو عقيدتي، ديني او فولکلوري پديــدوځاى موندلی او د افغانانو لپاره يې يو پوره او د کامل کلتور سوغات راوړی دی.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دوه يا دريو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د لوست په يوه موضوع په خپلو کې بحث وکړي.

پوښتنې

- د بهرني فرهنګ د اغيزې د مخنيوي او د خپل فرهنګ د ساتنې او ژغورنې لپاره تاســې کوم وړانديزونه کوئ؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې زموږ د هېواد د فرهنګ د نورو ډولونو په باره کې معلومـــات راغونـــډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم لوست

د لیمڅي جوړولو صنعت

لیمڅی زموږ د هیواد د پخوانیو لاسي صنایعو له مهمو تولیداتو څخه دی چې په لاندې ډول د هغې د جوړښت په هکله لنډې خبرې کوو:

د لیمڅي د جوړولو لپاره وړی نه وربشي، بلکې لومړی هغه مینځي اولمر ته یې خــوروي. ورروسته یې په ځانګړی ږمنځ باندې وهي چې وړی خلاصې، او نرمې شي. بیایې په سور، آبي، زیړ او ګلابي رنګونو سره رنګوي او لیمڅی ترې جوړوي.

د لیمڅي په کارګاه کې د وړیو ځای پر ځای کول

د کور په انګړ کې د کنکو یو پزی هواروي او د هغې پر مخ تغر خــوروي. د لیمڅــي استاکار (ماهر سړی) لومړی توري وړی د نازکه لبنتې په واسطه پر تغر د چوکات په منځ کې ځای پر ځای کوي. بیا د هغې د پاسه د یوې جارو په واسطه تودې اوبه پر وړیو پاشي او وړی هواروي، وروسته بیا رنګ شوې وړی په څلورو خواوو منځ او غاړو کې په تناسب ســره پــه مناسبو ځایونو کې ږدي او ددې رنګه هوارو شوو وړیو د پاسه په جوړو شوو ګلانو هم اوبــه شیندي او په لبنته یې اواروي.

د لیمڅي د مړلو طریقه

کله چې د لیمڅي د جوړولو په وخت کې استاکار ډاډه شي چې وړی په خپله انــدازه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساوي پنډوالي په ټولو برخو کې ځای نېولی دی او د گلانو اندازې او تناسب ته هم په هـــر ځای کې پاملرنه شوې ده؛ نو بیا ځلور یا پنځه کسه پر زنگنونو باندې پر ځمکه یو د بـــل پـــه څنگ کې کښېني او له یوې خواڅخه ورېـ په ټغر کې په شریکه سره په تـــدریج نغـــاړي او د خپلو متو په زورېې مښې (مږي) او دې کارته په جدیت سره دوام ورکوي، ترهغوچې د لیمځې ورېـ کلکې شي او یو له بل سره ونښلي. بیا دغه نښتې ورېـ له ټغر او پزې (چجکي) څخه جلا کوي او په یوه ځای کې یې هواروي چې وچې شي.

لیمځی یو ښه او صحي فرش دی چې له هغې څخه لند بل (نم) او یخني نه تېرېږي، نو ځکه د دې کارول د انسان د روغتیا لپاره ډېر گټه لري او د روماتیزم له ناروغۍ څخه انسان ژغوري.

د لیمځي ډولونه

لیمځی د وړیو، گل، د مښلو طریقه اوپه کوم ځای کې چې جوړېږي، ددې ټولو له نظره بېلا بېل ډولونه لري چې عبارت دي له:

الف- پامیري یا قرغزي لیمځی

چې د پامیر د پسه له غوره وړیو څخه جوړېږي. د بامیان په لیمځو کې د (وَرَس) لیمځی زیات شهرت لري. د میدان وردگ، پکتیا، پکتیکا، خوست ، نورستان اوپه ټول هیواد کې ډېر ښکلي لیمځي جوړېږي.

ب- کمان گري لیمځی

هغه لیمځی دی چې د لرگي چوکـــاټ د لیمځي د لاندې په ښه طریقه برابرېږي او ورېـ په ټولو برخو کې په یوه تناســـب او مــــساوي ډول خورېږي او ډېر کلک مُرل کېـــږي. دا لیمځي غوره او ډېر دوام لرونکي دی.

ج- ساده لیمځی

هغه لیمځي دی چې له عادي وړیوڅخه جوړېږي، کوچیان چې په بانډو او بیدیاوو کې ژوند کوي، د دې لیمځي څخه د خپلو خیمو، جونگړو او د کېږدیو په پوښلوکې کار اخلي چـــې د باران د اوبو او له یخنۍ څخه یې ژغوري.

شپانه له لیمځي نه ځان ته کپیه نک (گنډ)هم جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گنډه

يوه بې نستونې چينه ده او هغه شپانه يې اغوندي چې د ورځې په غرونو کې مېږې او وزې پيايي او د شپې، په هماغو غرونو کې د رمې پنډغالو او د غرونو په سمڅو کې ويده کېږي، له گنډه څخه د ورځې د جامې او د شپې د بسترې په توگه کار اخلي.
گنډه، شپانه له اوبو او يخنۍ څخه ساتي.

د لوست نوي اصطلاحات

- شيندي- پاشي.
- سمڅ- غار
- پنډ غالو – د څارويو د راغونډېدلو ځايونو

په ټولگي کې فعاليت

- يو زده کوونکی دې د ليمڅي د جوړښت په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- ليمڅی کوم ډول فرش دی؟ او هغه څنگه جوړېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او گاونډيانو څخه د لاسي صنايعو او د ليمڅي جوړولو صنعت په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم لوست

وریشل او تغر اوبدنه

تاسو کله څوک د وریشلو په حال کې لیدلي دي، څنګه وریشل کوي؟

وریشل له پخوا زمانو څخه زموږ د خلکو په منځ کې رواج وو چې وړی، پومبه، وریښم او سنډ به ښځو او نجونو د څرخې، څرخکي، خنجکي(چېلک) او داسې نورو لاسي کوچنیو وسایلو سره وریشل او د وریشل شوو تارونو څخه به یې ډول ډول تغرونه غالۍ، د اغوستلو جامې او داسې نور شیان اوبدل.

د اورچوغ سره وریشل

د څرخې سره وریشل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاري ټغر

له غالیو څخه وروسته مزاري ټغر ډېر ښه فــرش دی. ډېر ښکلي رنګونه لري.

ځرنګه چې دا ټغر د ډېرو ښو وړیو له نرمو او کلکــو تارونو څخه جوړوي، له دې امله یې د (قاقمه یي) ټغر په نوم هم یادوي.

دا ټغر پخوا په مزار شریف کې جوړېده، نو ځکه یې د مزاري ټغر په نوم شهرت موندلی دی.

خو نن ورځ دهیواد په ډېرو شمالي ولایتونو لکــه: فاریاب، سرپل، سمنګان، کندوز، تخــار، بــادغیس، هرات او داسې نورو ځایونو کې نارینه او ښځې مزاري ښکلي ټغرونه اوبي. همدارنګه د میمنې، سرپل او غلموري ټغرې هم د مزاري ټغرنو غوندې ښکلې دي او ځانګړی نوم او شهرت لري.

شال

شال په معمولي توګه په ساده او ګلدار ډول د ورېښمو او د سنډو له تارونو څخه جوړوي. ښځې شال پرخپل سر اچوي.

تر ټولو قیمتي شال غجري (قاجاري) شــال دی چــې د رنګ، اوبدلو او جنسیت له مخې له نورو شالونو سره ډېــر توپیر لري.

کشیده ټغر

نوموړی ټغر د پسونو له اعلی وړیو څخه د "اورمک" په کارګاه کې اوبي. د دې ټغــر پــود (عرضی تارونه) په سور، زیړ، ګلابي، آبي او داسې نورو رنګونو سره رنګوي. کــشیده ټغــر زیاتره د بړستنې په پوښ، د کورونو، جونګړو، خیمو او بانډوپه ښکلا او زینت کــې کــارول کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنی(اورمک)

د «کشیده» ټغر په نوم د اوبدلو کارگاه ده. د لرگيو څلور قوي موړې لري چې پــر ځمکــه ټکوهل کېږي. همدارنگه درې پايې (پــښې)، د لرگي قليچ (قينچي)،گُلَه او کمه لري.او په ټول افغانستان کې دود ده.

اورمک

په ټولگي کې فعاليت

- يو زده کوونکی دې د ټغر اوبدنې په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- مزاري ټغر څه ډول ټغر دی؟ د مزار څخه غير نور په کومو ښارونو او ولايتونو کې دغسې ټغر اوبدل کيږي.
- تاسې د ټغر اوبدلو د صنعت په وده، ښه کيفيت او بهر ته د هغې د صادرولو په باره کې څه نظرونه او وړانديزونه لرئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او گاونډيانو څخه د لاسي صنايعو، مزاري ټغر او کشيده ټغر په هکله معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالیو اوبدنه

- په عکسونو کې کوم شیان وینئ؟
- د دې دستګاووغوره والی په څه کې دی؟

غالۍ اوبدل د افغانستان د خلکو یو ډېر پخوانی لاسي صنعت دی. د غالیو اوبدل زمـــوږ د هیواد په شمالي، شمال ختیځ او شمال لویدیځ ولایتونو کې زیات رواج لري.

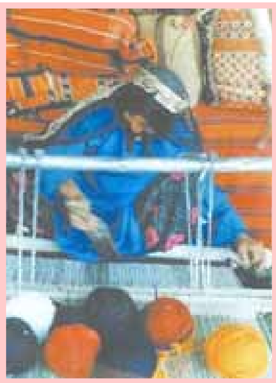

د جوزجان، بلخ، فاریاب، سرپل، سمنګان، کندز، تخار، بغلان، هرات، بادغیس، فراه، نیمروز ولایتونو او د کابل ښار د وزیرآباد او دشت برچي په سیمو کې زموږ د هیواد کمالـــدارې ښـــځې او نجونې په خپلو نازکو هنرمندو ګوتو دوړیو، مالوچو او وربښمو له تارونو څخه ډېرې ښکلې غالۍ اوبي چې نړیوال شهرت لري او په نړیوالو بازارونو کې یې هویت تثبیت شوی دی.

که څه هم په یادو شوو ولایتونو کې ښځې ډېرې ښکلې او نفیسې غالۍ اوبي؛ خو د آقچې او اندخوی غالۍ له ډېرو پخوانیو

غالیوڅخه دي چې په ۱۳۵۶ هــ.ل. کال یې په ټوله نړۍ کې لومړی مقام وګاټه؛ لکه چې مرحوم نینواز یوه ښکلې فولکلوریکه سندره په دې باب ویلې ده:

بیا بـــــریم قالین ببـــافیم   ســـوی آقــــــچـــه
تخته تخته،پارچه پارچـــه   قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید
الا یار جان به اندخویت ندیدم   بدخشان آمدم رویت ندیدم
زبغـــلان تـــا مـــزار و شهر هرات   مثـــال تـــار گیســـویت ندیدم
بیا بـــــریم قالین ببـــافیم   ســـوی آقــــــچـــه
تخته تخته،پارچـــه پارچه   قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید

غوره غالۍ هغه دي چې تار او پود یې دواړه له خالصو وړیو څخه واوبدل شي.
ځومره چې د غالۍ تار نری او د تارونو او غوټو شمېر یې په یوه ساحه کې ډېر وي، په همااغـــه اندازه غالۍ ارزښتناکه او ښکلې وي. د ښې غالۍ په هر متر مربع کې یوسل وپنځوس زره غوټې اچول کېږي. له کومو وړیوڅخه چې د غالۍ تارونه جوړېږي، هغه باید نرمې (پستې)، نازکې او د پسه وړۍ وي. د غزني او وردګ د پسونو وړۍ دقره قل،مرینوس او د ساریجه پـــسونووړۍ د غالۍ د جوړولو لپاره ډېرې ښې دي. غالۍ د نخي(پنبې) له تار څخه هم جوړېږي خـــو دا د وړیو او وریښمو د غالیو غوندې ښکلې ظریفې او دوامداره نه وي.

د غالۍ اوبدلو وسایل او سامان

د غالۍ او بدلو لپاره وسایل، ځانګړی ړمنځ، ځانګړی چاکو،قیچې، تارتقی چوب (لرګـــی) او داسې نورې وسیلې په کارېږي. د غالۍ اوبدلو کارګاه یوه لاسي آله ده چې څلور لرګي لري او د مستطیل په شکل یو له بل سره کلکېږي او د غالۍ تار د هغې په اوږدو کې بندوي (تنـــسته) کوي او بیا څلور، پنځه او یا ډېرې غالۍ اوبدونکې ښځې او نجونې یو د بل په څنـــګ کـــې کښېني او غالۍ اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالیو صادرول له ډېرو پخوانیو کلونو را پدیخوا زموږ د ګران هېواد د اقتصاد په ښه والي او د بهرنیو اسعارو په لاس ته راوړلوکې ډېر رول لري.

د غالیو د وړیو رنګول

د غالیو د وړیو رنګولو لپاره له هرډول طبیعي رنګونو څخه کار اخیستل کېږي. طبیعـي رنګونه د انارو، پیازو، دغوزانو د ونو د پوستکواو د ګلونو د عُصّارې او شیرې او همدارنګـه دوحشي نباتاتو لکه «رویان» له ریښو څخه لاس ته راځي چې زموږ په هیواد کې یې په زرهاوو ډولونه موندل کېږي.

هغه غالۍ چې د هغې وړۍ په طبیعي رنګونو باندې رنـګ شـوي وي، د لرګـي رنـګ (چوبرنګ) په نوم یادېږي. د دې غالیو جنسیت ډېـر

لوړ او ارزښتناک دی او په ټوله نړۍ کې پیرودونکي لري.

د غالیوګل

زموږ د هیواد غالۍ اوبدونکې ښځې د خپلو غالیو په ګل اچولو او ګلکا رۍ کې په دودیز او سنتی ډول د پخواني هرات د میناتور یو له ښکلو نمونو، نقشونو او انځوروڼو څخه کار اخلي چې د هرات د تیموریانو د طلایي عصر د نقاشۍ د کلتور او میناتورۍ پـاتې شووني دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالیو ډولونه

غالۍ ډېر ډولونه لري لکه: فیلپا، آقچه گل، چکش، لبجر، ادرسکن، سلیماني، مَوري، ساروقي، وزیري، بشیري، المه‌گل، بخارایي، بوستان، بارگاهي، چنارگل، خال محمدي، بلوچي، انارگل، خواجه روشنایي، بلژیکي، ذبیح اللهی، مالداري، اولامي، چوبرنگ، قزاق، چیچن، اندخویي، قندوزي، قرقیني، مزاري، دولت آبادي، آقچه یي، یو تاره هراتۍ، جمشیدي او داسې نور.

اوس په نړیوال بازارکې د فیلپا، بخارایي، بارگاهي، بلژیکي، خال محمدي، د هغوی د رنگ د پوخوالي او د غوره جنسیت له کبله ښه نوم لري چې د نیم متر، یو متر، یو نیم متر، دوه، درې، څلور، شپږ، نهه، دولس، څلرویشت متره او همدارنگه جای نمازونه او قالینچې په مختلفواندازو او په زړه پورې رنگونو جوړېږي. هغه تارونه چې په دې ډول غالیو او سراندازونو کې استعمالېږي، په عمومي توگه له غوره جنسیت څخه دي، لکه: بلژیکي تار، پوخ رنگه تـــار او د وربـــښمو تارونه.

قالینچه

وړه غالۍ چې دوه یا درې متـــــــره وي، د قالینچې په نوم یادېږي. په پخوانیو افسانو کـــې وایـــــــي چـــــــې: حضرت سلیمان(ع) یوه قالینچه درلوده چې په هغې باندې به کښېناسته او دیوانو به په هوا کې له یوه ځای څخه بل ځای ته بېوه.

وايي چې ټول انسانان، پیریان او دیوان د سلیمان (ع) د حکم او فرمان لاندې وو او دی د حیواناتو او مرغانو په ژبو پوهېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وايي چې غير دوريو له تارونو، نور د تارونوله کومو ډولونو څخه غالۍ جوړيږي.

پوښتنې

- قالینچه کوم ډول فرش دی او دهغې اوبدل زموږ د هیواد په کومو سیموکې زیات دود لري؟
- د غالیو په باره کې یوه فولکلوریکه سندره ووایاست؟
- د غالیو د ډولونو نومونه ووایاست.
- آیا کېدای شي چې د غالۍ اوبدلو صنعت په ټول هېواد کې دود کړو؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې د غالیو د ډولونو په باره کې معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم لوست

د مالوچو له تارونوڅخه اوبدنه

- مالوچ، وړۍ او وربښم په څه ډول لاس ته راځي؟
- تاسې د اوبدلو کوم ډولونه پېژنئ؟

زموږ د ګران هیواد خلک پومبه یا مالوچ د څرخ په واسطه وریښي او بیا ورڅخه توکران جوړوي، لکه: خامتا، اَلَه چه ، سطرنجۍ، جای نماز او جاکټونه.

خامتا اوبدنه

زموږ د هیواد د اوبدنې د ډېرو پخوانیو صنعتونو له جملې څخه ده چې په زرګونو کلونه لرغونتیا لري.

په پخوانیو وختونو کې زموږ خلکو د ژوند د لومړنیو اړتیاوو یعنی د خوړو او جامو د برابرولو لپاره چې په خپلوهلو ځلو او د متو په زور یې لاس ته راوړل، د مني په موسم کې به یې پومبه له پټیو (کروندو) څخه راټولوله، که چا به خپله پومبه نه درلوده، له نورو څخه به یې په پیسو اخیستله او د مني په ورروستیو او د ژمي په اوږدوکې به ماشومانو، ځوانانو او ښځو پنبه دانه له پومبې څخه د (حلاّجی) یا د ګوتو په واسطه جلا کوله او بیا به ښځو دغه پنبه د څرخ یا څرخې په واسطه وریښله او دغه تارونه به یې دغتو کلولو یا غونډارو په شکل جوړول. بیابه یې د تار دغه غونډاري په نیچو کې پیچل، بیا به یې په تارونو سره پیچلې نیچې د خامتا اوبدلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارګاوو ته ورلې او د خامتا اوبدلو استاذ به په ځانګړې دستګاه (دکان) کې د نیچو تـــار پـــه منظم او موازي ډول یو ځای تنسته کاوه چې له هغې څخه به یې خامتا جوړوله؛لکه څنګه چې تاسې په عکس کې دوه کارګاوې وینئ.

په ټولګی کې فعالیت

- یو زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي اود خامتا اوبدلو په باره کې دې معلومـــات ورکړي.

پوښتنې

- تاسی څو ډوله اوبدنې پیژنئ؟
- خامتا کوم ډول ټوکر دی؟
- آله چه او سطرنجۍ کوم ډول ټوکران دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه پوښتنې وکړي چې زموږ په هیواد کې اوس هـــم دخامتا جوړولو وسایل شته؟ لاس ته راوړي معلومات دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کېکي او د غنمو له تنې څخه اوبدنه

- له وړیو، پومبې او وربښمو څخه غیر، له نورو شیانو هم اوبدنه کېږي؟

په پخوا زمانو کې چې زموږ خلکو د خپل ژوندانه ضروري سامان آلات پخپله جوړول او پـه ځینو ځایونو کې یې اوس هم جوړوي له هغوی څخه یو د کېکي او د غنمو له ډنډرو (دروزو) څخه د سامان آلاتو جوړول دي .

د کړکي څخه چغ اوېزی اوبي چې د نمجنو (زیمدارو) کوټو د فرش او د بامونو په پټولو، په بانډو او بیدیاوو کې د کوډلې (جونګړې) یا د کېږي په جوړولو کې کار اخلي. د غنمو ډنــډر لومړی په اوبو کې د څو ورځو لپاره ږدي چې نرم او پاسته شي، بیا ترې په ځانګړی مهـــارت ټوکرۍ، شکُور، خولۍ او څپلۍ جوړوي. د غنمو ډنډر چې کله په ښه ډول او ظرافت واوبدل شي، له هغې څخه ډېر ښکلي او دوامداره سامانونه جوړېږي؛ لکه څرنګه چې زموږ په هیـــواد کې ډېر داسې خلک شته چې دړانده کارونه، لکه: بزګري، مالداري او یا نور کارونه نه شـــي کولې، خو په دې برخه کې ښه او اغیزمن کارونه ترسره کولی شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کټ

کټ د چپرکټ په شان يوه هوسا او صحي وسيله ده چې هغه د مزرو له پرو، نيلون او پخوا به يې په کونړ او نورو ولايتونو کې د غره د ځينو ونو له پرو او د ځاروو له پوستکو څخه هم اوبدل.

کټ څلور پښې او څلور بازوګان لري چې دوه لانډه او دوه اوږده وي؛ چې ترکاڼ يې په لاسونو او يا يې د خراطۍ په ماشينونو تراشي.

د کټ پښې د (لاک) د رنګ په واسطه رنګوي. د کټونو جوړول په ننګرهار، لغمان ،کونړ پکتيا، خوست، ميدان وردګ او نورو سيمو کې ډېر زيات رواج لري او د دغو سيمو ټول خلک د ناستې او خوب لپاره د کټونو څخه کار اخلي او په لويو لويو ډېرو او حجرو کې يې هم د کټونو کتارونه جوړ شوي وي.

د پسه له کولمو څخه اوبدنه

زموږ په ګران هيواد کې پرته له دې نه چې له څرمن څخه بالاپوش، پوستين، دستکول (لاسي بکس)، بوټان، خپلۍ، د آسونو لپاره قيزې جوړوي. همدا رنګه کولمې هم د تسمو په شکل پرې کوي او له هغې څخه ډول ډول سامانونه لکه: چغل (د غنمو او دانو د چاڼولو غټ غلبيل) د اوړو غلبيل، قمچينه (متروکه) او داسې نور وسايل جوړوي.

د ارغوان له لښتو څخه د شيانو اوبدنه

ارغوان يوه بې ميوې ونه ده چې زموږ د هيواد په غرنيو سيمو کې يې ګڼ ځنګلونه شته دی او ټول خلک يې پېژني. د ارغوان ځنګلونه د فرخار، سمنګان، هرات، بادغيس، پروان، د کابل خواجه صفا او د بدخشان په غرونو کې له پخوا څخه موجود دي. د ارغوان ګل ډېر ښکلی لاجوردي رنګ او ښه بوی

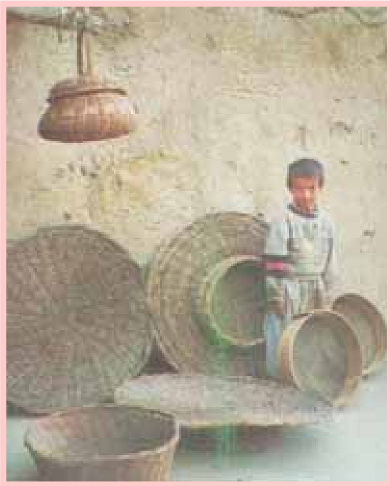

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. د پسرلي په موسم کې خلک د کابل خواجه صفا او د پروان گل غونډۍ او نـــورو ځایونو ته د ارغوان مېلو او سیل ته ځي.
د ارغوان څانگې ډېرې کلکې او ارتجاعی (نه ماتېد ونکی) خاصیت لري، کله چې تازه وي ښې تاوېږي او په تاوولو سره نه ماتېږي .
نو ځکه د ارغوان له څانگو څخه کجاوې، د قلبي آتنگ (سرباندې) او نور سامانونه جوړوي.

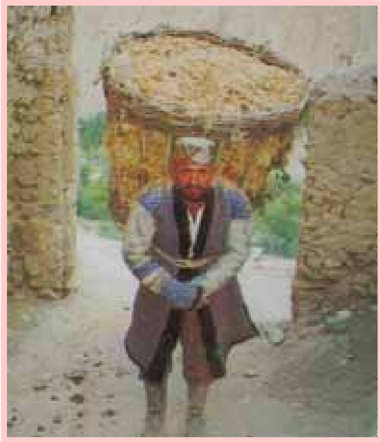

کجاوه

کجاوه یا سبد یو داسې لوښی دی چې د ارغوان، سرې ولې او د ورغشته له څانگو څخه جوړېږي؛ کلیوال خلک خپلې تازه مېوې لکه: شفتالو، زردآلو، آلو بالو، گیلاس، توت، آلو او داسې نورې له یوه ځای څخه بل ځای ته پکې لېږدوي. بزگران د جوارو وړې، د څارویو لپاره واښه او حیواني سرې هم د دې په واسطه پرځپلو اوږو له یوه ځای څخه بل ځای ته وړي.

د قلبې سر باندې (منجیله)

بزگران د ارغوان او یا د ورغشته د ونو څانگې یو له بلې سره نغاړي (منجیله کوي)، بیـــا د هغې په واسطه د قلبې جُغ (سپار) له یوې سره تړې او ځمکه پرې قلبه کوي.

د منجیلو لارې (راه آتنگا)

دحیرانتیا خبره ده چې د ارغوان له څانگو او لښتوڅخه د لارو په جوړولو کې هم کار اخیستل شوی دی چې په لاندې ډول تشریح کېږي.
د بدخشان د درواز ولسوالی د آمو سیند (دریای پنج) پرغاړوکې د ارغوان له څانگوڅخـــه د منجیلو لارې جوړې شوې وي.

د ارغوان ډبل لرګي به يې د ميخونو په شکل تيره جوړول او د غره په کمره (ګټ) کې به يې ټکوهل. بيا به يې د ځلوېښتوځخه تر پنځوسو پورې د آتنګونو کړۍ چې د زنځير په ډول به يو له بل سره اوبدل شوې وې په دې ميخونو پورې کلکې تړلې.

کوم يو لاروی به چې له ډېرو اوږدو او پلي منزلونو ځخه وروسته دې ځای ته رسېده او غوښتل يې چې له دې ځايه تېرشي نو د آتنګونو لومړنۍ کړۍ به يې په خپلو لاسونو رانيوله او د آتنګونو په همدې زنځير باندې به پورته کېده. په دې ډول چې يوه يوه کړۍ به يې رانيوله، په هغې کې به يې خپله پښه ټينګوله او بلې کړۍ ته به ورپورته کېده چې په دې ترتيب به له دېرشو ځخه تر ځلوېښتو کړيو پورې پورته ختاٌه او ځان يې اصلي لارې ته رساوه.

کله کله به د ميخونو د ماتېدلو يا د اوچتو آتنګونو د خوځېدلو او ټکانونو له امله ځينې لاروي ډارېدل او د ځوسوو مترو اندازې اوچتوالي ځخه به ښکته را ليکا کېدل او د آمو په سيند کې به لوېدل .

دا ډول پېښې به هر کال زياتې را مينځ ته کېدلې.

- که اوس هم د ارغوان، ورغشته او زرد بيد له لښتو ځخه وسيلې واوبـــدل شـــي، دا بـــه ګټورې اوکنه! که ګټور نه وي نو زيانونه يې وواييځ!

پوښتنې

– د غنمو له ډنډرو (دروزو) او کېڅکي ځخه د سامانونو جوړول څه ډول دي؟ تاسې داســـې اسباب پيژنئ چې د غنمو له ډنډرو ځخه جوړ شوی وي؟

– د مېږو له کولمو ځخه کوم سامانونه جوړېږي؟

– د آتنګونو لارې څه ډول لارې دي ؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو ځخه معلومات واخلي، هغه سامانونه چې له کېڅکو او د غنمو له ډنډرو ځخه جوړ شوي دي اوس هم شته ؟ خپل راټول شوي معلومات دې په خپلو کتابچو کې وليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګنډل او ګلدوزي

– ستاسي په کورنيو کې څوک خياطي (ګنډل) او ګلدوزي کوي ؟

خلکو د جامو اغوستل په تېرو و ختونوکې يوائې د اړتياوو د پوره کولو او له يخنۍ او ګرمۍ څخه د ځان ساتنې له پاره کارول، خو کله چې بشرى ټولنې په تدريج سره وده وکــړه، د دې سره سم د جامو اغوستل هم د اړتيا او ضرورت د پوره کولو له مرحلې څخه تېر شــول او د تجمل او سينګار بڼه يې ځانته غوره کړه او ورو ورو ګلدوزۍ رواج وموند . نن ورځ زيــاتې ښځې، نجونې او د ګلدوزۍ استاذانې د کابل کندهار، ميدان وردګ، غزني، لوګر په ښــارونو

او د هيواد په ټولو ولايتونــو کې پــه خپلــو نــازکو او هنرمندو ګوتو په پوره کمال او هنر سره غوره او ښــکلې ګلدوزۍ کوي.

ګلدوزي ډېر ډولونه لري چې دلته يې پنځه وېشت ډولونــه تاسو ته درپېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګلدوزۍ ډولونه(خامک دوزی)

کندهاري دوزی، ګینده، بخی، جَوَک دوزي، دندانک موش، چوبک‌دوزی، زنجیـره دوزي، پنیرک دوزي، چپه دوزي، سوزن دوزي، تکه دوزي، تارشمار، آئینه دوزي، پسته چـین، شـبکه دوزي، ګنډ دوزي (افغاني ګنډ)، صدف دوزي، ګره دوزي، شال دوزي، ګراف دوزي، جالي دوزي، پوکانه دوزي او داسې نور چې د دې زیاتې نمونې زموږ د هیواد د لویو ښارونو په دکانونو پـه ځانګړي ډول د قندهار په ښار کې شته دي.

په ټولګي کې فعالیت

- یو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او د ګلدوزۍ په هکله دې معلومات ورکړي.

پوښتنې

– تاسی څو ډوله خامک دوزي پیژنئ ؟

– که ګنډل او ګلدوزي وده او پرمختګ وکړي، آیا کېدای شـي چـې دا زمـوږ د هیـواد دلاسي صنایعو د صادراتو یو ښه قلم وي ؟

– زموږ د هیواد د سوزن دوزۍ (ګنډلو) او ګلدوزۍ د هنر د پراختیا او ودې لپـاره کـوم وړاندیزونه لرئ ؟

کورنۍ دنده

- ټول زده کوونکي دې د ګنډلو اوګلدوزۍ ډول ډول نمونې چې په کوروںـو کـې یـې موجودې وي، که ډېرې قیمتي (ګرانې) نه وي، ټولګي ته دې راوړي، خپلـو ټولګیوالـو او ملګرو ته دې وښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم لوست

ترکاڼي او د لرگي صنعت

- په عکسونو کې څه وینئ ؟

له لرگي څخه په جوړو شوو سامانونو کې، که مو له زانگو څخه غیر نور کوم وسایل لیدلي وي نومونه یې واخلئ؟

زموږ په گران هیواد کې لرگین سامانونه او له هغو څخه گټه اخیستل له پخوا زمانې څخه را په دې خوا دود وو. زرگونه کاله مخکې زموږ خلکو د لرگي سامانونه او د لرگي کارگاوې پـه خپلو لاسونو جوړول او له هغو څخه به یې گټه اخیستله چـې پـه لانـدې ډول دهغـوی یوڅونمونې درپیژنو:

د قلبې سامان لکه یوې، جُغ اوماله، همدارنگه جواز (د پومبه دانې او نورو غوړینو زړو څخه د تېلو ویستلو گانۍ یا کارگاه، د ټوکرانو یعنی د خامتا اوبدلو کارخانې یا وسیلې، زانگو، د تار د ورېښلو وسیلې(څرخه او څرخکی)، حلاّجـې، څمڅۍ، د آش اوښوربا غتې څمڅۍ، طـشت،(د لرگي څخه جوړ شوی لوی لوښی یـا خانـک)، کڼاوې، د لرگي هاونگ(چټو)، د اوبدلو ړمنځ، د اوبدلو گُله، صندوق، دروازې، الماری، ورسـۍ (کړکۍ او اشدارې)، د لرگي لگن(خـانکی)، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرگي کاسه، کټونه، د موسیقۍ سامان لکه: دنبوره، رباب، سیتار، تنبور، ډول، طبله، څـــوکۍ، میزونه، د ندافۍ دستگاه (ډانډس)، نیزه، لیندۍ، د غلو دانو شانډۍ، کشتۍ، آبگوټونه او داسې نور چې د ځینو نومونه او عکسونه په کتاب کې وینئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زانگو

د کوچني ماشوم د ویده کېدلو او هوساینې لپاره یوه ښه وسیله ده چې د زېږېدو څخه تر یونیم یا دوه کلنۍ پورې ماشومان پکې زنګول کېږي. زانګو له لرګي څخه جوړېږي او د هغــې پــه تختو کې د ترکاڼ له خوا ښکلي ګلونه کیندل کېږي، نرم توشک پکې هــواروي او ماشــوم

وربانديې ویده کوي. زانګو د ماشوم د روزنې لپاره یوه ښه وسیله ده. د ماشوم د هوساینې او امــن لپاره له زانګو څخه غیر بل ښه ځای نشته، چې د غورځېدلو، د پښو لاندې کېدلو، د ســوځېدلو، د مضرو شیانو د خوړلو او له یخنۍ څخه د ماشوم د ساتلو ډېره ښه وسیله ده . کله چې یوه مور خپــل ماشوم په زانګو کې وېده کوي، نو دغه شان خوږې سندرې ورته زمزمه کوي: آللو! للو! ، دلته مــه راځه پیشو! صدیقه داسی ویده ده لکه ګوډۍ د رانجو

د مورد«للو» سندره ډېره لطیفه او خوږه سندره ده چې ماشوم یې د خپــل ژونــد پــه اوږدو کــې اوري. کله چې ماشوم په خوب کې لاړشي بیایې مور په ډاډه زړه خپل کارونه سر ته رسوي.

زانګو په ټول افغانستان کې دود ده.

اوغور

یوه داسې وسیله ده چې په هغې کې غنم، وربشې، نخود، باقلي،توت، زغر، دنیا، مرچک او داســې نور شیان ټکوي او میده کوي.

ډېر پخوانی اوغور د تیږې هاونګ دی چــې پــه دودیز ډول د خلکو په منځ کې مروج و او له دوو تیږو څخه جوړېږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – د دايرې په ډول تيږه چې د نيم متر مربع په اندازه پلنه او د ۲۰ يا ۲۵ سانتی متر مربع په اندازه پنډوالی لري او سطحه يې هواره وي. د کور په انګړ کې يې له ځمکې څخه شو سانتی متره اوچته ږدي او د هغې خوله (منځ) د فولادی قلم او څټک په واسطه د ۱۰ - ۱۵ سانتي متره عرض او د ٦ - ۸ سانتي متره په ژور والي تشوي .
د ځينو سيمو خلک د تيږی لوی اوغور ته (بغرۍ) او د لرګي کوچنی اوغور ته هاونګ او چټو وايي. په ځينو ځايونو کې بغرۍ د کلي په مرکزي برخه کې هم ځای لري چې ټول کليوال ترې هر وخت کار اخيستلی شي.
۲ - يوه تيږه چې تقريباً دوه کيلوګرامه دروند والی لري او د بادرنګ په ډول وي چې د کوبه (ځولي يا ټکوونکې وسيلې) په حيث ترې کار اخلی. هاونګ د اوسپنې، مس، برونز (زيـــړ) او دلرګي له سختو کُندو څخه هم جوړېږي چې هغه سپک او ګرځنده وي.
په دې وروستيو کې برقی هاونګونه هم جوړ شوي دي .

د لوست نوی اصطلاحات

برونز	برنج (يو ډول فلز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- د ماشوم په روزنه کې د زانګو ښېګڼې په خپلو کتابچوکې ولیکئ !

پوښتنې

- له لرګي څخه سامانونه جوړول زموږ په هیواد کې له کوم وخت څخه دود درلود ؟
- هغه سامانونه چې په کتاب کې یې یادونه شوې تاسې له هغوی څخه کوم یو پېژنئ ؟
- تاسې لوی اوغور چې پایکوب ورته ویل کېږي او شولې پری ټکوي، پېژنئ ؟ د هغې د کـــار څرنګوالی ولیکئ.

کورنی دنده

- ښوونکی دې د هر زده کوونکي لپاره په کوچنیو لرګینو تختو باندې یوه یـــادوه څلـــوریزه (رباعی) په ښکلې لیک ولیکي او زده کوونکي دې هغه په خپلو کورونو کې حکاکي کړي او ټولګي ته دې راوړي .
- ښوونکي ته ښايي چې په دې هنر کې وړ زده کوونکي وهڅوي او مرسته ورسره وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم لوست

ګاڼې

- ګاڼې له څه شي څخه جوړېږي ؟
- په عکسونو کې کومې ګاڼې وينئ؟

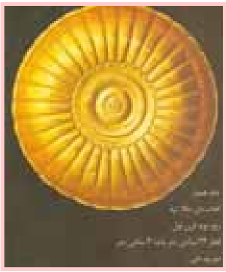

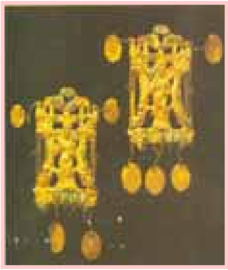

د ګاڼو د استعمالولو فرهنګ زموږ په هیواد کې له ډېرو پخوا زمانوڅخه دود و. لکه څنګه چې د لرغون پوهانو د کِیندنو (حفرياتو) په نتيجه کې د بغلان په (سرخ کوتل)، د جوزجان په (طلا تپه) او د کابل په (خيرخانه) کې د زرګرۍ نښې؛ لکه: غرڅه، هوار جام، او دوه د انسان مجسمې چې د لومړۍ پېړۍ د دويمې ربعې لاسي صنعت او هنر دی لاسته راغلي دي.
طلايي کمربند، د سور يا د لمرد رَبُّ النوعي مجسمه چې د هغې په سر او مخ باندې طلايي زنځيرونه، غوږوالۍ او په لاسونو کې يې د سرو زرو بنګړي کارول شوي دي، د بغلان د سرخ کوتل له

(c) ketabton.com: The Digital Library

آتشکدې څخه لاس ته راغلي دي، په زردشتي دورې پورې تړلي دي.

همدارنګه د کوشاني او اشکاني دورو د دوه زرو ټوټو طلايي ګاڼو نښې چې د جوزجـان د طلاتپې ، د منګلو د میرزکې او د جلال آباد له هډې څخه لاس ته راغلي دي، د دې مطلـب څرګندونکي دي چې د داسې ګاڼو بې سارې نمونې چې په هغې وخت کې استعمالېدلې او زمونږ تر زماني پورې یې دوام کړی دی، اوس هم په کابل او د هیواد په ټولو ښـارونو او کلیـوکې ښځې او نجونې د ګاڼو سره مینه لري او هغه کاروي .

په لاندې ډول د ګاڼو یو څو ډولونه تاسوته درپیژنو:

دګاڼو ډولونه

د سروزرو تاج، ټیک، غوړوالی، لښتی، دغوړونو حلقې، د غوړونو چسپکونه، سیخکي، چارګل، د غاړې زنځیر، لاکټ، اوړی، پیزوان، چمکلی، حمایل، ببلا ببلې غاړه کی، سلـسلې (د غـاړې دوه ډوله امیلونه)، بازو بند، غمي لرونکي بنګړي، ساده بنګړي، باهوګان، ونبي، دغاړې امېل، د سـینې ګل، کمر بند، پای زیب (خلخا ل)، د تندي زنځیر، طلايي غمي دارې ګوتې، د سرو زرو تعویذونه، چلّې او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې مور وینو په سلګونو ډوله طلایي اود سپینوزرو ګاڼې ښځې او پېغلې کاروي په دې کې ځینې ډولونه هغه ګاڼې دي چې د هغې له نومونو څخه معلومېږي چې په سر، غوږ، پزه، لاسونو او پښو کې کارول کېږي او نور شپږ ډولونه يې که څه هم ښځې او نجونې پېژني، خو د زیاتو معلوماتو لپاره يې دلته یادونه کوو:

شپږ ډوله طلایي ګاڼې

۱ – د تندي ټیک

د مثلث، مربع، ګرد، ساده او غمي لرونکو په شکل جوړېږي؛ د نازکو ګونګرو لرونکو زنځیرونو په ډول د دواړو وروځو ترمنځ ځړول کېږي . ښځې او نجونې يې په ودونو او د خوشحالیو په محفلونو کې اچوي .

۲ – د سروزروچارګل

د پزې دښکلا لپاره یوه ګاڼه ده چې په شا پورې يې یوه نرۍ او کوچنۍ میله نښلول شوې ده. دامیله د پزې په سورې کې اچول کېږي، په پاسني سر (مخ) کې يې ورته د قیمتي زمرّد، یاقوت یا د الماس د غمي لپاره یو مناسب ځای جوړ کړي وي چې دغه غمی پکې لګول کېږي.

۳ - د سرو زرو لاکټ

دا د ښځو د غاړې او سینې د ښکلا یوه طلایي ګاڼه ده . په مختلفو ډولونو د سپاروښتنې او غوښتنې سره سمه جوړېږي. د یوه زنځیر په واسطه د غاړې شا ته تړل کېږي او د ټټر په سر باندې يې راځوړندوي.

۴ - چمکلي

له ډېرو لرغونو ګاڼو څخه دي چې مخکې به يې له نقرې څخه جوړول. ځینوشتمنو خلکو به له سروزرو څخه هم جوړول چې ډېر قیمتي اوښکلي به وو. اوس هم چمکلي په ځینو سیمو کې دود لري.

۵ - غاړه کۍ او سلسله

دا دوه ګاڼې هم په غاړه کې اچول کېږي او ښځې يې ډېرې خوښوي .

۶ – چشم مهره

دا د کوچنۍ تختې یا لوحې په شکل یوه ګاڼه ده چې د هغې په مخ باندې غمي لګول کېږي او تقریباً له سترګې سره ورته والی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي په ځينو سيمو کې تخته کې ورته وايي.
چشم مهره هم ګاڼه ده او هم په عامه توګه خلک داسې ذهنيت لري، کله چې ځينې کسان د رخـــې له مخې ددغې ګاڼې اغوستونکي ته ګوري نوسترګې يې په دې ګاڼه پريوځي دغـــه مـــرۍ د حاســـد (نظر باز) د سترګو د نظر غشى دفع او هغه انسان له بده نظره ژغوري.

د لوست نوي اصطلاحات

ګاڼه	پسولونه
الماس	قيمتي تيږه، جواهر
دفع	مخنيوی

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د ګاڼو د کارولو په باب خبرې وکړي.

پوښتنې

– ګاڼې له کومو فلزاتو او جواهرو څخه جوړېږي ؟
– د څو ډولو ګاڼو نومونه واخلئ ؟
– ښځې او نجونې کومې ګاڼې ډېرې خوښوي؟ طلايي او که د سپينو زرو ګاڼې؟ او ولې؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د امکان په صورت کې په خپلو کورونو يا د خپلوانو کره وګـــوري او د دې ګاڼو عکسونه يا د هغې بازاري نمونې چې قيمتي نه وي، ټولګي ته راوړي او يو کلکسيون دې ترينه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم لوست

د مسگرۍ صنعت او هنر

- گرانو زده کوونکو تاسی مس پېژنئ ؟
- په عکسونو کې کوم شیان وینئ ؟

د مسو د کشف او د کارولو تاریخ د انسانانو د ژوند له هغې دورې سره تړلی دی چې هغې ته (په مغارو کې د انسانانو د اوسېدلو دوره) وايي . بشر لومړی ځل له مسو څخه د مسکوکاتو او پیسو په توگه کار واخیست .

پخوا د خلکو د ژوند په هره برخه کې مسو خورازیات ارزښت درلود؛ خو د ماشیني صنعت په رامنځ ته کېدو او د نورو وسایلو په جوړېدو سره چې د مسو پرځای یې کارول؛ نوځکه زموږ په هېواد کې د مسو صنعت ته پاملرنه لږغوندې کمه شوه .

مس د خپلې لرغونتیا او ارزانۍ په سبب اوس هم د ټولنې دېراخو پرگنو له خوا استعمالېږي .

د کابل په ښار کې د "میوند جادې" له جوړېدلوڅخه مخکې د مسگرۍ بازار په (چار سوق) کې و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مسو څخه ښځینه ګاڼې لکه: غاړه کۍ، غوړوالۍ، میخکی، پای زیب، بازو بند ، تعویذونـــه، ماتیک، د سینې ګل،ښنګړي،ګوتې، په ښکلیو او ښایسته ډولونو سره جوړوي.

له مسو څخه دمُجَللو مانیو، د جوماتونو په ګنبدو او ګلدستو او د متبرکو مزارونـــو د قُبَّه وو جوړولـــو، د لیکلـــو د لوازمـــو، د مجسمو د ښکلا او د زینتـــي وســـیلو، د هندارو د غاړو(څنډو) او په لرغونو ښارونو کې د شمعدان، مشعل، مسی چراغونـــو، لالټین(ارکین) او داسې نورو وســـایلو پـــه جوړولو کې کار اخیستل شوی دی .

ځرنګه چې د مسو آواز ډېر آهنګ لرونکی دی نو ځکه له دې څخه جرس(ګینګړی، زنګوله)، د ښوونځي زنګ، سرنی، شپېلۍ، بوق(د شپیلۍ نوعه) او داسې نور جوړوي .

هغه لامل چې د مسګرۍ رواج یې تر نن ورځې ژوندی ساتلی دی، هغه له مسو څخه د کـــور دسامان آلاتو په توګه ګټه اخیستل دي، لکه د آشپزۍ او د خوړو لوښي چې پـــه لانـــدې ډول دي:

– د کور د کاروبار لوښي

عبارت دي له: لګن یا خانکی، پتنوس، کوزه، لوټه (آفتابه)، چلمچي، آبدان، صابون دانـــۍ، شمع دانۍ او داسی نور لوښي چې تر اوسه د هغوی نمونې په پخوانیو کورونو کې شته .

– د آشپزۍ لوښي

ډول ډول دیګونه، چلوصاف، قفګیر، آب ګردان (غټه ځمڅۍ)، سماوار، لګـــن، ډولچـــه، چای‌جوش، چري، او داسې نور اړوند لوښي.

- د خوراک لوښي

د بشقاب ډولونه، غوري، کاسې، قاشوغې، ځمڅې، ګیلاسونه، جامونه (کټوری یا مـــشربه)، د ښوروا خورۍ کاسې او د اسې نور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسگري چې له پخوا څخه ورسره د خلکو ډېره مينه وه، نو ځکه د فن او هنر ډېرو ډولونو په دې صنعت کې وده کړې ده.

د مسو ښکلا، ځلا، رنګ آميزي، ډيزاين کول، شبکه کاري، زنځيرجوړونه، د هغو هنرونو لــه جملې څخه دي چې زموږ د هيواد په ګوټ ګوټ کې په ځانګړې توګــه پــه کابــل، بلــخ، تاشقرغان، هرات، کندهار ، ننګرهار، غزني او نورو ښارونو کې ډېر دود وو.

د يادونې وړ ده چې له بهر څخه د ځينو سپکو بادوامو او ارزانو سامانونو د راوړلو په ســبب زموږ په هيواد کې د مسو صنعت يوه اندازه کم شوی دی؛ خو که چېرې په ګټورو تبليغاتو سره خلک وهڅول شي، کېدای شي چې دې لرغوني صنعت ته دخلکو له ذوق او سليقې سره سم په عصري ډول ښه رونق ورکړشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

خورا	زيات، ډېر
هڅونه	تشويق کول

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د مسينو لوښو په بــاب خبــرې وکړي او د مسي لوښو نومونه دې وليکي! .

پوښتنې

– زموږ په هيواد کې له مسو څخه کومې وسيلې جوړېږي ؟
– مسګري زموږ د هيواد په کومو ولايتونو او ښارونو کې ډېر رواج لري ؟
–که چېرته زموږ په هيواد کې د مسګرۍ صنعت ته خلک وهڅول شي څومره اقتصادي ګټــې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د مسو هغه لوښي او سامانونه چې په خپلو کورونو او يا د خپلوانو کره يې ويني، د هغو عکسونه او يا لستونه دې ټولګي ته راوړي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

فرهنګ د هغه هويت څخه عبارت دی چې يوملت ته ټولنيزه او طبيعې هستي ورکوي.
يا فرهنګ د يوې ټولنې د معنوي ارزښتونو، د مادّي هنري لاس ته راوړنو تمثيلوونکی، د ژوند او د اخلاقو د مزاياوو څرګندونکی دی چې.
ګاڼې، د لرګي مستظرفه صنايع او د دې صنايعو او هنرونو ډېر ډولونه پکې شامل دي. د ليمڅي جوړول زموږ د هيواد د لرغونو لاسي صنايعو څخه دي چې په دی جوړولو کې وړی نه وريشي بلکې هغه مينځې، رنګوي يې بيا ورڅخه ليمڅی جوړوي.
ټغر زموږ په ګران هيواد کې د(اورمک) په کار ګاه کې په بېلو بېلو ډولونو اوبي؛ لکه مزاري ټغر، کشيده ټغر، پلاس ټغر او داسې نور.
زموږ د هيواد د اوبدنې د لرغونو او ظريفو هنرونو څخه د غاليو اوبدنه ده چې پخوا د هيواد په شمالي ولايتونو، هرات او بادغيس کې دود وه، خو نن ورځ په ډېرو ولايتونو کې د کابل په شمول د غالی او بدل دود شوي دي.چې د وړيو، پنبې او ورېښمو څخه په بېلا بېلو ډولونو اوبدل کيږي.
زموږ خلک د مالوچو له تار څخه خامتا، د کړکي څخه پوزي يا چغ، د غنمو له تنې څخه ټوکري، شګور، چج، او څپلی، د ميرو د کولمو څخه چغيل (د غنمود پاکولو غټ غلبېل)، د اوړو غلبېل، متروکه، د ارغوان د لښتو **څخه** کجاوه او منجيله اوبي، ان تردې چې د ارغوان دلښتو څخه آتنګونه (منجيلې) د پوړيو(زينو) په ډول جوړوي، چې په سختو لارو او د غرونو په تيړو کې يې ميخ کوي چې د زينې په ډول ترې د تيريدلو لپاره کار اخلي.
زموږ په ګران هيواد کې ګنډل او ګلدوزي د ظريفو هنرونو د جملې څخه دي همداشان زموږ په ګران هيواد کې د لرګي مستظرفه صنايع او هنر له پخوا څخه دود دی چې د لرګي **څخه** ښکلې دروازې او کړکی، ښايسته ميزونه او الماری، زانګو، دورېشلو خرخ، د لرګي کڼاوې هاونګ، خمڅی، د موسيقی سامان او داسې نور ډېر سامونونه جوړوي.
له پخوا څخه د نقرې او د طلايي ګاڼو څخه د کار اخيستلو فرهنګ زموږ په هيواد کې دود و. لکه چې زموږ د هيواد په ډېرو سيمو کې د لرغون پيژندونکو د کيندنو په نتيجه کې د زرګری نښې تر لاسه شوي دي چې غرڅه(آهو)، کټوری(د څښلو جام) او ښکلې ګانې دي، او نن ورځ هم با ذوقه ښځې او جونې دګاڼو د اغوستلو سره مينه لري چې نقره يي او طلايي ګاڼې لکه ګوشوارې، چمکلې، د غاړې زنځير، حمايل، سلسله، کره، چوري، ګوتې، چارګل او داسې نور اغوندي.
له مسو څخه د کور سامان، آشپزی او د ژوند په نورو اړتياوو کې هم ګټه اخيستل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

هنرونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د موسیقۍ د خوشحالۍ را وړونکي او ښکلې هنر سره چې د انسان د زړه د عواطفو ښکاره کوونکي او بیانوونکی دی بلدیږي. زموږ د هیواد کلاسیک او معاصر هنرمندان، ملّي اتڼ او د موسیقۍ سامان آلات پیژني او همدارنګه زده کوونکي به په دې لوست کې د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې لکه: ښکلې معمارۍ، د لیکاطۍ او ښکلو لیکونو هنرونه چې زموږ د خلکو د مادّي او معنوي فرهنګ یومهم عنصر دی او د هغوی د ټولنې له تل څخه ځلیږي، وپيژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسيقي

- موسيقي څه شی دی؟

موسيقي د ښکلو او زړه راښکونکو هنرونو له جملې څخه ده چې له پخوا زمانوڅخه تر اوسه پورې انسانانو خپل باطني عواطف او نازک احساسات، خوشحالی، غمونه اوخپلې روحي جذبې د موسيقۍ په واسطه ښکاره کړي دي .

په اسلامي نړۍ کې د موسيقۍ پوهان

ابو نصر فارابي (معلم ثاني) د اسلامي نړۍ ستر فيلسوف، د موسيقۍ عالم و چې د موسيقي په علم کې تاليفات لري. سرينده (غيچک) هغه اختراع کړې ده.

وايي چې: يوه ورځ فارابی يوه مجلس ته راننوت او يو څو ټوټې لرګي يې له يوې کڅوړې څخه راوبستل، هغه يې يو له بل سره په ځانګړې توګه ترکيب او يو ځای کړل او بيا يې وغږول. په يوه حالت کې يې ټول حاضرين په ژړا کړل او په بل حالت کې يې ټول وخندول بيا يې د ساز غږ بدل کړ، ټول يې ويده کړل او خپله تري ولاړ.

د اسلامي نړۍ پوهانو دغه ښکلي هنر ته د پيريو په اوږدوکې وده ورکړې ده، لکه:ابوحفص سُغدی دڅلورمې هجري پيړۍ اديب او موسيقي پوه يوه جعبه يې په قانون سره برابره کړه او هغې ته يې د قانون نوم ورکړ .

رودکي سمرقندي به چنګ ډېر ښه غږاوه .

فرخي سيستاني هم د چنګ او عود په غږولو کې ورتيا درلوده .

ابن سينا بلخي د موسيقۍ په فن کې لوی لاس درلود چې د هغه د (شِفا) کتاب يوه برخه دموسيقۍ د علم په باره کې ليکل شوې ده .

خواجه عبد القادر عودي، خواجه محمود شهابی هِروي، قاسم قـانوني، حـافظ بابـا جـان، مولانابنايي، ټول د موسيقۍ په هنر کې استاذان او پوهان وو.

خوشحال خان ختک په خپل مشهور اثر«دستارنامه» کې د سلو هنرونو او سلو خصلتونو په لړکې د يوه شخصيت لپاره د موسيقي پر هنر پوهېدل هم لازمي ګڼلي دي او د خپل دغه کتاب يوه برخه يې ورته ځانګړې کړې ده.

هغوی چې مورږ يې نومونه يادکړل زمورږ د هيواد د کلاسيکی موسـيقۍ او د پخوانيـو ټولنـو د لرغوني تاريخ له تل څخه را وتلي دي او د هغوی د ميراثونو سلسلې زمورږ تر ژوندانه پورې رارسېدلی دي.

زمورږ د هيواد معاصر موسيقي پوهان هريو: استاد قاسـم افغـان، استاد پياراخان، استاد محمد حسين سرآهنګ، استاد رحيم بخش، ميرمن پروين، استاد شيدا، استاد هاشم، استاد اولمير، اميرمحمد، محمد آصف، استاد محمد عمر، استاد مهوش، ملنګ، اسـتاد در محمد لوګری، شيرغزنوی، ناشناس، سـاربان، بيلتـون، اسـتاد ايوب، ځلاند، ارمان، احمد ظاهر، فيض منګل، بازګل بدخـشي، استاد محمد دين زاخيل، استاد ګلزمـان،ميرمن قمرګل،قـديم، صفدر توکلي او په زرګونو نور هنر مندان دي چې زمورږ خلک د هغوی د نومونو او هنرونو سره آشنايي لري.

د کابل ښار د (پايان چوک) د خرابات په کوڅه کې د دوی د غونډېدو مرکز و.

د موسيقۍ (ټنګ ټکور) سامان

د موسيقۍ سامان بېلا بېل ډولونه لري چې په عمومي توګه په درې برخو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – د موسیقۍ بادي (لوله يي) آلات

عبارت دي له: شپیلۍ، سورنۍ، شهنايي، نفیر، شیپور، کرنا، ترومپت، تونت، موسیقار، سیفون، او داسې نور .

۲ – د موسیقۍ تاري او آرشه يي آلات عبارت دي له:

د نبوره، دوتار، سه تار، تنبور، رباب،بینجو، بربط، ماندولین، گیتار، سرنده، چنگ، شـــهرود، چغانه، پیانو، رود، عود، کیبورد، هارپ، سنتور، سارنگ، وایلون، دلربا، غیچک، هارمونیـــه، آرگن، اکوردیون، شوتک او داسې نور .

۳ – د موسیقۍ ضربي آلات: طبل (ډول)، طبله (دوپړۍ)، زیربغلي، دف، چمبـــه، منگـــی، نغاره، ارغنون، بانگودرم، تبیره، او داسې نور دي.

باید ووایو چې: د اسلام له نظره هر هغه کار چې د انسان د شهواني غرایزو د راپارېدو لامـــل وگرځي نا جایزدی؛ نو ځکه د اسلامي امت د فقهاوو او پوهانو په مینځ کې د هغې موسیقي په حرمت چې د شهواني غرایزو د راپارولو لامل وگرځي او انسان د بې بندوباري او فحشا خوا ته بیایي د نظر اتفاق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

غیچک	د موسیقۍ یوه آرشه یي آله ده .
تَل	ژوره، ببخ
کلاسیک	قدیمي - لرغوني

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د لرغوني موسیقي سامانونو په هکله او بله دې د عصری موسیقۍ د سامانونو په هکله خبرې اترې وکړي او دخپلو خبرو نتیجه دې ولیکي.

پوښتنې

– تاسې د محلي موسیقۍ څو ډوله سامانونه پېژنئ ؟
– څو کسه وطني او محلي سندرغاړي پېژنئ ؟او په هغوی کې د کوم یو آواز ډېرخوښوئ؟
– ستاسې په ټولګي کې څوک د موسیقۍ د آلاتو له غږولو سره بلددي ؟
- سرُ او تال په موسیقۍ کې څه معنا لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. یوه ډله دې د نامتو وطني او محلي موســیقۍ د آلاتو غږوونکي او بله ډله دې د نامتو سندرغاړو نومونه ولیکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولسم لوست

مِلّي اتڼ

- د مِلّي اتڼ په باره کې څه پوهېږئ؟

مِلّي اتڼ زموږ د هېواد له لرغونو عنعناتو او فرهنګ څخه دی چې د هېواد په ختیځو او جنوبي سیمو کې رواج لري. په نوي کال، ودونو، اخترونو، د ماشومانو د سنت کولو په خوښۍ او د خپلواکۍ په جشنونو کې ملي اتڼ ترسره کېږي.

د ملی اتڼ د کولو طریقه

ملی اتڼ تل د ډول په وهلو سره پیل کېږي چې ډول وهونکی، شپیلۍ غږونکی د ځانه ســره ملګری کوي. ځوانان او اتڼ کوونکی کله کله په دوو ډلو وېشل کېږي او د اتڼ د ځــانګړو سندرو په ویلو چې په پښتو ادبیاتو کې ورته د (اتڼ نارې) وایي، پیل کیږي. چې د اتڼ کوونکو له خوا کله د سؤال او ځواب په بڼه او کله یوځایي د ځانګړې نڅا او حرکت سره ویل کېږي. د نمونې په ډول یو څو سندرې دادي:

واخ ودی ویشتمـــــــــــــه — مین دې په دا تـــــورو سترګو یمه
پاس پــــــــــه بام ولاړه یې — زاری درته کوم که خولګۍ راوړې
که شین دی آسمان شین دی — شیرین لالی مې غاړې لونګین دی

د سندرو د ویلو په پای کې دواړه ډلې قطار برېږي او د اتڼ په ډګر کې یوه دایـــره جـــوړوي. د ډول وهل تېزېږي. ځوانان او اتڼچیان په داسې حال کې چې سپین کالي، پـــه ګلــدوزۍ او چرمه کارۍ ښکلي شوي واسکټونه اغوستي، په ډېر جوش او شوق د ډول او سرني د آواز سره د سر، ویښتانو، غاړې، اوږهې، ملا، د لاسونو او پښو حرکتونه منظم او هم غږی کوي او اتڼ ته دوام ورکوي.

د اتڼ دوام

ټول خپل مخونه او لاسونه په یوه حرکت د دایرې دننه لوری ته ګرځوي. یو وار چکې وهي او بیا خپل لاسونه او ښۍ پښه اوچتوي او بیا چکې وهي. په همدې ترتیب خپل مخونه د دایـــرې بیرون خواته ګرځوي اوبیا چکې وهي. د دې حرکتونو د اجرا کولو په وخت کـــې ټــول راتاویږي. همدا منظم چکونه (دلاسونو پړکا) د دایرې دننه او د باندې د ډول او سرني سره په هم آهنګه توګـــه دوام کـــوي او ورو ورو شور او جذبې ډېرېږي. داسې چې ټول ځوانان د اتڼ په وخت کې د ټوپونو په وهلـــو ســـره پخپلو کې تاوېږي؛ لاسونه پړکوي؛ سرونو او غاړو ته منظم او یوځایي ټکانونه ورکوي؛ د سر ویښتان ښې او کیڼ خوا ته غورځوي. چې ډېره په زړه پوری منظره مینځته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرځومره چې اتڼ دوام کوي په هماغه اندازه د ځوانانو جذبې زیاتېږی او په ډېــر جـــوش او خروش سره یو ډول ښکلي آوازونه کاږي. د اتڼ نغمه او د ډول آواز ځانګړی ســـاز او آواز لري چې د ځوانانو ډېر شور او غوغا راپاروي.

دلوست نوي اصطلاحات

لالیـ	لالي - دوست - محبوب - زړه ته نږدې
چکې	لاسونه پړکول

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي د ملي اتڼ په باره کې خبرې اترې وکړي!

پوښتنې

- ملي اتڼ د جسم او روح له نظره په اتڼ کوونکو او نندارچیانو باندې څنګه اغیزه کوي؟
- ملي اتڼ زموږ د هېواد په کومو سیمو کې ډېر دود لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د ملی اتڼ په باره کې یوه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیارلسم لوست

د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې

الف: نړیوالې نمونې

- د اسلام د سپیڅلي دین په راتلو سره زموږ په هیواد کې کومو هنرونو زیاته وده وکړه؟

د اسلام سپیڅلی دین چې رڼا یې ټوله نړۍ روښانه کړه، له معنوي او اخلاقي ارزښتناکو لاربښوونو څخه سربیره یې د نړۍ په مادّي فرهنگ او هنر باندې هم ډېرې اغیزې وکړې چې دا اغیزې په معمارۍ، لیکاطۍ او خوشنویسۍ، مُذَهّب کارۍ، صحافۍ، انځورگرۍ، مجلّد کارۍ او په داسې نورو کې روښانه دي چې د هغې نمونې تر نن ورځې پورې د نړیوال فرهنگ په مجموعه کې د لمر غونډې ځلیږي.د معمارۍ د هنر په برخه کې یې اغیزې تر اروپا رسېدلې دي چې د هسپانیې په هیواد کې د مسلمانانو په واسطه ډېر ښکلي او بې ساري جوماتونه ودان شوي دي.

کعبه مکرمه

مدینه منوره، نبوی جومات

د الوغ بیگ مدرسه
(سمرقند)

د سلطان احمد جومات
استانبول

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افریقې، مصر، ترکيې او په نورو اسلامي هیوادونو همدارنگه په سعودي عربستان او نورو عربي هیوادونو او په هند کې د شېرشاه سوری،ظهیرالدین محمد بابر او د هغه د زامنو د بادشاهۍ په دوره کې لوی لوی جوماتونه او نورې تاریخي ودانۍ جوړې شوې دي چې تر ننه ورځې پورې په هماغه شان په خپل جلال او پرتم پاتې دي.

کتاب التفهیم الاوایل صناعة التنجیم
ابوریحان بیرونی

قوتاد غوبیلیک
یوسف خاص حاجب

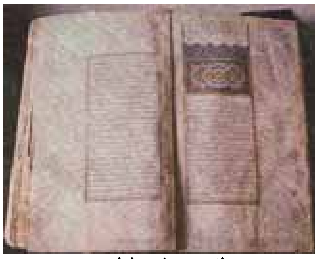

القانون فی الطب
بوعلی سینا

د احمد شاه درانی (دیوان)

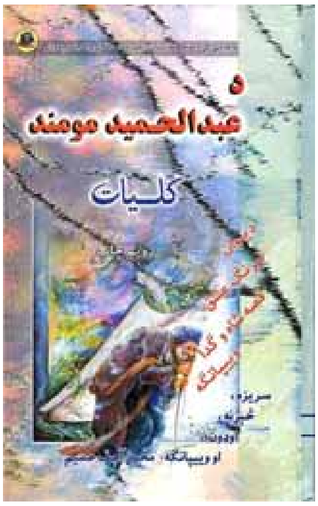

د علی شیر نوایی
دیوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: سیمه ییزې نمونې

زموږ په ګران هیواد کې د هرات د تیموري پاچاهانو، بابرشاه او د هغه د زامنو له خوا ډېر باعظمته او ښکلي جوماتونه ودان شوې دي چې په هغو کې د اسلامي معمارۍ له ځانګړي سبک او طریقې څخه ګټه اخیستل شوې ده. د غه جوماتونه ډېرې ښکلې منقشې ګنبدې لري چې رواقونه يې په ښکلو میناتوریو او د قران کریم مبارک آیتونه يې په نستعلیق، ثلث، ریحان، او په شکسته لیکونو باندې ښکلي لیکل شوي دي.

د لیکونو په څنډوکې د ګلونو او پاڼو تصویرونه په تناسب او تناظر سره په طلايي او لاجوردي پخو رنګونو انځور او نقاشي شوي دي.

دغه يادې شوې ښکلې نقاشۍ او د معرّقې کاشي کارۍ نمونې د هرات په تاریخي جوماتونو، دشاهرخ میرزا په لویه مدرسه، د مصلاّی هرات په مجموعه، د ګوهر شاد بیګم په مدرسه، د شاه ولایت مآب په روضه، د شاه دوشمشیره ولي په جومات، د خواجه پارسای ولي په جومات او داسې نورو کې په ځلانده توګه تراوسه پاتې دي.

د شاه دو شمشیرهٔ ولي جومات
کابل

د بابر شاه د بڼ جومات
کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هرات مُصَلّی

د هرات مُصَلَّی چې دغه ځایونه پکې شامل دي: د گوهر شاد بیگم مدرسه، د سلطان حسین میرزابایقرا مدرسه او خانقا، د امیرعلی شیر نوایی جومات، دارالحّفاظ، دارالّشِفا، د اخلاصیه خانقا او مدرسه چې داټول د ((هرات د مصلی مجموعه یا ټولگه)) او د اسلام د عالي هنرونو ځخه دي . د غلوار مسجد (مسجد حوض کرباس هرات) چې د هغې محراب د اسلامي او تېموري هنرونو ځرگند او وتلی صنعت دی او په خپله طرح، طرز او نوعیت کې د لیکاطۍ، خوشنویسی، کاشي کارۍ او خاتَم کارۍ (غمی لگولو) په هنر کې لوړه نمونه ده.د هغې د (اوو رنگونو) کاشي کارۍ کې د معدني رنگونو ښکلي نقشونه کارول شوي دي.

د نړۍ په تاریخ کې تر ټولو عالي ودانۍ

د گوهر شاد جومات چې د خراسان د مشهد په ښار کې دی او تر اوسه په هماغه اصلي بڼه ودان پاتې دی د اسلامي هنر او زموږ د هیواد د هرات د تیموریانو د دورې د غوره معمارۍ نماینده‌گي کوي. د ځینو لرغون پوهانو په نظر دا ودانۍ دنړۍ د دوولسو تاریخي او عالي ودانیو په کتار کې شمېرل کېږي.

د لیکاطۍ او ښکلې لیکنې هنر

زموږ د فرهنگ دېې سارو هنرونو ځخه یو، ښکلي لیکلنې دي چې د ظرافت او ښکلا له پلوه د تجسُّمي هنرونو په محراق کې ځای لري.

زموږ لیکاطي اوښکلي لیکنې په (عربی- فارسی) لیکونو سره په نړۍ کې یوازنی او ځانگړی هنر دی. زموږ د هیواد لیکاطانو او ښکلي لیکونکو په پوهه او کمال سره دغه روښانه هنر د یوه اصیل شرقي او اسلامي فرهنگ په توگه نړیوال فرهنگ ته وروپېژاند او هغې ته یې بډاینه وربخښلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (عربی- فارسی) لیکونو کې ددې څخه نور اوچت مقام کوم دی؟ چې ربّاني کلام (قرآن شریف) په دې لیک سره لیکل شوی دی.

قرآن شریف چې نور په هر لیک سره ولیکل شي هغه نسخه د قــرآن کــریم ترجمــه ده نــه خپلــه

قرآن کریم. په دې لیک سره د الله (ج) کلام د لایتناهي عالم څخه زموږ د نړۍ غېږې ته راغلی دی.

د (عربی- فارسی) لیک زموږ د فرهنگ د معنویت ښکارندوی دی چــې د فرهنــگ ټــولې خواوې، معنوی اړخونه اوښکلې بڼه یې په غیږه کې لا تر اوسه ساتل شوې او تل پاتې ژوند یې موندلی دی.

بل هیڅ لیک نه شي کېدلی چې داسې ښکلی ولیکل شي.

په (عربی- فارسی) لیک کې د حروفو تناسب او تناظر په داسې ظرافت سره په پام کې نیــول

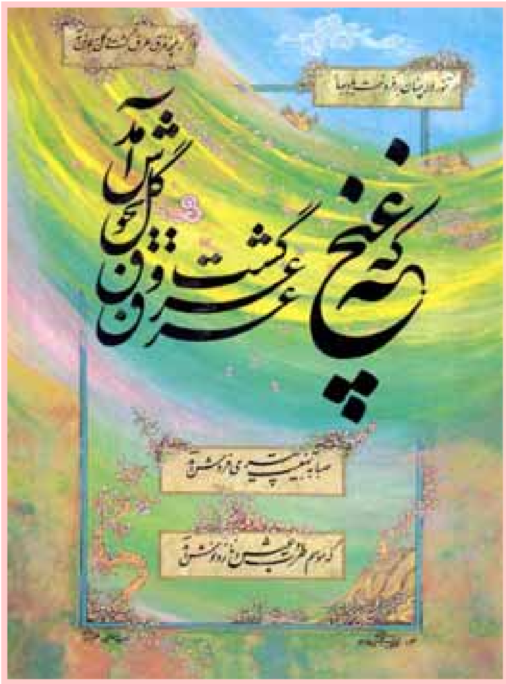

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی چې که چیرته د وېښته په اندازه د هغې له تناسب څخه لږ زیات ولیکل شــي؛ نــو نیمگړتیا یې په آسانۍ سره لیدل کېږي.
په دې هکله د یاقوت مستعصمي مشهور حکایت چې قرآن کریم یې په ښکلي لیک سره لیکلی اود بغداد خلیفه ته یې وړاندې کړی و، شته دی چې ښوونکی به هغه تاسو ته ووایي.

د تاریخ په اوږدو کې چې کوم ملاحظات د انځور گرۍ او موسیقۍ په ډگر کې موجــود وو د (عربي - فارسي) لیک ددې دوو نازکو او لطیفو هنرونو پیټی پخپلو اوږو باندې تراوسه پــورې راولیږدوه، له دې کبله په ځینو مواردوکې دې لیک او ښکلو لیکنو په انځور گرۍ او تــصویر جوړونه کې بدلون موندلی دی.
تاریخ گواه دی چې د شاهرخ میرزا اود هغه د ملکې گوهر شادبیگم د سلطنت په وخت کې هــرات اود بایسُنغُری کتابتون اواکاډیمي د ښکلې لیکنې د روزنې او هڅونې د راټولیدو لوی مرکز و.
د لیک ډولونه په ځانگړی توگه د نستعلیق لیک د ښکلي لیکونکو د ذوق او سلیقې تجلّیگـــاه گرځېدلې وه.

په دې دوره کې شمس الدين محمد هّشام هروی بايسُنغُری او شمس سلطانی په نهمه هجـــری پيړۍ کې د شاهرخ ميرزا په دربار کې د بې سارېو ښکليو ليکونکو څخه وو چې په سته، ياقوت او نسخ ليکونو کې استاذان وو او کلام الله مجيد به يې په دې ښکلو ليکونو سره ليکه.

زموږ د گران هيواد د تيموري علم دوستو او هنرپالو بادشاهانو د پالنې له کبلـــه ليکاطـــانو او ښکلی ليکونکو دا ښکلی او ظريف هنر د کمال لوړو پوړيو ته رسولی و چې هغه يـــې پـــه اوه ډوله په اوو قلمونو (په داسې حال کې چې د ټولو ليکونو په ليکلو کې يې د تورو(حروفو) تناظر او تناسب په پام کې نيوه)، ليکل کول؛ چې په دې توگه يې په اوه قلمـــي ليکاطـــانو شـــهرت موندلی وو.

حضرت مولانا نورالدين عبدالرحمن جامي چې ددې دورې دنوميالیو عالمانو او شاعرانو څخه و د اوو قلمونو ښکلی ليکنه يې پخپل شعر کې داسې ښکلی بيان کړې ده.

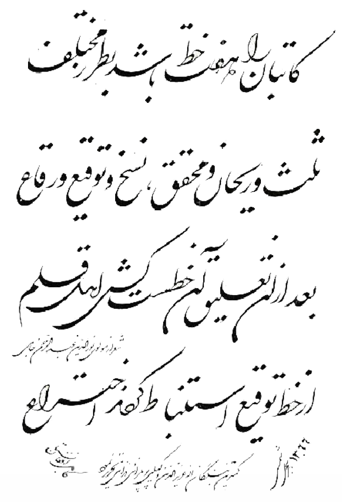

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادونی وړده چې تیموري شهزاد ګان او پاچاهان پرته له دې چې د هنرمندانو او ښکلو لیکونکو هڅوونکي وو، بلکې دوی هریو په خپله ښې ساري هنرمندان او ښکلي لیکونکي وو.
لکه څنګه چې بایسُنُغر میرزا په ۸۲۳ هجری کال کې د فردوسي شهنامه خطاطي او په ښکلا لیکلې وه چې د لیک د ښکلا، د کتاب جوړونې، انځورګرۍ اود اسلامي هنر نـور اړخونـه اوښېګنې پکې راغونډې شوې وې چې د نړۍ په ټول تاریخ کې د بې ســارو هنـري آثـارو اوشاهکاریو څخه دي. چې دغه نړیوال اوچت مقام د اسلام د مقدس دین اود اسلامي فرهنګ د برکت څخه ترلاسه شوي دي.

د لوست نوي اصطلاحات

رواقونه	د ودانیو د ګنبدونو لاندینۍ برخه
مُعَرّقې	ځلېدونکې.
بنا	ودانۍ
تجلید	کتابونو ته پوښ جوړول

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په ډلوکې زموږ د هیواد دتاریخي جوماتونو او ودانیو د عکسونو پـه اړه خبرې وکړي.

پوښتنې

- د شاهرخ میرزا لوی جومات، د هرات د مصلی مجموعه، د ګوهر شاد مدرســه، د شـاه ولایت مآب روضه، د خواجه پارسای ولي جومات، هریو زموږ د هېواد د اسلامي هنرونو پــه پېژندنه کې څه رول لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې داسلامي تاریخي ودانیو په هکله د خپلو کورنیو په مرسته څــو کرښــې ولیکي او ټولګی ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي لنډيز

موسيقي د لطيفو او ښکلو هنرونو څخه ده چې انسانانو د پخوا زمانو څخه تر اوسه پورې خپلې خوشحالۍ، غمونه او هيجانات، باطني عواطف او احساسات ددې په واسطه څرګند کړي دي.

په اسلامي نړۍ کې د موسيقۍ پوهان ډېر وو، لکه څرنګه چې ابو نصر فارابي د اسلامي نړۍ لوی فيلسوف د موسيقۍ عالم و. د هغوی د ميراث دوام تر نن ورځې پورې رارسيدلی دی. زموږ د هيواد په سلګونو معاصر د موسيقۍ پوهان او استاذان زموږ خلک پېژني. د موسيقۍ سامان په عمومی توګه په درې ډوله دي: بادي، ضربي، تاري او آرشه يي. ملّي اتڼ زموږ د هيواد د لرغونو هنرونو څخه دی چې د هيواد په جنوبي، جنوب ختيځو او جنوب لويديزوسيموکې دود دی. اتڼچيان په دايروي شکل درېږي د ډول او سرني په و هلو ملّی اتڼ ترسره کوي.

د اسلام سپيڅلي دين د نړۍ په مادّی او معنوي فرهنګ باندې اغيزه کړې ده چې د معمارۍ او شاندارو جوماتونو د جوړولو په برخه کې يې اغيزې له سعودی عربستان څخه نيولی ان تر هند، افغانستان، په اروپاکې د هسپانيې تر هيواده پورې رسيدلې دي دهرات مصلا او جامع جومات، په مشهد کې د ګوهر شاد بېګم جومات او د ډهلي جامع جومات، په سمرقند کې د ريګستان مدرسه، په مزارکې د حضرت علي کرم الله وجهه آرامګاه او دخواجه پارسای ولي جومات، په مدينه منوره کې نبوي(ص) جومات او داسې نور.

د ليکاطی او ښکلو ليکنو په هنر کې د هرات د تيموريانو دوره، د بايسنغري اکاډمي او کتابتون د خپل وخت دښکلو ليکنو او د غونډو لوی مرکز و چې ډيريې اوه قلمي وو او په ځانګړې توګه دا مرکز د نستعليق ليک تجلّيګاه ګرځېدلی وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

سيمه ييز دودونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې به زده کوونکي د ميلمه پالنې د غوره دودونو سره چې زموږ د خلکو د لرغونو سنتونو څخه دي بلدشي او همدارنگه په کليو، ښارونو او دنړۍ په نورو هيوادونو کې به د ډوډۍ د خوړلوآداب اوهم به د سنتي او پخوانيو خوړو بېلا بېل ډولونه چې د پيړيو په اوږدوکې يې دخلکو ترمنځ دود درلوده, آشنايي پيدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مېلمه پالنې دودونه او مېلمستون

که چېرې ستاسې کور ته يو ورېی، ترې او سترې مېلمه له اوږده سفر څخه راشي او ډوډې ستاسې د کورنۍ په اندازه وي نو تاسې به څه کوئ؟

مېلمه پالنه زموږ د خلکو ډېر پخوانی دود دی. پخوا زموږ د هېواد په ډېرو سيمو کې خلکو د جوماتونو په څنګ کې قومي حجرې درلودلې. چې د هېواد په شمالی سيمو کې ورته خلک قوش‌خانه، په کابل او ځينو نورو سيمو کې ورته مهمانخانه، په کونړونو، لغمان، جنوبي او جنوب غربي ولايتونو او په ننګرهار کې ورته حجره او دېره وايي.

پخوا به يې د ژمي په موسم کې حجرې، مېلمستونونه او جوماتونه په (تاوه خانو) يا د نغري په اور باندې ګرمول او شتمنو خلکو شخصي حجرې هم درلودې. کليوالو خلکو به زيات وخت د سهارچای (سبا ناری) او د ماښام خواړه، په ځانګړې توګه د ژمي په موسم کې په دې حجروکې له ميلمنو سره ګډ خوړل.

مېلمه به يې په برځای کې کېنباوه. يو ځلمي به کوزه او چلمچې راوړل، د ميلمه او نورو لاسونو ته به يې اوبه اچولې. بل ځوان به دستپاک مېلمه ته ورکاوه او بل به د دسترخوان هواروه، بيا به د کورنۍ غړو يا کليوالو په ګډه سره د خوړو لوښي راوړل. لومړی به يې د مېلمه مخې او بيا به يې نورو ته کېښودل. مېلمه چې به هر څوک و او هر څو ورځې به دلته و، کليوالو يا دکور خلکو به په ورين تندي ډوډۍ ورکوله.

مسافر مېلمه

مسافر مېلمه چې په قرآنکريم کې ورته ((ابن السبيل)) (د لارې زوی يا د لارې مسافر) ويل شوی دی چې ورېی، ترې او پلی به په لارو تېريده او په کوم کلي به چې راغی، خلکو به يې ډېر درناوی کاوه او ويل به يې: ((دا د خدای مېلمه دی او مېلمه د خدای دوست وي.)) همدا راز ديني طالب العلمانو ته هم ابن السبيل ويل کېږي.

د کليو خلک د ښار د خلکو په پرتله ډېر مېلمانه لري، ځکه چې په کليو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره هوټلونه او رستورانتونه نه وي، نو يو مسافر مېلمه ناچاره وي چې د کليوالو حجرو، جوماتونواو يا مېلمستونونو ته ورشي او خپله شپه تېره کړي؛ مګر په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستيو کې چې په ښارونو کې هوټلونه او رستورانتونه ډېر شوي دي، مسافر ميلمانه د کورونو پرځای هوټلونو ته ځي.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د مېلمه پالنې د څرنګوالي په باب خپل نظرونه او وړانديزونه د نن ورځې د ښاري ژوند او د ټولنيزو بدلونونو او غوښتنو سره سم ترتيب او يو يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د ټولګي مخې ته راشي او هغه دې ولولي.

پوښتنې

- په پخوانيو وختونو کې زموږ خلکو د مېلمنو پالنه او درناوی څنګه کاوه؟
- ستاسې په آند مېلمه پالنه په پخوانۍ (دوديزه) بڼه ښه ده او که په هغې کې د نن ورځې د ژوندانه له غوښتنو سره سم بدلون راوړل شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پخوانۍ کليوالي يا دودېزې مېلمه پالنې په هکله د خپلو کورنيو په مرسته معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

- انسان باید په یوه ډله کې ډوډۍ څرنګه وخوري؟

د ډوډۍ خوړل، په ټوله نړۍ کې خپل ځانګړي آداب لري چې د هر هېواد وګـــړي د خپلـــو دودونو سره سم هغوته پاملرنه کوي.

د نړۍ په ډېرو پرمخ تللو هیوادونو کې خلک ډوډۍ د مېز پر د قاشوقې او پنجې پـــه واســـطه خوري. د چین د لوی او ګڼ نفوسه هېواد خلک په ځانګړو کوچنیو، پاکو او ظریفـــو لرګیـــو باندې ډوډۍ خوري چې هغه لرګی یو وار کارول کېږي. اوس په ځینو هېوادونو کې قاشـــقه، پنجه او نور لوښي هم (یووار کارول) رواج شوي دي. زموږ په ګران هېواد کې په رســـمي او دولتي میلمستیاوو او ودونو کې د کابل او نورو لویو ښارونو ډېر خلک په هوټلونو کـــې پـــه قاشقه، پنجه او د مېز پر سر ډوډۍ خوري. خو په ډېرو سیمو، کلیو، ولایتونو او ان په ښارونو کې خلک پر فرش باندې کښېني او په لاسونو ډوډۍ خوري چې هغه دودونه او رواجونه پـــه لاندې ډول دي:

په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

زموږ زیاتره خلک په سهار کې لږه او ماښام زیاته ډوډۍ خوري چې دا ښه او ګټور نـــه دي، بلکې په سهار کې ډېر او ماښام لږ خوراک غوره دی. په دې باره کې مقوله ده چې وایي:

((د سهار ډوډۍ په خپله خوره! غرمه یې له دوستانو سره خوره! او د ماښام خوراک دښمن ته ورکوه!))

د ډوډۍ په وخت د کور ټول غړي پر فرش باندې ناست وي، یو هلک کـــوزه او چلمچـــي راوړي او د ټولو لاسونو ته په ترتیب سره اوبه اچوي، بیا د کور ښځه په دسترخوان کې وچـــه ډوډۍ، بیا غوري او کاسې راوړي او په دودیز ډول یوې کاسې یا غوري ته دوه یا درې کسه کښېني او خوري یې.

ځینې خلک ماشومان یوازې لوښي ته کښېنوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ د خوړلو پیل

د ډوډۍ خوړل په (بسم الله الرحمن الرحیم) باندې پیلوي.که خوراک شوربا یا نــور اوبلــن خواړه وي، وچه ډوډۍ په هغې کې ماتوي چې پسته شي. ډوډۍ په کــراره او آرامــۍ ســره خوري.

کله چې ماړه شي کاسې په ګوتو پاکوي او وايي چې د کاسې په پاکولو کې ثــواب دی او د کورنۍ مشر د خدای (ج) د نعمتونو د شکرانې د ادا کولو په خاطر لاسونه پورته کوي او دعا وايي. د کورنۍ نور غړي هم ورسره لاسونه پورته کوي او په ګډه سره آمين وايي.

دستر خوان ټولوي. د کورنۍ يو وړوکی هلک يا نجلۍ بياهم کوزه اوچلمچــي راوړي او پــه ترتيب سره لاسونو ته اوبه اچوي. مور يا ځوانه لور لوښي وړي او هغه مينځي؛ مګــر پــه دې وروستيو وختونو کې په ښارونو کې بدلونونه راغلي دي. که خواړه ښوروا وي، د دوه کسانو لپاره يوه کاسه يا د هر کس لپاره يوه کاسه راوړي. ميوه، سلاد او سابه په بېلا بېلو قابونو کې ږدي او هر څوک يې په خپله خوښه له ښوروا سره خوري. غوښه يو کس په ټولو وېشي. زياتره ماشومان او ځوانان د هډوکو غوښه خوښوي. پخوا د سبو او ميوو خوراک په کليو کــې لــږ رواج و؛ خو په دې وروستيو کې خلک د دې په ګټو پوه شوي دي او ډېر يې خوري.

په ودونو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

په يوه کور يا يوه لويه حجره کې اوږد او لوی د سترخوان هواروي. ميلمانه خپــل لاســونه مينځي او له دسترخوان څخه چاپيره پرفرش باندې کښېني. ټاکلي کسان د پلو غوري او نــور اړوند خواړه راوړي.دوه يا درې کسان يوه يوه غوري ته کښېني. د خوړلو په پای کــې دعــا کوي اوله دسترخوان څخه خوربېږي.

په هوټلونو کې د ډوډۍ د خوړلو آداب

په وروستيو کلونو کې خلک داسې فکر کوي چې د واده مراسم په هوټلونو کې بې ستونزو دي او يا دمنفي سيالۍ له مخې ورو ورو هوټلونو ته مخه کوي چې د خپل واده مراسم په هوټل کې سرته ورسوي که څه هم د هوټل لګښت ډېر دروند دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۵ - ۲۰) کلونه مخکې کله چې به میلمانه هوټل ته وغوښتل شول او هلته به ورغلل، په هوټل کې به څوکۍ او میزونه اېښودل شوي وو او مېلمانه به لس یا دوولس کسان د هر مېز څخــه چاپېره په څوکیو باندې کښېناستل .کله چې به د هوټل خدمتګارانو خـــواړه پـــه غوریـــو او قابونوکې په میزونو کېښودل؛ نور به نو څنډ او معطلي جایز نه وه. هر څوک به چې په کراره خوځېده څه به یې لاس ته نه ورتلل،نو مجبور به و چې په کور کې ډوډۍ وخوري.

خو په دې وروستیو وختونوکې له یوې خوا په هوټلونوکې د خوړو کمیت ښه شوی دی، او له بلې خوا د پوهې په رامنځ ته کیدو سره د ډوډۍ خوړلو فرهنګ او آدابو هم بدلون موندلی دی.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې هریو د هغو آدابو په هکله چې ددوی کورنۍ یې د دسترخوان پرمخ د ډوډۍ د خوړلو په وخت په پام کې نیسي خبرې وکړي!

پوښتنې

- ستاسو په فکرډوډۍ خوړل په جلا کاسو کې ښه دي او که په ګډه سره په یوه کاســـه یـــا غوري کې؟
- ډوډۍ خوړل په قاشقه او پنجه څه ګټه لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلو کورنیو له مشرانو څخه د ډوډۍ خوړلو په هکله چې له پخوا څخه یې څومره بدلون موندلی پوښتنه وکړي او هغه دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسم لوست

خواړه

- په عکس کې کومې میوې وینئ؟

خواړه د انسانانو د ژوند د پاینبت یوه اصلي او بنستیزه وسیله ده چې هغه له مېوو، سبو، حبوباتو، لبنیاتو، کبانو، مرغانو، چرګانو، د چرګانو د هګیو او له څارویو څخه د خوړلو لپاره لاس ته راوړي.

زموږ خلک خواړه په ساده ډول خوري او ډول ډول مواد سره نه یوځای کوي.ځکه پــه دې پوهېږي چې که څومره مختلف مواد سره یوځای شي او یا هغو ته زیات جوش ورکـــړ شــي، هومره یې د خوړو کیفیت کمېږي. مېوې او زیاتره سابه تازه یا اومه خوړل کېږي. خلک ځینې حبوبات او سابه پخوي او بیا یې خوري. شېدې له ایشولو څخه وروسته تومنه کوي چې مستې، پیروی، کُچ،خیدک(پنیر)، تروې(شـــړومبې) او کُرت ورڅخه جوړوي. که چېرته د اخواړه تازه وخوړل شي، ډېر ګټور دي.

په غوښو کې ډېره ښه غوښه د کبانو غوښه ده.

کبـــــان ډېر ډولونه لري؛ لکـــه: خاویـــار، خــــال لرونکـــي کبـــان، شـــیرماهي، لقـــه، اوزون بورون، قزل آلا او داسې نور ...

دویمه درجه د مارغانو غوښه ده؛ لکه: مرز (بودنه)، سی‌سی، زرکه، د چنچنو ډولونه، کـــورني او ځنګلي چرګان، قره قوش، زري کبک ، وحشي او اهلي فیل مرغ، هیلی(مرغابی) او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښه خلک په مختلفو ډولونو پخوي لکه: ډول ډول کباب، کوفته، منتو، ښوروا، چـــاينکي، يخني، تندوری، دوپيازه، کوزه بته، وريته، او داسې نور.

د کبابونو په څېر د غوښو پخول د خوړلو لپاره ښه اوبې زيانه دي.

په هر صورت د غوښې ډېر خوړل د انسان روغتيا او سلامتيا ته زيان رسوي. د اســـلام لـــه مشرانو څخه يوه، داسې ويلي دي:

(له خپلو خېټو څخه د څارويو هديره مه جوړوئ!)

د خوړو ډولونه

الف: هغه خواړه چې د اوړو (خمير) او سبو څخه برابرېږي:

آش، منتو، سمبوسه، کُتَخي، قيماقي، آشک، اوماچ، بوګن‌آش، بولاني، دلده (د غنمو دل شوی خواړه) او داسې نور.

ب: هغه خواړه چې له وريجو څخه برابرېږي

پلو، چلو، قابلي پلو او بېلابېل ډولونـــه يـــې، شيربرنج، شـــوله، شـــوروابرنج، د وريجـــو او شړومبو اوګره، ډنډه کی، قولوتُرش او داسې نور.

کچري قروت اوچاينکي زموږ د هيواد د خلکو ډېر پخواني خواړه دي.

ج: د وچې ډوډۍ ډولونه

د تناره ډودۍ، د تبي ډوډۍ، خاصه ډوډۍ، د تبي پراټه،قماچ (کلوله ډوډۍ)، چپاتي، فتيـــره، اېشله، کلچې، ورقي کلچې، په تېره باندې پخه شوې ډودۍ، ګـــوشفيـــل، د ســـيلوډوډۍ، ګنځاخي، چپه تاوه او داسې نور.

کُتَخي

د بدخشان ولايت د اوزبېکانو په منځ کې رواج لري.

دا خواړه د سوزمې، اوړو، پيازو او حيواني زېړو غوړيو کې جوړېږي.

د پخولو طريقه

ميده شوي پياز له سوزمې سره ګډوي او بيايې پر لرګينو تختو باندې د آغږل شوو اوړو زوالې (پيړۍ) د يوه استوانه يې شکل لرګي په واسطه هواروي. بيا دغه ګډ شوی پياز او سوزمه پـــه هوارو شوو پيړو کې را تاووي او په يوه پلن ديګ کې يې د داغ شوو غوړيو په مـــنځ کـــې د پخېدو لپاره اچوي.

کُتَخي ډېر خوندور خواړه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتو

لازمي مواد: د پسه غوښه او لم، پیاز، ترمیده اوړه، پُلی (وچه خمیره)، زنکۍ (زیره)، هوږه، مُرچ، یوه اندازه غوړي، او لږه مالگه.

د پخولو طریقه

اوړه اغږي، بیا غوښه، پیاز، د پسه لم او هوږه دغوښې له ماشین څخه باسي او یوه اندازه میده شوی مرچ او مالگه ورسره گډوي، بیا اغږل شوي اوړه کلوله کوي او له آش غوښونکي ماشین څخه یې باسي چې د نازکو تختو په شکل جوړیږي. بیا دغه اوار شوي اوړه د یوه گرد لوښي لکه د چاینک د سرپوښ په واسطه د دایروي ټوټو په شکل غوڅوي او بیا هغه غوښه، لم او له هغې سره نور یوځای شوي مواد چې مخکې تیار شوي دي، د کوچنیو کلولو په شکل را اخلي او د دایروی نازکو هوارو شوو اوړو پر منځ کې یې ږدي او په یوه ځانگړې بڼه یې راتاو او جوړ وي.

کله چې ټول منتو په دې شکل تیار شو نو د منتو د پخولو ځانگړې دیگ کې اوبه اچوي او د اور د پاسه یې ږدي او منتو د هغې په مخصوصو قالبونو کې چې مشبک او سوري سوري دي، ځای پر ځای کوي. پنځه یا شپږ قالبونه چې هر یو یې د منتو د ځلوېښتو څخه تر پنځوسو دانو پورې د ځایېدلو ظرفیت لري، ډکوي او په دیگ کې یې ږدي او سرپې ترې.

هغه اور چې د دیگ د لاندې بلېږي، د دیگ اوبه په تدریج سره په بخار بدلوي. د اوبو بخارات د هغو قالبونو په تشوځایونو کې چې سر پر سر کېښودل شوی دي راتاوېږی، نو منتو په همدې بخاراتو کې لږ ترلږه په یوه ساعت کې پخېږي.

په ټولگي کې فعالیت

- د امکان په صورت او د ښوونځي د مدیر په اجازه دې زده کوونکي د آشپزۍ لوازم ا و د یو ډول خواړو د پخولو لپاره ضروري مواد ښوونځي ته راوړي او په یوه مناسب ځای کې دې هغه پاخه کړي.

پوښتنې

- خواړه د انسان په ژوند کې څه رول لري؟
- د انسانانو لپاره ډېر ښه خواړه کوم خواړه دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې تیرې شپې د خوړو په هکله چې څرنگه برابر شوي وو؟ معلومات په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دريم څپرکي لنډيز

میلمه پالنه زموږ د خلکو د لرغونو دودونو څخه ده. پخوا زموږ د هیواد په ډېرو سیموکې خلکو د جوماتونو په څنگ کې قومي میلمستونونه درلودل چې د هیواد په شمالي سیموکې ورته قوش خانه او په جنوبي او لویدیځو سیمو کې یې ورته حجره ویله. خلک په کلیو کې د ښارونو په پرتله ډېر میلمانه لري. څرنگه چې په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره رستورانتونه او هوټلونه نه وي نو مسافر میلمه مجبور وي چې د دوستانو کورونو ته ولاړشي.

زموږ د گران هیواد د کابل په ښار او ځینو نورو لویو ښارونو کې په رسمي اواجتماعي میلمستیاوو او ودونو کې خلک په هوټلونو کې په قاشقه او پنجه د میز په سر ډوډۍ خوري خو د ولایتونو په ډېرو سیمو، کلیو او ښارونو کې ډېر خلک پر فرش شوي ځای پرځمکه کښېني او ډوډۍ په لاسونو خوري.

زموږ خلک په کلیوکې سهار ډوډۍ لږه او د شپې ډېره خوري، د ډوډۍ د خوړلو په وخت کې د کور ټول غړي د کور پر فرش باندې د دسترخوان څخه چا پېره کښېني او او په معمولي توگه یو یا درې تنه په یوه کاسه سره کښېني.

د ډوډۍ خوړل په ((بسم الله الرحمن الرحيم)) سره پیل کېږي او خواړه په کرار او پرته له خبرو خوري، د خوړلو په پای کې کاسې پاکوي، د کور مشر دالله تعالی د نعمتونو د شکرانې په خاطر چې دوی ته یې ورکړي دي دعا کوي او نورغړي آمین وایي.

خواړه د انسانانو د ژوند د دوام بنیادي وسیله ده زموږ خلک خواړه په ساده ډول خوري. ډول ډول او ډېر مواد سره نه گډوي. غوښه په مختلفو ډولونو پخوي او خوري یې لکه: د کباب ډولونه، کوفته، منتو، ښوروا، چاینکي او داسې نور.

ډېره ښه غوښه د کبانواو مرغیو غوښه ده.

خلک د شیدو، د سابو د ډولونو، وریجو، دانو، اوړو او د غوښو څخه ډول ډول خوندور خواړه پخوي,لکه: سمبوسه، منتو، آش، کتخي، گنزاخي، دیلو ډولونه، کچري قروت او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم څپرکی

سیمه ییزې جامې

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د خلکو د سنتي او سیمه ییزو جامو، پښویا پـایزارونو او د خولیو د بېلابېلو ډولونو سره بلدېږی او زده کوونکي به د دې لوست پـه ویلـو سـره د هغو ګڼو لباسونو سره چې د خلکو په منځ کې دود دي لکه څـادر، چـپن، پټو، کمـیس او پرتوګ، د ښځو او نارینه وو واسکټونه، د ښځو څادریو او څروکو سره آشنایي پیدا کـړي. په دې لړکې به زده کوونکي د ماشومانو، تنکیو ځوانـانو، او د سـړیو د ځـانګړو مراسـمو جامې او هغه جامې او خولۍ چې نړیوال نوم لري وپیژني.

سنتي او سيمه ييزې جامې

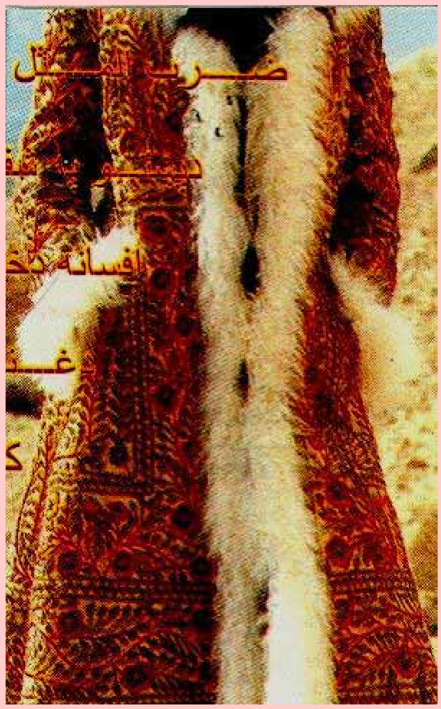

- تاسې گران زده كوونكي په ملي- مذهبى ورځو، جشنونو او مېلو كې كوم ډول جامې اغوندئ؟
زموږ خلكو له پخوا څخه د وړيو، پومبې (خامتا) او له ورېښمو څخه دجوړوشووجامو او د څارويو د څرمنې له څپليو سره بلد او روږدي شوي وو چې ټولو به دا لباسونه او كالي خپله جوړول. وړۍ، پومبه او ورېښم به ښځو او نجونو وريشل بيا به يې كسبگرو او د تنستو دستگاوو ته وريشلي تارونه وروړل.
كسبگرو به په تنستوكې تارونه پېيل او له هغې څخه به يې ډول ډول ټوكران لكه: خامتا، اَلَچه، چكمن (پشمي چپن) او داسې نور اوبدل چې ځينې به يې اغوستل او ځينې به يې د پردو، فرشونو او دكور په نورو سامان آلاتو كې كارول.
هغه سنتي جامې چې زموږ په هېواد كې تراوسه پورې دود لري، په لاندې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چپن، جبلک، چکمن، قاقمه، گوپیچه، کمیس اوپرتوګ، واسکټ، پوستین، پوستینچه، څادري، څادر، لونګۍ، پټو، پکول، ورینه څونډۍ داره خولۍ، قره قلي، ګلدوزي شوي خولۍ، د مشکیو خولۍ، او داسې نور چې په لاندې ډول جلا جلا تشریح کېږي.

الف - چپن

چپن په اصل کې زموږ د هېواد د شمال او شمال ختیځو ولایتونو دخلکو جامه ده. چپن لستوني، ښکلی یخن، مخ، استر او فراویز لري. د مخ او استر منځ یې له پومبې څخه ډکوي چې بدن تود وساتي. د اوږې له سرنه تر لمنې پورې لستوني په موازي ډول بخې کوي چې پومبه یې بې-ځایه نه شي. د چپن د یخن په برخه کې ښکلي فراویز چې له ورېښمو څخه د نوار په ډول اوبدل کېږي،ګنډل چې چپن ته ښکلا ورکوي. د چپن د مخ او استر ټول رختونه د پومبې له تارونو څخه دي او ځینې له ورېښمینو تارونو هم جوړ وي.

ب - جبلک: (Jelak)

جبلکي بې پختې سپکه چپنه ده او د ګرمۍ د موسم ښکلې او سپک لباس دی. خلک جبلکه پر اوږو باندې اچوي او لستوني یې کم تر اغوندي. جبلکه د تار، سنډو او ځینې وختونه یې له ورېښمو څخه هم جوړوي.

ورېښمینه چپن او جبلکه د نقش او رنګ په لحاظ د اَلَچې، قناویز، غراوي او د شاهي چپنو په نومونو سره یادېږي.

ج - چکَمن

چکمن هم د چپنې په ډول ده، خو د چکمن تان (رخت) د یو ډول پسه له پستو وریو څخه چې د "ګدیک" (Gadik)په نوم یادېږي، همدارنګه د غژګاو له ډېرو نرمو وېښتانو څخه هم اوبدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چکمن ډېر ښه تان(بَرَک) د بدخشان په غاران، په میدان وردگ، هزاره جاتو اود غزني پــه مالستان کې ډېر جوړېږي.

د – قاقمه

قاقمه هم د چکمن په ډول له وړیو څخه جوړېږي؛ مگر د دې تار نری وربشل کېږي. رخت یې نازک دی او پت نه لري او د جېلکې په څېر سپکه ده.
د بدخشان په شغنان، هزاره جاتو او د هېواد په ډېرو سیموکې له نرمو وړیو څخه جاکټونــه د غاړې دسمالونه، دستکشې، جرابې او ښکلې خولۍ اوبدل کېږي چې ډېر شهرت لري.

هـــ - گوپیچه

دا چپن لنډه لمن لري چې د مخ او استرمنځ یې له پُنبې څخه ډکوي.
له پنبې څخه ډکه شــوې گوپیچــه زیــاتره چــاپ انــدازان پــه وزلوبه(بزکشۍ) کې اغوندي. بې مالوچو او نازکه گوپیچې هم شته.

و- پټو

پټو یا قدیفه (څادر) یوه داسې جامه ده چې لستوني، غــاړه او پاینڅې نه لري. څه باندې دوو مترو په اندازه اوږدوالی او سور یې یو یا یونیم متر وي. له وړینو، تارونو او ســنډې ټوکرانــو څخه جوړېږي.
پټو په پخوانیو وختونو کې زموږ د هېواد په جنوبي او شــرقي تودو سیمو کې خلکو اغوسته؛ مگر نــن ورځ دا پــه ټــول افغانستان کې مروج شــوی دی. پټــو د ســنډې، نخــي او ورېښمینو تارونو په واسطه گلدوزي او ښکلی کوي. په ځانگړې توگه کنــدهارۍ هنرمنــدې ښځې او نجونه پټو په عالي سبک او طرز سره گنډي.
پټو زیا تره له وړیو څخه جوړېږي.او مشهور ډولونه یې: کابلي، هراتي، کشمېري او اســتالفي پټوگان دي. تاري او کرباسي ډول ته یې کېش وایي چې په کوهدامن، په ځانگړې توگــه پــه استالف کې جوړېږي چې زیاتره د ټولنې غریب خلک او سپین ږیری ترینه کاراخلي. قدیفه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کندهار کې ورته دوپټه، په ننګرهار کې څادر او په پکتیکا کې ورته تاځر وايي، پــه ځینــو وختونو کې د هغې حاشیې د ورېښمو د تار په واسطه ګلدوزي او ښکلې کوي.

ز- واسکټ

واسکټ بې لستوڼي جامه ده چې زموږ د هېواد په ټولو ښارونو او کلیو کې د خلکو تر مــنځ د دې اغوستل دود لري.

واسکټونه وړیــن، تــاري، ســـنډي او د ورېـــښمو مختلف ډولونه لري. نسبت ګوپیچې او کرتۍ ته سپک دي. د دې ډولي او تَجَمُلي ډولونو ته د چرمه کارۍ او ګنډدوزۍ واسکټونه وايي.

د ښکلا لپاره پکې ډېر ګلان او ډیزاینونه، مرۍ، کــوچنۍ آیینې او وړې ځلېدونکې ستارې ګنډي.

د چرمه کارۍ واسکټونه ماشومان، ځوانان،اوتنکي ځوانان د خوشحالیو په ورځو، نوې کال، مذهبی اخترونو، جشنونو او په ملي ورځو کې اغوندي.

ح- پوستین

پوستین د پسه،ګیدړ، سنجاب، خفک او دسمور له پوستکو څخه چې پاسته او نرم دي جوړوي دا د ژمي تود لباس دی. پوستین د چپن او چکمنې په څېر لستوڼي، یخن او اوږده لمن لري. د تَجَمُّل او ښایست پــه مقــصد پوستین په سرو، زېــړو او نارنجي تارونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

گلدوزي کوي چې دا ډول پوستین ډېر ښکلي او شاهانه وي. د غزني پوستین له پخوا څخه شهرت لري. د پوستین د خرڅلاو دکانونه اوس په کابل او د هېواد په نورو ښارونو کې ډېر دي.
نړیوال سیلانیان پوستین په ډېر اوچت قیمت اخلي.

ط: پوستینچه

پوستینچه هم د پوستین په شان ګنډل کېږي، مګر د دې لمن د پوستین له لمنې څخه لړه لنډه ده.

ی- افغاني ګنډ

افغاني ګنډ هم سنتي جامه ده. ښکلې ګلدوزي لري چې ښځې او نجونې یې د نوي کال په ، جشنونو او نورو ملّي او دخوشحالیو په ورځوکې اغوندي.
په دولتي ادارو، ښوونځیو، مدرسو او پوهنتونونو کې کارمندان، زده کوونکي، او مُحَصّلان په عمومي توګه د زینتي جامو پرځای ساده جامې او دریشي اغوندي، که څه هم دریـــشي زمـــوږ دودیزې او ملّي جامې نه دي، خوبین المللي یونیفورم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د سنتي او وطني جاموخرنګوالی او دګنډلو ډولونه په خپلو کتابچوکې ولیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه د ټولګي په مخ کې ووایي.

پوښتنې

- کوم ډول جامو ته سنتي جامې وايي؟
- د واسکټونو بېلا بېل ډولونه ولیکئ.؟
- توریستان کوم ډول پوستین او پوستینچه خوښوي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د سنتي جامو په هکله د خپلې کورنۍ له غړو او نـورو مـشرانو څخـه معلومات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته لسم لوست

د خولۍ او څادر ډولونه

- تاسې څو ډوله خولۍ پېژنئ؟

الف - پکول

پکول په دوه ډوله دی. یو هغه پکول دی چې د څارویو له پوستکي څخه جوړېږي چې د یخنۍ، واورو او باران په موسم کې سر تود او همدارنګه یې له بهرنــي احتمالي لیکرونو او د لمر لــه تاوڅخه خونــدي ســاتي. دې پکولونو ته تیلپک هم وایي. بل ډول هغه پکول دی چــې لــه وړین ټوکرڅخه جوړېږي. ګرد

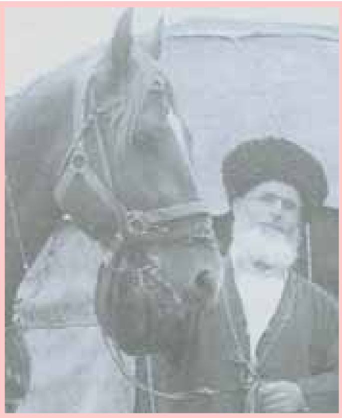

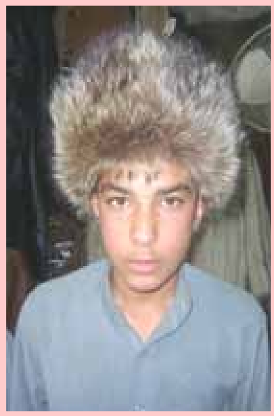

او مورې لرونکی دی. په اغوستلوکې د آسانی پــه سبب مجاهدینو د جهاد په دوران کې له پکول څخه ډېره استفاده کوله. د پکول جوړولــو مــشهور او اصلی مرکزونه د نورستان او چترال سیمې دی.
د بدخشان په شغنان کې ښځې د ګدیک له وړیــو څخه نفیس پکولونه اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د قره قلي خولۍ

دغه خولۍ د قره قل د وري له پوستکي څخه جوړېږي. د قره قلـــي خـــولۍ زيـــاتره د ډول او سينګار په مقصد استعمالېږي. دغه پوستکي ګلدار او ډول ډول رنګونه لري لکه: کبودچـــه، شتري، تور، سور،سپين، برګ او داسي نور.

د پوستکي ګلان د هغه د وړيو منظمه چـــين خـــوردګي (کوړۍ شوې وړۍ) کتارونه دي چې د هغـــې د ښـــکلا سبب ګرځي.

تجربه لرونکي د پسونو خاوندان او شپانه پوهېږي چـــې کوم رنګ قُچ (نر پسه) له کوم رنګ مېږي ســـره جـــوړه کړي چې دهغوی ديوځای کېدلو په پای کې داسې وری چې پوستکی يې ښکلی او د پـــه زړه پورې رنګ لرونکي وي وزېږي.

همدارنګه په ځينو وختونو کې پوهېږي چې د وري د پوستکي ګلان د هغې لـــه زېږېدوڅخـــه وروسته خلاصيږي او هغه ښکلا چې د مور په خيټه کې يې لري، له منځه ځي؛ په دې سبب د مېږې سر، د بچې له پيدايښت څخه مخکې پرې کوي او بچې يې له خيټې څخه را باســـي. دا ډول پوستکی د (تِقر) په نوم يادوي، چې ډېر قيمتي وي.

ځيني خلک وايي چې د پوستکي په خاطر د وري د سر پرې کول بې رحمي ده.

ج- کندهارۍ، اوزبيکۍ او هزاره ګۍ خولۍ

دا ډول خولۍ د (تاقين) په نوم هم يادوي چې له نخي ټوکر څخه جوړېږي. بيايې د ورېښمو او سنډې رنګينو تارونو په واسطه ګلدوزي کوي.

په اندراب، چاه آب او تخارکې د خولۍ ګلونه يو له بل سره نږدې نږدې اوکـــوچني کـــوچني ګنډې چې دې ته (چکن دوزي تاقين) هم وايي. کندهارۍ خولۍ هم ډېرې ښکلې او نفيـــسې خولۍ دي. په دې کې مُهرۍ (مشکنې) ستارې او وړې وړې ځلانده ښيـــښې کـــاروي چـــې ځانګړې ښکلا او ځلا ورکوي. دا ډول خولۍ د فراه او نيمروز په ولايتونو کې هـــم ګنـــډل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خولۍ چې په بامیان، غزني، ارزگان، سمنگان او درهٔ صــوف کــې گنډل کېږي، د گل‌دوزۍ له مخې د فاریاب، جوزجان، شبرغان او مزار خلکو له خولیو سره ورته والي لري.

هغه زربافت دوزي خولۍ چې د زري تار څخه گنډل کېږي دوردگو پــه ولایت کې دود لري چې د زرتاري خولیو په نوم یادېږي.

د – لونگۍ

لونگۍ ته دستار، پټکی، پگړۍ، سله، لنگوټه او عمّامه هم وایي.

لونگۍ د نارینه وو د سر لپاره ده چې له ځانگړې خولۍ سره یې پــر سر تړي. زموږ د هېواد په ټولو ولایتونو کې د دې په سرکول رواج لري. د پکتیا، پکتیکا، خوست، قندهار، مزار شریف، میدان وردگ، د غزني مقر، کټواز او نورو ډېرو ولایتونوکې خلــک لــوی او ډول ډول دستارونه په سر تړي او د هرې سیمې د خلکو دستارونه یوله بل څخه یو څه توپیر لري.

پخوا به د ستار د سان یا ململ د سپین ټوکر څخه جوړېده، خو اوس د لونگۍ په نوم یــو ډول ټوکر اوبدل کېږي چې د (۴- ۵) متره اوږدوالی او د (۵۰ – ٦۰) سانتي متره پلنوالی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لونګۍ ټوکر، ورین، تارین، سنډین،وربښمین او یا د دې ټولو څخه ګډ وي. زموږ د هېواد دینـــي عالمان او روحانیون سپین یا تور دستار تړي او نور خلک د خپل ذوق او خوښې سره سم رنګونـــه غوره کوي.
لونګۍ زموږ د خلکو لرغونی لباس دی خو ځوانان، د مکتبونو زده کوونکي، محصّلان او د دولـــت کارمندان یې، په ښوونځیو، پوهنتونونو او په رسمي مؤسساتو او ادارو کې لږ په سر کوي.

هـ - څادري

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا بـــه د اشـــرافو کورنیو ښځو په ښارونو کې اغوستله. په کلیو کې یې رواج کم و. اوس یې په کلیو، ښارونو او هرځای کې ښځې او پېغلې اغونـــدي. ښځې او نجونې یې په رسمي دولتـــي ادارو، مدارســـو او د عـــالي تحصیلاتو په مؤسساتو کې ډېرې نه استعمالوي؛ بلکې پرځای یـــې څادر ټیکری (پوړنی) په سر کوي او داسلامي حجاب رعایت هـــم پکې په ښه توګه کیدای شي.
څادري د بهرنیو نفیسو او قیمتي ټوکرانو څخه په آبي، لاجوردي، ماشي، فـــولادي، ســـپینو او داسې نورو رنګونو کې جوړیږي چې ښځه له سر څخه تر پښو پورې پوښي (پټوي). څادري د سر په برخه کې ځانګړې ، بخیې او ګلدوزي شوې خولۍ لري. د څادري هغه برخـــه چـــې د سترګو د پاسه رالوېږي، جالۍداره وي چې له هغې څخه لاره یا نور شیان ولیدلی شي.

و- څادر، ټیکری (ځړوکی)

ټیکری د ښځو او نجونو د سر او بدن پټوونکی دی چې په زیاتو آسیایي او اسلامي هېوادونـــو کې یې ښځې او نجونه په کور، بهر، مدارسو، د لوړو زده‌کـــړو پـــه تحـــصیلي مؤســـساتو، پوهنتونونو او د کار په ساحو کې اغوندي.
ځړوکي د رنګ، د ټوکر د څرنګوالي او اندازې له مخې، بېلا بېل ډولونه لري. د ځړوکي یـــا ټیکري تَجَمّلي ډول چې د هغه ټوکر هم زیات او لوی وي، ګلدوزي کېږي چـــې ښـــځې او نجونې یی په ودونو، جشنونو، مېلو او داسې نورو د خوشحالیو په ورځو کې په سر کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټیکري د ساده ململ، ښکلي وربښمين؛ همدارنگه د سپین، تور او رنگه گاچونو په ډول هـــم جوړیږي.

د لوست نوي اصطلاحات

ستر	پرده، حجاب
روحانيون	مذهبی لاربښوونکي
معروف	مشهور - معلوم
نوار	فیته

په ټولگي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د ښوونکي په لارښوونه په ډله ییزه توگه د خپلې سیمې او ولایت د جامو د ښکلا او ډولونو په هکله معلومات ولیکي او نوروته دې ولولي.

پوښتنې

- قره قلی خولی، پکول، ټوپۍ، کندهاری خولی، زري خولی، اوزبیکي خولی، هــزاره گـــي خولی، ځائي او ننگرهاری خولی کوم ډول خولی دي.

- ستاسی په نظر که چېرته د ځادری په شکل او د گنډلو په طریقه کې بدلون راوړل شي ښه به وی او که نه؟ په دې کې خپل نظرونه څرگند کړئ.

کورنی دنده

- زده کوونکي دې د خپل کور اوخپلوانو، څخه د سنتي کالیو لست برابر کړي او ټولگي ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څپلۍ او پايزارونه

لکه څنګه چې وايي: «ستاسې پښې ستاسې دويم زړه دی» څه مفهوم لري؟

چمبوس (وتارې)

زموږ د ګران هېواد خلک له پخوا څخه د څرمنې پای افزارونو په پښو کولو سره روږدي وو چې د هغې له جملې څخه يو ډول، چمبوس دی. چمبوس اوږد پوست ساق او ډبل تلې لري چې د جرابو اوپايتاوو سره په پښو کېږي.

په دې توګه پښې له يخنۍ، ګرمۍ او همدارنګه د تيږو، لرګيو، اغزيو او د ضررې شيانو له ټکرونو او ليکرونو څخه خوندي ساتي. هغه بزګران چې له سهار څخه تر ماښامه پورې کار کوي، شپانه چې په غرونو او دښتو کې تل د څپلو وزو او ميږو د رمو پسې روان وي؛ وتارې د هغوی ډېر ښه پای افزار دي.

مُوکِي

موکی هم د غوايي، وزو او د ګډو (مېږو) له څرمنې څخه ګنډل کېږي. د دې ساقونه د چمبوس څخه لږ لنډ وي او بندونه نه لري او کله کله يې د ښکلا او سينګار لپاره په ساقونو کې ګلان او ځونډې ګنډي.

څپلۍ

څپلۍ زموږ د هېواد د تودو سيمو د خلکو پاپوښونه دي. د دې تلې له ډبلې څرمنې او ربړ څخه جوړېږي، پاسنۍ برخه يې له نازکې(نرمې) څرمنې څخه او د تلې په دوارو خواوو پورې داسې ګنډل کېږي چې هم د ګوتو او هم د پښې د پوندې خواوې خلاصې وي چې پښې د ګرمۍ او خولو احساس ونه کړي.

په دوو تسمو او يوه سګک (غربی) باندې د پښې بل اړخ ته تړل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پکتیا او خوست په ولایتونو کې چې د مزرو څخه د ټوکرۍ او نور سامان اوبدلو صنعت مروج دی، له همدې موادو څخه د مزرو څپلۍ هم جوړوي چې بی وزله خلک یې ډېر کاروي،خو ډېر دوام نه کوي.

موزه

د موزو پښو کول زموږ په هېواد کې له پخوا زمانو څخه رواج و.
موزې زیاتره د غرڅه او نورو څارویو له څرمنو څخه جوړوي. دا ډول موزې ډېرې نرمې او دوام داره وي او چاپ اندازان یې په پښو کوي.
هغه موزې چې د مصنوعي څرمنې څخه جوړېږي، د هغو ځینې ډولونه دننه منځ کې پَت لري چې پت لرونکی ډول یې ښځې ډېر خوښوي.

مسحۍ

مسحۍ تقریباً د موزو په شکل دي، اوږده ساقونه لري؛ مګر د موزې په شان کری نه لري.
مسحۍ د جرابو، پایتاوو او له کَلَوشو سره په پښو کېږي. د هېواد په شمالي برخو، کابل او په زیاترو لویو ښارونو کې یې له پخوا څخه عالمان، روحانیون او شتمن خلک د ژمي په موسم کې په پښو کوي.

جرموق

جرموق د مسحۍ یو ډول دی چې لنډ ساقونه لري او د نارینه وو د ژمي پای افزاردي.
دجورابو، نفیسو پایتاوو او د کلوشو سره په پښو کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پڼې (پیزار)

پڼې له عادي څرمنو څخه جوړېږي. د مخې پاسنۍ برخه کې د تسمې نرۍ څوکه د چـــرګ د قرقرې په ډول پورته راکږه شوي وي او د پوندې په برخه کې يې هم يوه اوچته تسمه د نيولو

او پښو کولو لپاره ګنډلې وي. د پڼو تجملي او ښکلي ډولونه هم شته چې د هغې څرمن ښکلي ګلدوزي کوي. د نارينه وو پڼې په معمولي توګه ساده او کلکې وي او ښځينه پڼـــې ښـــکلې، نازکې او ګلداره وي. هغه پڼې چې په ځلېدونکی سنډې او زري تار سره ګلدوزي شوي وي، هغې ته زري پڼې وايي.

کړاوې

دا لرغونی پای‌افزار ترکاڼ له لرګي څخه تراشي چې په هغې کې د پښو کولو د آسانۍ لپاره يوه تسمه کلکوي. کړاوې د اوداسه لپاره ښه پای افزار دی او اوس يې په حمامونو کـــې ډېــرې کاروي.

لرګين بوټان

د بدخشان په درواز ولسوالۍ کې د غوزانو او دتوت د ونو له کُندې څخه د بوټـــانو غونـــدې پای‌افزارونه جوړوي چې له جورابو او چمبوسو سره يې په پښو کوي. دا بوټان ډېر کلـــک او پښې خوږوي، خو اوس نه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټان

څرنګه چې زموږ په هېواد کې له پخوا وختونو څخه څرمن ډېره پیدا کېدله، نو په همدې لحاظ پــه ډېــرو سیمو کې د بوټانو ګنډل له پخوا څخه دود درلود. په ښارونو کې بېلا بېلې رستې وې چې د نارینــه وو، ښځو او ماشومانو له پاره یې بوټان ګنډل.

د کابل په ښار کې د بوټ ګنډلو مشهوره راسته په "خیابان" کې واقع وه.

همدارنګه د (بوټ آهو) کارخانه هم د کابل په ښارکې ډېره مشهوره وه.

په ټولګی کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې له بهر څخه د راوړل شوو پــای افزارونو صحي او اقتصادي زیانونه او دویمه ډله دې د وطني پای افزارونو صحي او اقتصادي ګټې ولیکي او په ټولګي کې دې ووایي.

پوښتنې

- ستاسی په نظر که له وطني څرمني څخه بوټونه جوړشي، ښه به وي او که له بهرنیو؟
- که د وطني پای افزارونوجوړولو ته پاملرنه وشي او د هغې کیفیت ته د خلکو د خوښــې او ذوق سره سم بدلون ورکړ شي؛څومره ګټه به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هغه پای افزارونه چې په کلیو، ښارونو او ولایتونو کې یــې خلــک پــه پښو کوي، د هغوی لستونه برابر کړي او له ځانه سره دې ټولګي ته را وړي او ودې وایي چې له هغوی څخه کوم یو وطنی پای افزارونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي لنډيز

زموږ خلکو د پخوا څخه د وړينو، نخي، ورېښمو، د پوستکو د جامو او د څرمنې پای افزارونو سره عادت درلوده او دغه ټولې جامې يې پخپله جوړولې.

وړی، پنبه او ورېښم به ښځو او نجونو وريشل او بيا به خلکو په لاسي کار ګاوو کې او بدل هغه جامې چې تر اوسه زموږ په ګران هيواد کې کارول کېږي لکه چپن، جېلک، چکمن، قاقمه، ګوپيچه، کميس او پرتوګ، واسکټ، پوستين، څادري، څادر، پټکی او لونګۍ، پټو، پکول، خولۍ، قره قلي، ګلدوزي شوې خولۍ، د زري تار لرونکی خولۍ او داسې نور.

چپن: د هيواد د شمال او شمال ختيځو سيمو د خلکو جامه ده، داسې جامه ده چې لستوڼې، ښکلی يخن، مخ او استر لري او د مخ او استرمنځ يې ورته د مالوچو څخه ډکوي؛ تر څو چې بدن تود وساتي.

جېلک: بې پختې سپکه چپنه او د اوړي د ګرم موسم د تجمل جامه ده.

چکمن هم د چپن په ډول ده. مګر د چکمن ټوکر د يو ډول مېږو د پستو وړيو **څخــه** چې د ((ګديک)) په نوم يادېږي او د غژګاو له وېښتانو څخه چې ډېر پاسته دي اوبدل کېږي.

پټويا څادر داسې جامه ده چې لستوڼي، يخن، او پـايڅې نـه لـري، دوه متـره اوږدوالـی، يـو يـا يونيم متر سور لري، له وړين تاري يا سنډې ټوکر څخه په ډېره ښکلې بڼه جوړېږي.

واسکټ بې لستوڼي نيم تنه يي جامه ده چې زمـوږ د هيـواد پـه ټولـو ښـارونو او کليـوکې دود دی.

پوستين د پسونو، د ګيدړ، سنجاب، خفک او د سـمور پوسـتکي څخـه جـوړوي چـې د ژمـي توده جامه ده د چپن په ډول اوږده لستوڼي ښکلې غاړه او لمن لري.

افغاني ګند هم يوه دوديزه او د ښکلي ګل ګنډ شوې جامـه ده چـې نجـوني او ښـځې يـې پـه خوشحالی او ملّي ورځوکې اغوندي.

لنګی: د نارينه وو د سر سرپوښ دی چې د ځانګړې خـولۍ سـره يـې پـه سـر تـړي، پـه ټولـو ولايتونو کې د دې په سرول دود لري.

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا به په ښارونو کې د اشـرافو کورنيـو ښـځو اغوستلې، اوس هم په ښارونو او کليو کې دود لري.

څپلی، چمبوس، موکي، چپلې او د پای افزارونو نور ډولونه په هيواد کې دود دي چې خلک يې له څرمني، پوستکي، او نباتاتو څخه جـوړوي او د اقليمـي شـرايطو سـره سـم يـې پـه پـښو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

تفريحي او سيمه ييزې لوبې

د دې څپرکي موخې

زده کوونکي د سيمه ييزو لوبو په دوديزو ارزښتونولکه سانګه وهل، وزلوبه، د ځوانانو او ماشومانو د لوبو په بېلابېلو ډولونو چې زموږ دهيواد په هرګوټ کې دود دي پوهيږي.
زده کوونکي بايد د ماشومانو او ځوانانو د بېلابېلو سيمه ييزو لوبو ډولونه وپيژني.
آس چې ښکلی او د غښتلي بدن څاروی دی، زده کوونکي دې له هغې څخه د ګټې اخيستلو طريقه زده کړي, او په دې باندې دې وپوهيږي چې آس ته د سورلی او د پيټې دليږدولو سربيره، د بهرنيو سيلانيانو پاملرنه را واړوي.
زده کوونکي دې دا زده کړي چې په کوم ډول کولی شي چې سانګه وهلو او وزلوبی ته ديوې افغاني ملي لوبې په توګه نړيواله بڼه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سانگه وهل

سانگه وهل (نیزه بازی) کوم ډول لوبه ده؟

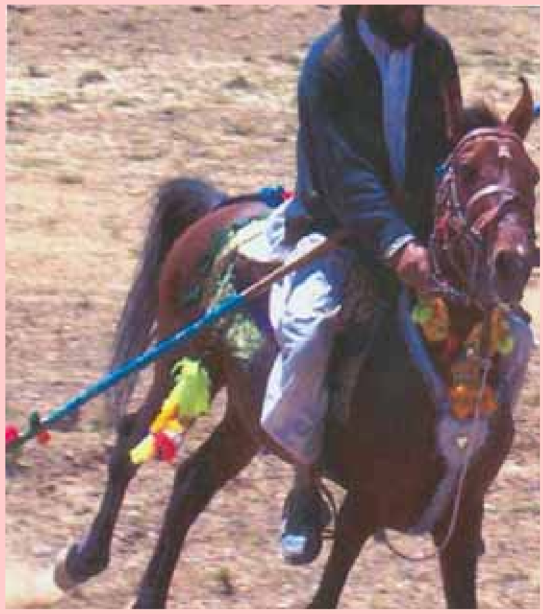

سانگه وهل ډېره پخوانۍ او په زړه پورې لوبه ده چې زموږ د گران هېواد په سویلي سیمو؛ لکه: غزني، پکتیا، لوگر او پکتیکا کې ډېره کېږي.
سانگه وهل د دې خلکو دودیزه لوبه ده.
کوم آسونه چې د سانگې وهلو لوبې ته روزل کېږي، دوزیرستان له سیمې څخه یې راولي، چې هغو ته وزیري آسونه وایي.
دا آسونه اوچته غاړه، تېز او نازکه غوږونه، متناسب اندام، مشکي، کرنگ، کمیډ، سُرخون، اَبرَش، سمند، قره کهراو داسې نور رنگونه لري. نیزه بازان هغه سمند آسونه چې تور څنگونه او دهغه له پاسه سپین رنگ او په تندی کې سپین خال ولري، د دې لوبې لپاره خوښوي. هغوی خپل آسونه په ښکلو زینونو او ځلونو، په وربښمینو ځوندې لرونکو دستمالونو او یالپوښونو سره چې په هغې کې کوچنۍ هنداري لگېدلې وي، سینگاروي.

نیزه تېره نوک (څوکه) لري او د اوسپنې یا له کلکو پولادو څخه جوړېږي چې د دوو یا درې مترو د بانس لرگي په سر کې یې کلکوي. د نیزې د لرگي اوږدوالی زیاتره د نیزه باز په خوښه وي.

نیزه بازي د اخترونو په ورځو، د نوروز په مېلو، ودونو، زوکړو او د خوشحالیو په نورو مراسمو کې ترسره کېږي چې ټول خلک د ننداري او سیل لپاره د نیزه بازۍ ډگر ته په ډېره مینه ورځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سانګې وهلو د لوبې طریقه

له مشرانو څخه یوتن په خپل ځادرکې د لرګي نیم متره موړې راوړي او د سیالۍ د ډګر په منځ کې یې د څو قدمونو په واټن په ځمکه کې ټکوهي او بیا هر نیزه باز په خپل آس باندې سپور په ښي لاس کې یې نیزه او په کیڼ لاس کې یــې د خپل آس قیزه (واګی) نیولي وي ، په خپــل وار سره د لوبې ډګر ته ورځي او د موړې د راپورتــه کولو په مقصد خپل آس هغه لورې ته پــه منــډه کوي. په دې وخت کې ډولچي چــې د مــوړو په خوا کې تیار ولاړ وي، د ســواره او د آس د تَهَیُّج او مستۍ په خــاطر د ډول آواز تېــزوي او

نندارچیان چې د سواره د منډې په لور دواړو خواو ته په کتارونوکې ولاړ وي، د هغه د بــري لپاره لاسونه پړکوي. نیزه وهونکی خپل ځان له نیزې سره د موړې په خوا را ټیټوي او د نیزې څوکه په زور سره په موړې کې ور ننباسي او هغه په ډېر مهارت او تیزۍ سره له ځمکې څخه راباسي.

د نیزه بازانو له ګډون کوونکو څخه هر یو په خپل وار سره دا فعالیت سرته رسوي. هرچا چې ډېر بري لاس ته راوړل دلوبې دویم پړاو ته لاره پیدا کوي.

د نیزه بازۍ دویم پړاو

یوځل بیا یو څو دانې موړې په ځمکه کې ټکوهي او باید چې اتل نیزه باز دا ټول موړې د آس په یوه منډه یو په بل پسې د نیزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي او اوچت یې کړي. کلــه چې په دې کار هم بریالی شو، بیا یو دسمال د تنکۍ لښتې په سرکې بندوي یا د نصوارو قطۍ چې کوچنۍ آیینه لري، اتل نیزه باز ته یې نیسي چې دا شیان هم د آس د ځغاستې په حالت کې د خپلې نیزې په څوکې را اوچت کړي او دا ټول حرکتونه باید پــه زیــات سرعت سره سرته ورسېږي.

دا عمل څو واره تکرارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیالۍ سرته رسېدل غالباً دوه یا درې ساعته نیسي او بیا پای ته رسېږي. د سـیالۍ د پـایلې خوشحالي د ټوپکو په ډزو او ملي اتڼونـو سره بدرګه کېږي. د مسابقې د اتل او ټولو نیزه بازانو لپاره بېل بېل انعامونه لګه: نغدې روپۍ، پسه، نوې جامې، لونګۍ، چپنـه او داسې نور شیان ورکول کېږي. البته د لوبې د اتل انعام له نورو نیزه بازانو څخه زیـات وي. همدا شان پسه حلالوي او نیزه بازانو ته مېلمستیا ورکوي. ډولچي خپـل انعـام نغدې پیسې اخلي.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د نیزه بازۍ د آس ځانګړتیاوې ولیکي او په ټولګي کې دې ولولي.

پوښتنې

- د نیزه بازۍ په لوبه کې څو سپاره برخه اخلي؟
- نیزه بازي زموږ د هېواد په کوم زون کې ترسره کېږي؟
- د نیزه بازۍ د اجرا کولو طریقه تشریح کړئ؟
- کېدای شي چې د نیزه بازۍ لوبه ملي او بین المللي شي؟ خپل نظرونه څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې په خپل کلي، ښار او سیمه کې د نیزه بازۍ په هکله معلومات راټول او په راتلونکي درسي ساعت کې دې څوتنه خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو ويشتم لوست

آس

- آس څه ډول ښاروی دی؟

آس زورور، مقاوم او قوي هيکله ښاروی دی چې په يقيني توګه په پخوانيو وختونو کې وحشي و، بيا انسانانو وروسته اهلي کړ. له آسونو څخه پـه بـار وړلو، سورلۍ او ان په جګړو کې کار اخيستل کېږي.

په پخوا زمانو کې هم لکه د نن په شان د جګړو ډګرونو ته د وسلو او جنګي سامانونو دلېږدولـو اود دې خـدمتونو د سرته رسولو لپاره له آس څخه کار اخيستل کېده.

آس د هغه د بدني جوړښت او کاراخيستلو له نظره په درې ډوله دی:

الف- د وزلوبې آس. ب- پيګه آس، ج- يابو.

الف- د وزلوبې آس

د آسونو د روزونکو د تجربې له مخې سربيره د آسونو له جنـسيت څخه د ځينوځانګړيو رنګونو لرونکې آسونه په طبيعي توګه د نـورو رنګونو پر آسونو باندې ښېګنې لري، لکه:جېرن (Jeran) آس.

له دې سره سره د وزلوبې ښه آس هغه آس دی چې اوچته ونه او اوږدې پښې ولري او د څلورواړو پښو په منځ کې ساحه یې پراخه، سر، غاړه، دواړه اوږې او د بدن مخکینۍ برخه یې

د وروستنۍ برخې په نسبت اوچته، با حجمه او په اصطلاح (شېرپیش) ډوله وي. د آس غاړه راوتلې (اوږده) ملا نسبتاً لنډه، خنګري (سمان) یې د یابو آسونو د خنګرو په نسبت ظریف، د ښت (یال) او د لکۍ ویښتان(لومې) یې لږ کمې او تنک تری په اصطلاح کې (تُنک یال، تُنک سم او تُنک دم) وي.
که چېرته (سپین تندی او څلور سپین سمان) ولري، ډېر ښه آس ګڼل کیږي. په ځانګړې توګه که دغه نښې په جیرن آس کې وي، د وزلوبې لپاره ډېر غوره او مناسب آس دي.

څرنګه چې آس یو ښکلی ځاروی دی، نو له دې امله پاچاهانو او امپراطورانو د خپل شان او شوکت د ښودلو لپاره ښکلي او نامتوآسونه د طلایي یراقونو (ګاڼو) سره ساتل، په جشنونو، ملي او مذهبي اخترونو او په نظامي نمایشونو کې به یې استعمالول.

زموږ د ګران هېواد په شمالي ولایتونو کې خلکو له پخوا څخه آسونه اهلي کړي او له هغې څخه یې په بار وړلو، سورلۍ او د وزلوبې لپاره ګټه اخیستې ده.

د وزلوبې لرغونی لوبه د دې ولایتونو په خلکو کې تل دود وه. د لویو، قوی هیکلو او ماهرو چاپ اندازانو نومونه لکه: تاش پهلوان، برکَش پهلوان، حفیظ پهلوان، پهلوان خدایي او داسې نور په سلګونو مشهور نومونه اوس هم د شمال د خلکو په ذهنونو کې شتون لري.

ب- پَیګه آس

پیګه آس نسبتاً کوچنی او ګرڼدی وي. سپور د سیالۍ په وخت کې د خپل آس په لوخه او بربنډه شا(پرته له زین او ځل) سپرېږي. زموږ د هېواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي سيموکې خلک د نوي کال په دوديزه مېله، ودونو او د جشنونو په خوشحاليو کــې پيګه آس ځغلوي.

ج- يابو

دا آس د قوی جسم لرونکی دی. د دې سر، وروستی برخه، پښې، ورنونه او ســمان ډېــل او مضبوط دي.
ښې (يال) او لکۍ يې د ويښتانو (لومو) ډکه ډک وي. ډېر ځغليدونکی او ګړندی نه دی. يابو د بارووړلو، کراچۍ او د ګاډۍ په کشولو کې کارول کېږي.

د رنګ له مخې د آس ډولونه

د رنګ له مخې د آس ډولونه په لاندې ډول دي:

جيرن، قزِل، سمند، بوز، سُرخون، تــورو غ، مُشکي کُمَيد، اَبرَش (ګل بادام)، برَګ(ابلق)، ګل ګز، قره کهر، کوکلان، او داسې نور.

۱- جيرن: د جيرن آس رنګ سور زېړ ته نژدې دی. دغه رنګ د ســمند او تــوروغ ترمنځ دی. هغه جيرن چې په تندي بانــدې سپين خال ولري، هغې ته "جيرنــد بورنـــاق "وايي.

د خلکو په ګومان جيرن اصيل آس دی.

۲- قيزيل: قيزيل آس سور رنګ نه لري؛ بلکې يو ډول خاص سپينوالی لري.

۳- سمند: دغه آس زيړ رنګ لري.

۴- بوز: سپين آس ته بوز وايي او چې پــه سپين رنګ کې د ويښتانو په منځ کې هــيڅ تور ويښته نه وي، دشِير بوز په نوم يې يادوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - سُرخون: سرخون سپین دی مګر تور وېښتان هم لري. په ځانګړې توګه په غاړه او پښو کې یې د سپینو په نسبت توروېښتان ډېر وي.
٦ - توروغ: د توروغ رنګ سور دی.
۷ - مُشکي: د مشکي آس رنګ ټول تک تور وي.
۸ - کُمَید: هغه آس چې د هغې رنګ، نه تور مشکي او، نه سور توروغ بلکې رنګ یې د سور او تور په منځ کې وي.
۹ - اَبرَش: هغه آس دی چې په هغې کې ټول رنګونه موجود وي.
۱۰ - ابلق: دا آس تور او سپین یا سور او سپین رنګونه لري.
۱۱ - ګل ګز: هغه سرخون چې سپین رنګ او خرمايي وېښتان ولري.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د دريو ډولو آسونو ځانګړتیاوې په خپلو کتابچو کې ولیکي او د هرې ډلې مشر دې، هغه د ټولګي په مخ کې ولولي.

پوښتنې

- تاسې څو ډوله آسونه پیژنئ؟
- د وزلوبې آسونه کومې ښېګڼې او ځانګړتیاوې لري؟
- له آس څخه په کومو چارو کې کار اخیستل کېږی؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلوانو، د کلي او د سیمې له خلکو څخه د آس په هکله معلومـــات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ویشتم لوست

وزلوبه

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟

په وزلو به کې اړوند توکي

وزلوبه زموږ د خلکو لرغوني او ملي لوبه ده اود خلکو د اتلوالۍ او شهامت ننبه ده. چې پــه دې لوبه کې دخیل توکی دا دی: پهلوانان (چاپ اندازان)، د وزلوبې آســونه، د آس ســامان آلات. دا عناصر هر یو پر لوبه باندې اغیزه لري چې له جزئیاتو سره لوستل کېږي.

د بزکشۍ د آس یراق (ابزار)

قیزه، رکاب، زیــن، قمچـین، تَکَل، قوش قون، پشت تنــگ، زیرتنــگ، تَرقُــو، چُرګِــي، سرزینی،پیش بند، د فتــراک تسمه، جَلدُوق، نعل، دواله او داسې نور.

د چاپ اندازانو جامې

د څارویو له پوستکو څخه جوړشوی پکول، له پومبې څخه ډکه شوې ګوپیچه،پطلون، موزې، پایتاوې او کمربند.

د وزلوبې د آس روزنه

د وزلوبې آس په ځانګړي ډول روزل کېږي. د آس روزونکي ته (میر آخور) یــا (سَــیِس -sayis) وایي. سیس د بزکشۍ آس په پسرلي او دوبی کې له وښو څخه په ډکو چمنونو او څړځــایونو کــې بیایي. د مني په موسم کې یې په کمند (جای بند)کوي، وربشې،وچ واښه او رشقه ورکوي.

هره ورځ آس خرخره کوي او خاورې او ګردونه یې له بدن څخه لرې کوي. هره اوونۍ د آس بدن په اوبو او صابون مینځي او دوه درې میاشتې ورته وربشې، واښه او اوبه یوځایي ورکوي ، آس پــه دې طریقه روزي او وزلوبې ته یې چمتو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وزلوبې آس ځانګړتیاوې

د وزلوبې آس غښتلی، قوي هيکله، مقاوم او تېزوي. که د آسونو د لوبې ډلې (قوره) په منځ کې آس احساس وکړي چې يو انسان يې تر پښو لاندې شوی دی؛ خپلې پښې ور څخه اړوي او پرهغه يې نه ږدي.

کله چې آس وګوري چې سپاره يې خوسی راپورته کړ، نو په تېزۍ سره د آسونو د قورې له مېنځه ځان باسي.

د هېواد د شمالي سيمو ځوانان او تنکي ځوانان د ځوانۍ له لومړيو ورځو څخه په آس سپرېدل، ځغلول او د وزلوبې مشق او تمرين کوي.

د وزلوبې موسم

وزلوبه له ډېرو پخوا زمانو راهيسې تر نن ورځې پورې زموږ د هېواد په شمالي سيمو کې دود ده. دا لوبه د نوي کال په لومړۍ ورځ، ودونو، جشنونو، د ماشومانو په سنتولو، اخترونو او په نورو ملي ورځو کې سرته رسېږي.

د وزلوبې ډګر بايد هوار، بې تيږو او بې خندونو وي. يو کلن يا دوه کلن خوسی حلالوي او هغه په لوبه کې کشوي. پخوا به ورغومی يا وزه استعمالېدله؛ ځکه ورته وزلوبه ويل کېږي.

وزلوبه په دوو ډولو سرته رسېږي:

يو ډول يې پخوانۍ (دوديزه) لوبه ده. بل ډول يې هغه ده چې په پخوانۍ لوبه کې يو څه بدلونونه راوړل شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د عنعنوي وزلوبې طريقه

کله چې د آسونو خاوندان، چاپ اندازان او نور خلک خبر شي چې په پلانکۍ ســيمه کــې وزلوبه کېږي نو ټول په مينې سره د لوبې ډګرته چې مخکې ټاکل شوې ځای وي، ورغونډېږي. په معمولي توګه له پنځوسو او سلو سپرو څخه زيات په يوه لوبه کې ګډون کوي او په زرګونو خلک يې ننداري ته راځي. يو يا دوه کلن خوسی حلالوي. ګېډه يــې تــشوي او د ډګــر د برداشت (جګولو) په دايره کې يې پر ځمکه غورځوي. په دې لوبه کې چاپ اندازان په يوه ډله کې لوبه کوي. دې ډول وزلوبې ته (توده برآ) وايي. يعنې هر پهلوان چې خوسی د آســونوله (تودې) څخه بيرون کړي، هغه د لوبې ګټونکی شمېرل کېږي.

د لوبې پيل

کله چې خوسی لومړی ځل په دايره کې وغورځول شي؛ نوچاپ اندازان بې له ځنډه پر خوسي حمله کوي او هر چاپ انداز هڅه کوي چې ځان خوسي ته ورسوي، ټيټ شي او هغــه لــه ځمکې څخه راپورته کړي.

يو بل په شنګ (بَرغَه) وهل، بې باکه يرغلونه او د قوی آسونو ګوزارونه اوټکرونــه، د رزمــي پهلوانانو زور او مهارت داسې پيل کېږي؛ لکه د شاعر په وينا:

دو ده ساله اسپ و سه ده ساله مرد- بر آرند از سنگ پولاد، گرد

البته هغه آس او چاپ انداز په دې لوبه ګټه ګونه کې زور کوي او دايرې ته ور ننه کېږي چې ډېر روغ، دپياوړي بدن لرونکی، زورور او تجربه کار وي او دپهلوان په سر، پکول، په پومبې سره ډک شوی شلوار،ګوپيچه او په کلکو مضبوطو موزو باندی ملبس وي.

دغه له قوت څخه ډک کوښښو نه او هلې ځلې په ساعتونو دوام کوي او په لږ وخت او آسانۍ سره څوک خوسی له ځمکې څخه پورته کولی نه شي.

په آخر کې له ساعتونو قوی کوښښونو او هلوځلو څخه وروسته له پياوړي چاپ اندازانو څخه يوکس له خپل غښتلي آس سره خوسی له ځمکی څخه پورته کوي او د آسونو له تُودې څخــه يې د باندې وړي. کله چې د ميدان حَکَم هغه ومني نو د لوبې د يو دور ګټونکی ګڼل کېږي. په دې وخت کې يوتن غږکوونکی (جارچی) په اوچت آواز سره د هغه نوم او د هغــه د آس د خاوند نوم د لوبې په ډګرکې اعلانوي چې ټول خلک ترې خبر شي او ټول خلک چاپ انــداز ته شاباسی وايي. د آس خاوند او ځينی نور خلک هغه ته ساليم (پيسې، چپنه، لونګۍ او نــور

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیان د انعام په ډول) ورکوي. دا لوبه تر مازیګره پورې دوام کوي. مازیګر د میدان حکم (آخر اوغلاغ) اعلانوي. یعنی هرچاپ انداز چې په وروستي ځل کې خوسی د تودې له منځــه بیــرون تــه انتقال کړ نو هغه د نن ورځې د سیالۍ ګټونکی ګڼل کېږي او لوبه پای ته رسېږي.

ب- د وزلوبې اصلاح شوی ډول

په دې ډول وزلوبه کې چاپ اندازان د سیمې پربُنیاد سره دوه لوبډلې جوړوي او لوبه کوي.
. په پراخه او هوار میدان کې دوه دایرې چې یوه د برداشت دایره او بله دد بیلګې په توګه پــنځلس سپاره له یوې لوبډلې څخه او پنځلس سپاره له بلې لوبډلې څخه ټاکل کېږي حــلال(غورځولو) دایره ده په تخمیني توګه د پنځوسو مترو په واټن ټاکل کېږي او تقریباً د پنځو سوو مترو پــه واټن یو بیرغ په ځمکه کې دروي.

خوسی د برداشت په دایره کــې غورځــوي. د دواړو لوبډلو سپاره د برداشت له دایرې څخه څو متره لــرې یو بل ته مخامخ درېږي. د میدان د حکم په اشـــاره د دواړو لوبډلو سپاره له دواړو خواو څخه په خوسي یرغــل کوي او هره لوبډله هڅه کوي چې خوسی له ځمکې څخه پورته کړي. څرنګه چې په دې لوبه کې د چاپ اندازانو شمېر ډېر زیات نه دی او ټیمونــه هــم دوه دي، نو له چاپ اندازانو څخه یو تن ژر خوسی له ځمکې څخه پورته کوي او د بیرغ پــه لوري منډه وهي؛ چې له بیرغ څخه دوره وکړي او بیا یې د حلال دایرې ته ورسوي او د خپل ټیم لپاره د امتیاز نومره واخلي.

طبعاً په دې لړکې د سیالې لوبډلې له سپرو څخه یوکس (یانباش) کوي. یعنی (د آس پــه شــا باندې په یوه اړخ سره ځملي) او خوسی له یوې بلې پښې څخه را نیسي او په ټول قوت ســره خوسی له مقابل چاپ انداز څخه د راشوکولو او رانېولو په مقصد کش کوي. داسې قوت چې د منډې په لړ کې آسونه کله یو له بل څخه لرې شي او کله بیا بېرته په زور یو له بــل ســره لګېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امتیاز نمره اخیستل

له دوو حالتونو څخه بهر نه وي. یا به یو چاپ انداز په یواځې یا به دوه چاپ اندازان په ګډه سره خوسي ته له بیرغ څخه دوره ورکوي او د حلال دایرې ته یې رسوي او امتیاز اخلي. طبعاً په دې لړ کې ټول چاپ اندازان د خپل ټیم له غړو سره مرسته کوي. آس یې په قمچین وهـي. هغه له قیزو څخه رانیسي او له خپل ټیم سره په لسګونو ډوله مرسته کوي او همدارنګه خپل آس د مخالف ټیم د آسونو مخې ته دروي او کوښښ کوي چې د مخالف ټیم د بري مخنیوی وکړي.

د دې وزلوبې ښېګنه او ځانګړنه په دې کې ده چې د سپرو شمېر پکې کم دی، هم آسونو او هم چاپ اندازانو ته تکلیف او زحمت کم رسېږي. د لیاقت او وړتیا د ښودلو فُرصت هر چاپ انداز او هر آس ته زیات په لاس ورځي او د هر پهلوان مهارت په ښه ډول څرګندېږي.

د هر ټیم د غړو په منځ کې هر چاته په لوبه کې د برخې اخیستلو او مرستو زمینې برابرېږي.

په عامه توګه وزلوبه یو ډېر دروند ورزش دی چې د هغې د سرته رسولو په لړکې د پهلوانانو سر، پښو، لاسونو، ملا او د بدن نورو غړو ته سخت زیانونه او تکلیفونه رسېږي. کله کله یو چاپ انداز له خپل آس سره پر ځمکه را پرېوځي. آس او پهلوان دواړه سخت ژوبل کېږي. یا د منډې په حالت کې آسونه په خپلو کې ټکر کوي چې زیات تکلیفونه رامنځته کـوي او ان د مرګ او مړینې لیکرهغوي تهدیدوي.

له دې سره سره بیاهم وزلوبه ډېره له ولولو ډکه لوبه ده او لاندې زیانونه او نیمګړتیاوې هم لري.

- دوزلوبې د آس روزل ډېر لګښت لري.

- په وزلوبه کې د خوسکي کشول چې حلال او د خوړلو شی دې سم کارنه دي.

که د خوسکي پرځای له څرمن او ربړ یا بل کوم شی څخه د خوسکی په څېر یوجسم جوړشي او په وزلوبه کې ترې کار واخیستل شي، ښه به وي.

د وزلوبې په لوبه کې داسې ګټور اصلاحات راوړل شي چې چاپ اندازانو او آسـونو ته د زیانونو درسېدو مخنیوی وشي او هسې قواعد او قوانین منځ ته راوړل شي چې د هغې زیانونه راکم شي نو بیا به دیو ملي ورزش په توګه په نړیواله کچه وپېژندل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د وزلوبې د ښه کېدو او د هغې د نړیوال کېدو لپاره خپل افکار او نظریات ولیکي.

پوښتنې

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟
- د وزلوبې آس، پیګه آس او یابو یو له بل سره څه توپیرونه لري؟
- د وزلوبې اصلاح شوې لوبه په کوم ډول سرته رسېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د وزلوبې په هکله د خپلو سترګو لیدلي یا د خپلوانو له تجربې څخه یو څه معلومات ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې ټولګي ته راوړي او ودې لولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درویشتم لوست

سیمه ییزې لوبې او کاغذپران

- سیمه ییزې لوبې څه ډول لوبې دي؟

سیمه ییزې لوبې د ماشومانو او ځوانانو په جسمي او رواني وده کې ډېره اغیـــزه او ارزښـــت لري. سیمه ییزی لوبې ډېر ډولونه لري چې موږ دلته دوه په زړه پورې لوبې تاسوته در پېژنو چې د بوبو ګل چې؟ او کاغذ پران په نومونو یادېږي.

بو! بو! ګل چې؟

د ګډون کوونکو شمېر -٦- ٨ کسه

د لوبې وخت	- پسرلی
د هلکانو عمر	- د ٨ – ١٢ کلنۍ
د لوبې وسیله	- یوه لونګۍ

د پسرلي په موسم کې چې هوا معتدله وي، هلکان د لوبو په میدان کې راغونډېږي او خبرې سره کوي چې: (بو! بو! ګل چې؟) لوبه وکړي. دا لوبه یو میر لري او په یـــوه ډله کې ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوبې کولو طريقه

لونګۍ د رسۍ په ډول تاووي او په يوه سرکې ورته د بادرنګ غوندی غوټــه اچــوي. ميــر تاو شوی لونګۍ (ډبلۍ) په لاس کې نيولې او پر يوه غونډۍ باندې کښېني او غوټه شوې برخــه خپلې پوزې ته نژدې کوي، ګنې چې ددې په بويولو يې له ګلانو څخه د يوه ګل عطــر حـــس کړې دی. هلکان يې مخې ته درېږي او له هغه څخه پوښتنه کوي:

بو! بو! ګل چه؟ (د کوم ګل بوی؟) مير په دوارو لاسونو باندې په خپل نظرکې د نيول شـــوي ګل اندازه په تخميني بڼه تمثيلوي او وايي: (دومره ګل).

هلکان بيا پوښتنه کوي: ((باغي مې؟ تاغي؟)) يعنی دغه ګل په باغونو کې شين کېږي يـــا پـــه غرونو کې؟، دمثال په توګه مير ځواب ورکوي: ((تاغي)) يعنی غرنی.

هلکان بياهم د مير په نظر کې نيولی ګل د پېژندلو او پيدا کولو لپاره يې له واره خپلو پوښتنو ته داسې ادامه ورکوي:

بوګن؟ ګل قره قاش؟ ګل جوغاشيم؟ ګل نوروزي؟ ګزروپ؟ تاران؟ ابري؟ او داسې نور ...

هلکان هريو له مير څخه د ګلانو د نومونو پوښتنه کوي او له ډېرو پوښتنو څخه وروســـته، د مثال په توګه يو هلک چې پوښتنه وکړي: ګزرپ؟ ناڅاپي مير وايي:(دِه! دَه سر ګزرپ)(يعنـــې

ســــم دې ويـــــل) او ډبلۍ هغـــه ته ورکوي. هغه هلـــک چـــې اوس ګويـــــا (ښـــکاري) دی، ډبلـــۍ نيسي او له خپل ســـر څخه بلې يې ګرده راتاووي او د ډګر په منځ کې په نورو لوبغاړو باندی يرغل کوي او په ډبلۍ باندې يې وهي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوبغاړي په مستۍ اوخندا ګانو سره منډې وهي، تښتي او په احتیاط سره ځانونه د ډبلۍ له ګزارونو څخه لرې ساتي، خو په عین وخت کې هڅه کوي چې ښکاري راونیسي.

لوبه لنډ وخت (لس – پنځه لس) دقیقې د هلکانو په منډو، ټوپونو او خنداګانو سره دوام کوي او په آخر کې ښکاري نېول کېږي او هغه په ځمکه باندې اچوي. سترګې یې پټوي. یو هلـــک ډبلۍ، بل د هغه خولۍ اخلي او په یوه پټ ځای کې یې ږدي او نور هلکان، ښکاري پـــه پټـــو سترګو د میر حضور ته راولي.

میر پوښتنه کوي: «چېرته تللی وې؟» هلک وایي: "ښکار اَشه مَشه" میر بیا پوښتنه کوي: "څو دې ووهل؟" ښکاری د وهل شوو ډبلیو شمېر وایي. که ځواب سم وي، باک نـــشته او کـــه ځواب سم نه وي ټول په یوه آواز وایي: "یوه ګناه" (څرنګه چې ټولو په دې منډو تررږوکـــې د ښکاري ګزارونه شمېرلي وو او دوی ته معلوم دی). میر بیا پوښتنه کوي: «ته چا څملـــولې؟» ښکاري د هغه کس په لورې چې دا یې څملولی و په طنز او ټوکې سره اشاره کوي او وایـــي چې: "دغه هلک" خولۍ چا راوړه؟ دې هلک، ډبلۍ له چاسره ده؟ خولۍ لـــه چاســـره ده؟ دا پوښتنې میر له ښکاري څخه کوي. طبعاً ښکاري ځینو پوښتنو ته سم ځوابونه وایي او په ځینـــو ځوابونو کې تېروتنه کوي.

د ښکاري ګناهونه د هغه د لیکا ځوابونو په اندازه ټاکل کېږي.

په پای کې ډبلۍ چې یې په هرځای کې پټه کـــړې وه، راوړي. میـــر د ښـــکاري د ګنـــاهونو (لیکاګانو) په شمېر په ډبلي باندی ښکاري په اوږه وهي. (البته دغه وهل د تَفَنُن او تفریح پـــه غرض دي نه داذیت او تکلیف ورکولو په مقصد) په دې ډول د لوبې یوه دوره پای ته رسېږي.

دا لوبه څو واري د هلکانو په مستۍ، منډو، خنداګانو، ټوپونو او خیزونو سره یـــونیم یـــا دوه ساعته دوام کوي او کله چې ستومانه شول، لوبه پای ته رسېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پتنګ (کاغذ پران) لوبه

په ژمي کې ماشومان کومې لوبې کوي؟

د کاغذ پران لوبه د کابل ښار او د هېواد په نورو ښارونو کې د ځوانانو او خلکو ترمنځ په دوديزه توګه له پخوا څخه رواج لري.

ځوانان کاغذ پران د نازکو رنګه کاغذونو او د بانس له نريو لرګيو څخه په ډول ډول شکلونو جوړوي چې هغې ته يــوه پارچـــه، دوه، درې، څلور يا پنځه پارچه، کـــشميري، واســـکټي، کله ګنجشکي، چشمک دار او نوشته دار وايي.

د کاغذ پران جوړول هم خپل استاذان يا کسبګر لري چې په ډول ډول شکلونو يې جوړوي او په دکانونو کې يې خرڅوي.

د کاغذ پران جنګول

د کاغذ پران د جنګولو لپاره ټول شيان تر ځانګړو شرايطو لاندې تر سره کېږي دمثال په توګه:

د کاغذ پران او د هغه د شيشه وهل شوي تار او داســـې نـــورو لپـــاره څـــو کـــسان د دوو لوبوکوونکو په منځ کې منځګړيتوب کوي. د تار جنسيت ګوري چې دواړه له يوې کارخـــانې څخه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا یو کس د تار چرخه په لاس کې نیسي او بل کس کاغذ پران الوزوي او په هوا کې یې پــه مهارت د خپل سیال له کاغذ پران سره په جنګ اچوي او دواړه لوبه کوونکي هریو هڅه کوي چې لوبه وګټي.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په بېلا بېلو ډلو د بوبوګل چی؟ لوبه دلېسې د ورزش په ډګر کې ترســره کړي.
- زده کوونکي دې د کاغذ پران لوبې په اړه خپل نظرونه ووايي.

پوښتنې

- بوبوګل چی؟ څه ډول لوبه وه؟
- ستاسې پرته له دې دوه لوبو څخه نورې کومې لوبې زده دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هر یو د خپلو خپلوانو او مشرانو څخه د دوو دوو لوبو پوښتنې وکړي، په خپلو کتابچو کې دې ولیکي او ټولګي ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي لنډيز

تفريحي اوسيمه ييزې لوبې د ماشومانو، ځوانانو او ان د لويانو په ژوندکې ډېر ارزښتونه لري.

لکه نيزه بازي چې ډيره لرغونې او په زړه پورې لوبه ده، زموږ د هيواد په سويلي سيموکې ډيردود لري او ددې خلکو د ځانګړو دودونو څخه ده.

نيزه باز په ځانګړي آس سپريږي، نيزه په لاس کې نيسي د آس په ځغلولو سره هغه ميخ چې په لوبغالي کې پرځمکه ټکوهل شوی دی د نيزې په څوکه يې دځمکې څخه پورته کوي سيل کوونکي هغه تشويقوي او انعام او جايزه ورته ورکوي.

آس يو زورور، غښتلي، قوي او ښکلی حيوان دی چې د هغې څخه په پټې وړلو, سورلی، وزلوبه اوپه نظامي موخوکې ګټه اخيستل کيږي.

آس د کار کولو او د پوستکي د رنګ له اړخه بېلا بېل ډولونه لري,چې د هغې ډولونه د رنګ او پوستکي له پلوه په لاندې ډول دي:

جيرن، قزيل، سمند، بوز، سرخون، توروغ، قره کُهر، کوکلان او داسې نور آسونه. د آس څخه په وزلوبه کې هم کار اخيستل کيږي. وزلوبه زموږ د هيواد د شمالي سيمو د خلکو پخوانۍ او لرغونې ورزش او لوبه ده چې دهغوی د شهامت او قهرمانۍ ښکارندويه ده. دوز لوبې آسونه غښتلي، تنومند او هوښيار دي او په ځانګړي ډول روزل کيږي. وزلوبه په دوه ډوله ده يو پخوانی سنتي ډول دی چې ډېر شمير سوار کاران ورپکې ګډون کوي او ځانته کوم ټيمونه نلري. بل يې اصلاح شوی ډول دی چې چاپ اندازان د سيمې په معيار ورپکې دوه ډلې جوړوي او دسيالی په ترسره کولو پيل کوي او حلال شوی خوسی په سيالۍ کې کښېوي، که چېرته د خوسي پرځای يوبل جسم چې خوسي ته ورته وي وکارول شي غوره به وي.

سيمه ييزې لوبې د ځوانانو او ماشومانو په جسمي او رواني روزنه کې ډېر ارزښت لري.

او دا لوبې بېلا بېل دولونه لري لکه بوبوګل چې؟ او د کاغذ پران لوبه.

د بوبوګل چې؟ په لوبه کې چې ځوانان په يوه ډله کې لوبه کوي او يو ميرلري، ديوه ګل په نوم د پوښتنې په وړاندې کولو سره چې د لوبه کوونکو څخه کيږي, په ډېرشوق او خوند سره لوبې ته دوام ورکوي.

د کاغذ پران لوبه هم د کابل ښار او دهيواد په نورو ښارونوکې د خلکو او ځوانانو ترمنځ د پخواڅخه دود درلوده چې هغه به يې د نري کاغذ او د بانس د نازکه لرګيو څخه جوړاوه او په هغه تار چې په څرخ کې يې تاو کړي وي په هواکې اوچتوي او دبل کاغذ پران سره يې په جنګ اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

مالداري، باغداري ، ځنګلونه، درملي بوټي او مېلې

د دې څپرکې موخې

زده کوونکي پوهېږي چې زموږ هيواد يو کرنيز هيواد دی. ددې برابره او مناسبه هوا د هيواد په ډېرو سيموکې د ونو د بيلابيلو ډولونو او دغورو او اعلی ميوو د ودې او نمو سبب شوې ده.

زموږ د هيواد ډېر خلك په کرنه، بڼوالی، د ځنګلونو په جوړولو، د شاتو ميچيو په روزلو، د ماهيانو روزلو، د غويانو او چرګانو په فارمونوکې مشغولتيا لري او ددې لارې څخه ډېرې ګټې لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې د هيواد زراعتي کېدلو ته خپل پام وګرځوي اود بڼوالی، د ځنګلونو جوړولو، دسيل ځايونو جوړولو او د ژوند د چاپيريال د ساتلو د پرمختګ مفکوره دې پيداکړي.

زده کوونکي بايد پوهه شي چې ځنګلونه او د سيل ځايونه د زرګونو فرهنګي او تاريخي ميراثونو په څنګ کې د نړۍ د سيل ګرۍ د صنعت د ودې او دنړۍ د سيلانيانو د پام راګرځول به ددې سبب شي چې د دې لاري څخه زموږ خلکوته ډېرې زياتې ګټې تر لاسه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مالداري، باغداري او ځنګلونه

- تاسي د خپل هېواد د غوره مېوو ډولونه پېژنئ؟ نومونه يې واخلئ.
- ښه او غوره انار، انګور، زردآلو، شفتالو، توت، مڼه او غوره ناک د افغانستان پــه کومــو سيمو کې پيدا کېږي؟

زموږ د ګران هېواد خلک په سلو کې له اتياوو څخه ډېر په کرنه او مالدارۍ بوخت دي؛ څنګه چې د ګډو (ميږو) او وزو د څريدو لپاره پراخو ورشوګانو او څړځايونو ته اړتيــا ده او دغــه څاروي چې تل په دې کې څري؛ نو د ځمکو او ځنګلونو د ونو لرونکــی پوښــښ خــوري له منځه يې وړي. د غرونو لمنې، دښتې او غرونه لوڅ او لغړشي چې دا خرابکاري د ليکرناکو سيلابونو د بهېدو لامل هم ګرځي.

زموږ د هېواد زياتو مالدارو او بزګرو په دې وروستيو کې دا هوډ کړی چــې د وزو او ګــډو پرځای د ډېرو غوښنو او شيدو لرونکې اصلاح شوې غواوې وساتي او په خپلو ډېرو ځمکو کې ورته رشقې او شوتلې وکرې او د هغوی د شيدو، غوښو، څرمنو او پوستکو څخه ښــه ګټــه واخلي. ځکه چې د غواوو ساتل او د هغوی د فارمونو اداره کول نسبت د وزو او ميږو ساتلو او پوولو ته آسانه او هم ډېر ګټور دي.

ځينو خلکو د غوښنو او هګيو لاس ته راوړلو لپاره د چرګانو او کبانو فارمونه جوړ کــړي دي چې چرګان او کبان پکې روزي.

د باغونو او ځنګلونو شنه کول

له دې کبله چې زموږ ګران هېواد یو غرنی هېواد دی، د کرنې ډېره ښه ځمکــه او مرطوبــه (نمجنه) هوا لري نو د باغونو او ځنګلونو په جوړولو او روزلــو او ان د چــایو د کرونــدې لپاره؛(لکه د کونړونو په ولایت کې) ډېر ښه شرایط لري. په دې لحاظ خلکو د پخوا په شان د نیالګیو نیــالولو، د ونــو روزلــو او د ځنګلونو جوړولو ته پاملرنه کړې ده او دې نتیجې ته رسېدلي دي چې د ونو او ځنګلونو د ساتنې او روزنې ګټه، له هر کار څخه غوره ده؛ ځکه په دې پوهېږي چې ونې که مېوه لرونکې وي اوکه بــې مېوې، دا لاندې ګټې لري:

د ونو او ځنګلونو ګټې

الف- د هغو مېوې هم په خپله خوري او هم یې خرڅوي او پیسې ترې لاس ته راوړي.
ب- زړې او وچې ونې پرې کوي او د سُوَن د موادو په توګه ترې کار اخلي او د کار ځینــې سامانونه ترې هم جوړوي.

ج- د ونو زېلۍ (جرړې) په دښتو، غونډیو او غرونو کې د ځمکې د خاورې ساتنه کوي او د زیاتو سیلابونو د بهېدلو او د ځمکو د ویجاړېدو مخه نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د- دونو پاڼې لوګي او ناپاکه هوا جذبوي او د هوا ککړتیا له منځه وړي. د سیمې هـــوا او د ژوند چاپیریال پاکوي.

هـــ - د ونو له ګلانو او غوټیو څخه د شاتو مچۍ خپل خوراک برابروي او شات(ګبین) ترې جوړوي.

و- په دښتو او غرونو کې د ونو او ځنګلونو شتون د سمسورتیا او ښکلا لامل ګرځي چې هم د خلکو د روغتیا لپاره ګټه لري او هم زموږ هېواد ته د نړیوالو سیلانیانو پام راګرځوي.

زموږ د هېواد غوره مېوې

زموږ د هېواد ټولې سیمې د میوه لرونکو او بې میوو ونو د روزلو لپاره مناسبې دي، مګر ځینې ســـیمې د ځینو ځانګړو ونو د ودې لپاره ډېرې مساعدې دي، د مثال په توګه:

د زردآلو، شفتالو، مڼو او د ناکو ونې په بدخـــشان، غزنـــي، میـــدان وردګ، لوګر، فرخار، اندراب، ایبک تاشقرغان او په چاه آب کې ښه وده کوي. غوره انار، انځر او زردآلو په تاشـــقرغان ، ایبـــک، تګاب، نجراب او قندهارکې. تور بې دانه غوره انګور په ســـان چارک، میمنه ، تګاو، قندهار، هرات اوغزني کې؛ اعلا انار او د انګورو ډېر ښه ډولونه په کندهار کې؛ د شلو څخه زیـــات د اعـــلا انګورو ډولونه او نورې مېوې په هرات کې؛ په غزنی او لوګر کـــې انګور او نورې مېوې؛ په غور بند، غزني، اروزګان، تخار، میـــدان وردګ، لوګر، او نورو ځایونو کې. امیري زردآلـــو؛ د بـــادامو مختلف ډولونه په پروان، استالف، کوهدامن، ګلدره، شکردره

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پنجشیر کې د انګورو مختلف ډولونه؛ توتان او نورې مېوې شته.

پسته او بادام د بادغیس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې؛ غوزان په پغمان، میـــدان وردګ، پکتیا، پکتیکا، شـــینوارو، د کونړونو او نورستان په غرونو کـــې؛ کینو، مالټه، نارنج او زیتون په ننګرهار او د هغه په خواو شاکې؛ د جلغــوزو ونې د پکتیکا، پکتیا، خوست، کـــونړ او نورستان په غرونو کې ډېرې دي او ښه حاصل ورکوي.

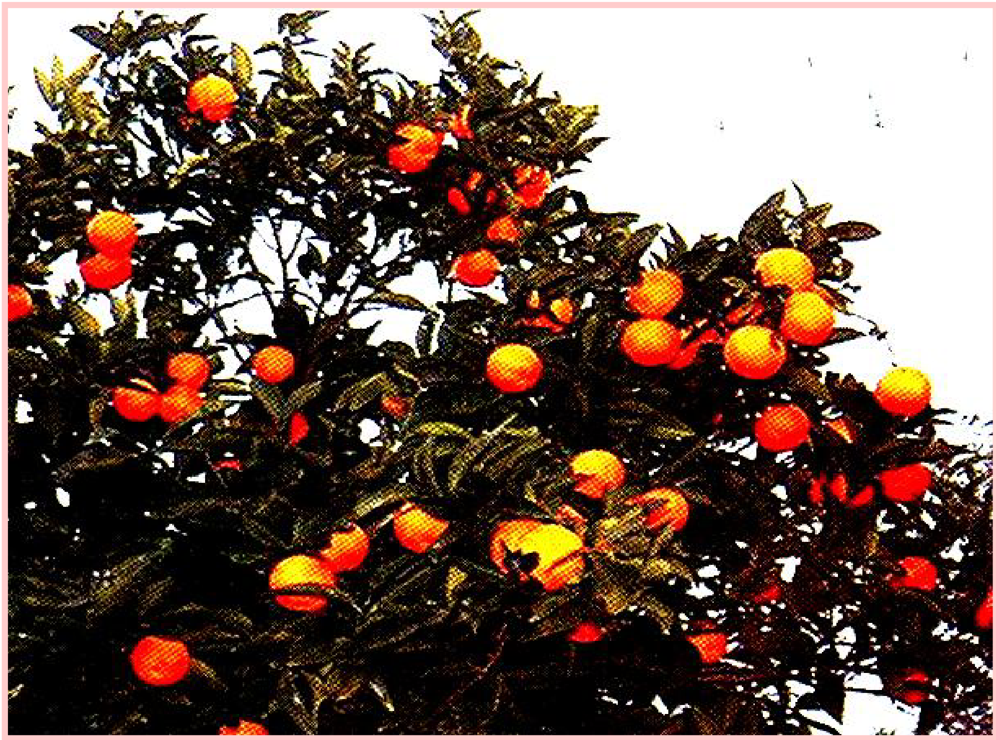

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ښېګڼې د غلو تر کرلو

زمونږ خلکو تجربې کړي او لېدلي يې دي که په ځمکو کې غنم، وربـــشي، جـــوار او نـــورې غلّې دانې وکري نو مجبور دي چې هر کال هغه ځمکې يوې او ماله کړي. تخم او کود (سره) پکې وشيندي. کروندې خيشاوه کړي، ځوځو واره اوبه ورکړي. دواپاشي يې وکړي، چې پـــه ځو مياشتو کې د ځمکې محصول ورسېږي؛ بيايې لو کړي او په درمند کې يې غوبل کړي، له ډېرو لګښتونو او زحمتونو څخه وروسته له ځمکې څخه حاصل واخلي او معلومه هم نه ده چې وروسته له دومره خواريو هغه لګښتونه پوره کوي او له هغې څخه يو څه زياته ګټه ورته پـــاتې کېږي که نه؟

لږه خواري او ډېره ګټه

که چېرته په ځمکه کې نيالګي کښېنول شي، په دوو يا دريو کلونو کې مېوو تـــه رســـېږی او حاصل ورکوي؛ څنګه چې د هر کال په تېرېدلو سره ونه غټېږی او ريښې يې په ځمکه کې نورې هم ښکته ځي نو د اوبو د نشتوالي يا کموالي په صورت کې ونه د خپلو ريښو په واسطه يوه اندازه اوبه د ځمکې له نم اورطوبت څخه چې د باران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او واورو له اوبو يې زېرمه کوي، جذبوي او په هغو اوبو يې ميوه رسيږي. په عادي ډول ونه له دوو يا دريو څلو څخه زياتو اوبو کولو ته اړتيا نه لري؛ حال دا چې د غلو کروندې لږ تر لږه په کال کې له پنځو يا شپږو وارونه زياتو اوبو کولو ته اړتيا لري.

د ونو روزنه

که څه هم د ونو روزنه او پالنه هم ډېره خواري، لکه د ونو خواوشا بېل وهل، د اضافي څانگو پرې کول، دوا پاشي او نور کارونه غواړي؛ خو دا خواري او لگښتونه په کروندو کې د غنمو او جوارو تر زيارونو ډېر کم دي اوهم په همدې کارونو سره کېدلای شي چې د ونو لاس ته راوړنې ډېرې ښې او زياتې شي.

وکيل خاني مڼې

څنگه چې دا تجربه د ډاکتر عبدالوکيل خان په نوم يو وطن دوست انسان د قرغيې، پغمان، ميدان ښار، وردگو او لوگر په سيمو کې عملی کړه. ځمکې يې د هغوی له خاوندانو څخه په اجاره واخيستلې او په دې ټولو ځمکو کې يې دوه ډوله (د سرو او زېړو) مڼو نيالگي کښېنول. نيالگي په څو محدودو کلونو کې غټې شول او مېوې ته ورسېدل او له جوارو او غنمو څخه يې څو واره زيات او فوق العاده حاصلات لاس ته راوړل چې نن ورځ د هېواد په داخل او بهرکې د وکيل خاني مڼو مينه وال او پيرېدونکي لري.

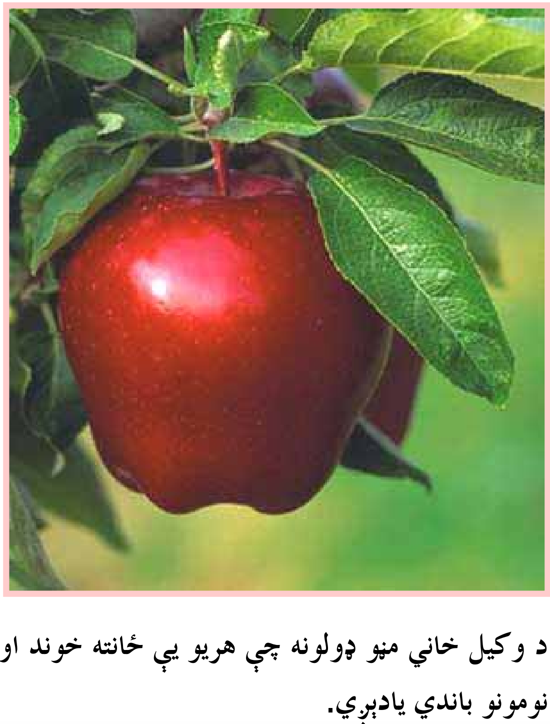

د وکيل خاني مڼو ډولونه چې هريو يې ځانته خوند اوکيفيت لري د مالينگ، بيروتی، او نورو نومونو باندې يادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غرونو کې د نیالګیو کښېنول

[1]څرنګه چې مخکې مو وویل، زموږ د هېواد دښتې، درې او غرونه داسې خاوره، اوبه، هـــوا او طبیعي جوړښت لري چې په هر ګوټ کې د دښتو، درو، وادیو، ورشـــوګانو څخـــه سربیره په غرونو کې هم هر ډول مېوه لرونکـــي او بـــې مېوې ونې په خپله په طبیعي ډول له پخوا څخه شنې شوې دي او هم خلکو په هر ځای کې نیالګي کښېنولي، باغونه او ځنګلونه یې جوړ کـــړي دي، لکه په شیخ علي، کشم او داسې نورو سیمو کې.

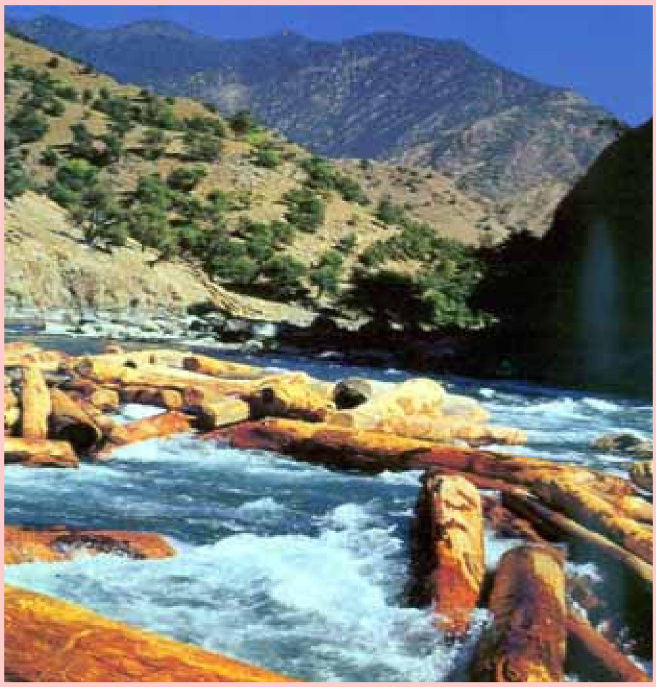

ځینې ونې اوبو ته ډېره اړتیا لري، لکه زردآلو، شفتالو، آلوبالو، ګیلاس، توت او داسې نور. دا ونې خلکو په هغو ځمکو کې چې ډېرې رواني اوبه لري، کښېنولي دي؛ خو ډېرې نورې ونې شته چې په لږو اوبو باندې هم ګوزاره کوي. ددې ونو ریښې په ځمکه کې ډېرې ښکته ځي او د هغو واورو او بـــارانونو لـــه اوبو څخه چې په ځمکه کې زیرمه شوي دي، استفاده کوي. لکه: پسته، بادام، غوزان، منهـــه، ناک، تاک، انار، سنځله او داسې نور؛ همدارنګه څېړۍ (بلوط)، شینۍ ، ممانې او ګورګورې د غرونو په ګرنګونو کې په طبیعي ډول راشنې کېږي، وده کوي او لوی ځنګلونـــه جـــوړوي. ځینې کوچنۍ مېوه لرونکې ونې لکه قرهقات، یخمن، زرشک، دولانه او داسې نورې هم په غرونـــو کې پخپله راشنې کېږي، وده کوي او که د هغوی ښه ساتنه وشي، ګڼ باغونه به منځته راشي.

لکه څنګه چې د«یخمن» په باره کې یو فولکوریک بیت داسې ویل شوی دی:

هوای ابر بهار - یخمن لب جوار (۱)

---

[1] – جویبار، ویاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغان هم باغونه جوړوي

د بدخشان ولایت د زردیو، سرغلام، شغنان، یفتلونو او درواز په ښکلیو درو او په یغمان کې غوزان (چارمغز) کارغه او عکه (سپین او تور کارغه) کښېنوي.

کله چې د غوزانو د ونو مېوې پخې شي څرنګه چې ددې میوې زړې ډېر غوړدي؛ نو د مرغانو ډېر خوښېږي، مرغان د غوز داني په خپلو مښوکو باندې راشوکوي او له پاسه یې د ځمکې پر لور په لویو تیږو باندې را غورځوي. غوز ماتېږي زړي یې راوځي او مرغان یې خوري. کله چې یوڅو داني وخوري او ماړه شي، بیا لسګونه داني نورې راشوکوي او په هرځای کې یې تر خاورو لاندې زیرمه کوي چې وروسته یې بیا وخوري؛ خو وروسته بیا دغه د پټ کړي شوي غوز ځای له مرغه څخه ورکېږي او په دې ډول د غوز نیالګی یو کال وروسته راشین کېږي.

غرنی ناک او انګور

د بدخشان د (یفتلونو، شهر بزرګ، درواز، خواهان) په غرونوکې د شکُندی او قِیم په نومونو یو ډول ناک پخپله راخېژي چې میوه یې سخته او کلکه ده. خلکو د باغي ناک غوټۍ (پنډک) له هغو سره پیوندکړي دي چې د هغې حاصلات عیناً د باغي ناک غوندې خواږه او اوبجن دي.

د پستې ځنګلونه

د پستې ځنګلونه د بادغیس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې په طبیعي ډول له پخوا څخه موجود وو.په ځانګړې توګه د بادغیس د غرونو (پسته لیق)، هر کال چې په ټاکلي موسم کې کله د پستې شول (ناغه) ماته شي د سیمې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو ځخه سربېره د ګاوڼډيو ولايتونو خلک هم ورځي او د بادغيس له غرونو څخه ځانته پسته راټولوي. څرنګه چې پسته ارزښتناکه ميوه او قوی خواړه دي او هم سوداګريز او اقتصادي ارزښت لري؛ نو په دې وروستيو وختونو کې زموږ د هېواد د ډېرو سيمو خلک په اوارو ځمکو، دښتو، غونډيو او غرونوکې د پستې د ونو د تکثير لپاره لاس په کار شوي او ښې نتيجې يې ترې اخيستې دي.

د يادونې وړ ده چې پسته نرينه او ښځينه بېلا بېلې ونې لري.

د بادام ځنګلونه

د بادام ځنګلونه د سمنګان، کشم، فرخار، تاشقرغان، بدخشان، هرات او د هېواد د نورو سيمو په غرونو کې خلکو لېدلي دی چې پخپله په طبيعي توګه له پخوا څخه شنه شوي دي؛ نو په پام کې لري چې په ټولو دښتو او غرونو کې د بادام او همدارنګه د سينځلو، منو، ناکو او نوروميوو نيالګي کښېنوي، د يوه يا دوو کلونو څخه وروسته د اوبو کولو اود نيالګيو په بيخونو کې د ډکو منګيو د ښخولو په طريقه په لږ لګښت او خوارۍ سره زياتې ګټې لاس ته راوړي.

نخلستان

د هېواد په غربي سيمو د دل آرام او سيستان په خواو شا کې د (خرماليق) يا خرمازار يعنې د نخلستان په نوم يوه سيمه ده. له نامه څخه يې معلومېږي چې هلته پخوا د خرما ونې ډېرې وې. د دې خبرې د ثبوت لپاره زموږ د هېواد د غزنوي شاهنشاهۍ مؤسس ناصرالدين سبکتګين هغه کيسه چې خپل فيلبان ته يې په دې سيمه کې د يوه بزګر د خرما په شوکولو او خپلولو په سبب سخته سزا ورکړې وه، ښه مصداق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرخار او نورستان بې دانه توت ډېر اعلا دي.
د جرم بې دانه توت ډېر خواږه او اوبجن دي او خاص خوند لري.
د تېشکان بې دانه توتان د غټې ګوتې په انـــدازه دي. د دې توتانو خوند او لذت د نورو ځايونو تر توتانو ډېر ښه دي.
زمورِ د هېواد په شغنان ، درواز، ميـــدان وردګ، کونړ، پغمان، لوګر، پروان، کاپيسا، تګاب، نجراب، غزني، پنجشير، لوګر، هرات، دوشـــي،

خنجان او نورو ځايونو کې توتان او شاه‌توت ډېر پيداکېږي چې په پنجشير، شغنان، اودروازکـــې سپين توتان په ژرندو باندې اوړه کوي او د ژمي د خوراک لپاره يې په کندوانو کې ساتي د تلخان په نامه يې يادوي. په شغنان کې چې کله توتـــان پاخه شي، هره ورځ تر ونو لاندې ځمکې جـــارو او پاکوي. چرګان او نور څاروی په قطعی توګه نه پرېږدي چې تر ونو لاندې وګرځي او ځمکه او باغ ککړ کړي.
ځينې وخت توتان يا د توتانو اوړه (تلخان) له چارمغز سره يوځای په هاونګ کې ټکوي چې ډېر خوندور خواږه ور څخه جوړېږي او هغې ته (شکر پوستک) يا لچاُنک وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغاوي ناک

په شغنان کې یو ډول ناک دي چې د((مرغاوي ناک)) په نوم شهرت لري. د هغې شکل پــه سلوکې اتیا د هیلۍ د بچې غونډې دی چې پخپله منبوکه باندې د ونې په شاخ پورې نښتې وي.

یخناک او سیب رخش

د بهارک، فرخار او اندراب یخناک، منه او شفتالو د خوند، لطافــت، جــسامت او د اوبــو درلودلو له پلوه ساری نه لري.

د یادونې وړ ده چې په ټول افغانستان کې ښې منې روزل کېږي.

د لوست نوي اصطلاحات

تصمیم	هوډ – عزم
تخریب	ورانول
مؤسس	بنیاد گذار- بنسټ ایښودونکی
جلب	راغوښتل- راوستل
لطافت	نازکي
ساری	مثال
معطرې	ښه بوی لرونکې.

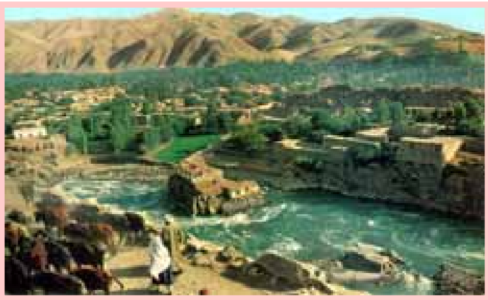

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د مختلفو مېوو لست جوړ کړي. د مثال په ډول:

تازه مېوې

هغه مېوې چې وچېدای شي

د یخو سیمو مېوې

د ګرمو سیمو مېوې

پوښتنې

- د کابل، غزني، پکتیا، پکتیکا، خوست او لوګر ولایتونو د مېوو لست جوړ کړئ.
- انار، انګور، زردآلو، شفتالو او اعلا ناک زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کــې تولیــدېږي؟
- په ۱۳۸۷هـ. ل.کال د کابل په ښار کې د انارو نندارتون جوړ شوی و او زموږ د هېــواد انار په نړۍ کې په لومړۍ درجه انارو کې پېژندل شوي وو. تاسې په دې هکله څه نوښتونه او وړاندیزونه لرئ؟ چې زموږ د هېواد انار د نړۍ په بازارونو کې وپېژندل شي او ښه پیرودونکي پیدا کړي.
- په ننګرهار، کونړ، او لغمان کې کومې مېوې تولیدېږي؟
- جلغوزي زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې پیدا کېږي، او د جلغوزو د ترویج او تکثیــر لپاره کوم وړاندیزونه کوئ؟
- د نیالګیو کښېنول او د باغونو او ځنګلونو جوړول کومې ګټې لري؟ په تفصیل سره یې ولیکئ!
- تاسې څو ډوله ختکي پېژنئ؟ ډېر ختکي د افغانستان په کومو ولایتونو کې کرل کېږي؟
- که د امام جان، چاه آب او د خان آباد (قندک) ختکیو لپاره بهر ته د لېږلو زمینه برابره شي څومره اقتصادي ګټې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو کورنیو څخه د هېواد د ختکیو په باب پوښتنې وکړي او را غونډ شوي معلومات دې په خپلو کتابچو کې ولیکي، په راتلونکي ساعت کې دې له ځانــه ســره راوړي او په ټولګي کې دې ووایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږ ويشتم لوست

درملي بوټي

درملي بوټي کوم ډول بوټي دي؟

زموږ ګران هېواد افغانستان چې د ځمکې د کُرّې په معتدله سيمه کې پروت دی. ډېر ښه او هر ډول اقليم لري. څرنګه چې ډېرې برخې يې غرنۍ دي او دا غـــرونه په خپلو لوړو برخو کې

داسې واورې او کنګلونه لري چې هيڅ نه اوبه کېږي اوزمورږ د هيواد د مستو سيندونو؛ لکه د کنړ، لغمان، تګآب، آمو، هيرمند، ارغنداو، هريرود، مرغاب، بلخاب او د کوکچې د اوبو سرشاره سرچينې جوړوي. د دې سيندونو او پريمانه اوبو شتون دی چې ښکلي شنه فصلونه، مرطوبه (لمده) هوا او سلګونه ډوله طبي بوټي په غرونو او دشتو کې راشنه شوي دي چې د نباتي دواګانو لويه خزانه يې جوړه کړې ده. دا ټولې زموږ طبيعي پانګې دي چې په لاندې ډول يې د بېلګو په توګه د يو څو نومونه يادوو:

د درملي يا دارويي بوټو ډولونه

زعفران،زنکې (شنه،سپينه او توره زيره)، خوږولي، کچماچو(يا کرماچو) سپيلني، خيروګل(ختمي)، اسفرزه (سپېغول)، خاکشير(يا جينجر)، ريدې، تروکې، غرني باديان، بنګ دانه، سونډ، غاټول (خاټول) کاسني، غواژبې، تباشير، نانګان، بارتنګ، سپېرکې، ترنجبين، د چاى بوټي، اربړه(توره- زبړه)، مرخنۍ او داسې نور.

څنګه چې د دې دارويي بوټو ډېر ډولونه په کروندو او ځمکو کې د کرنې وړ دي نو موږ يې زعفران د نمونې په ډول معرفي کوو چې دا ګټور او ارزښتناکه بوټی هرڅوک وپېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زعفران

زعفران یو داسې بوټی دی چې ګلان یې ښکلي، بنفش او ارغواني رنګ لري. د زعفران غوټه سخته، ګرده او غوښنه ده چې د نازکو قهوه یی رنګو پوښونو په واسطه پوښل شوې ده. د زعفران بوټي د لولې په شان درې څانګې لري. مؤنثې څانګې یې په درې واړو سرونو کې درې غوټې لري او نارنج ته ورته زیړ رنګ لري. معطر او قوی بوی او لږ تیز خوند لري چې د خوراک، رنګ او د عطرو په مقصد ترې کار اخیستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زعفران

د زعفران طبي ارزښت

زعفران زموږ د هېواد په غرونو او دښتو کې شنه کېږي. دا بوټی د انسان د بدن د سلامتیا او قوت لپاره ډېر ګټور او د درملنې لپاره له ډېرو ښو بوټو څخه دی. زموږ خلک چې د زعفران په طبي او اقتصادي ارزښت پوه شوي دی نو په خپلو ځمکو کې یې د هغو په کرلو لاس پورې کړی دی؛ لکه څنګه چې د هرات کروند ګرو په ۱۳۸۸هـ. ل. کال پرخپله دوه سوه هکتاره ځمکه کې زعفران کرلي ، بهر ته یې صادر کړي او ډېره لوړه ګټه یې ترې لاس ته راوړې ده. د راپورونو په اساس پـه نړیوالـو بازارونو کې د هرات د زعفرانو جنسیت او کیفیت د ګاونډیو هېوادونو د زعفرانو تر جنسیت او کیفیت ډېر ښه او اعلا ثابت شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زعفرانو اقتصادي ارزښت

د زعفران بوټی ډېر زيات اقتصادي ارزښت لري لکه څنګه چې د هرات يو کيلو ګرام زعفران د امريکې متحده ايالاتو، عربي متحده اماراتو، ايتاليا او د هسپانيې هېوادونو په بازارونو کې د شپږ زرو څخه نيولي تر اوو زرو امريکايي ډالرو چې له (درې سوه زرو څخه تردرې سوه پنځوس زرو افغانيو سره برابرېږي) خرڅ شوي دي.

زعفران د کوکنارو، تنباکو او له بنګ دانې څخه زيات ارزښت لري، نو ځکه يې دهرات، فارياب او کاپيسا ولايتونو د بزګرو (نارينه او ښځو) پام ځانته را اړولی او هغوی د دې ګټور بوټي په کرنه لاس پورې کړی دی.

څنګه چې زموږ په ټول هېواد کې زيات خلک زعفران پېژني او د هغې په درملي او اقتصادي ارزښت باندې پوه شوي دي

نو ټولو ته هوډ کړی چې په خپلو کروندو او ځمکو کې زعفران، زنکې او داسې نور ګټور درملي او اقتصادي بوټي وکري چې ډېرې اقتصادي ګټې ترې لاس ته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي. یوه ډله دې د هغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کې مو ولوستل او بله ډله دې د هاغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کــې یــې نومونه نشته.

پوښتنې

- زعفران کوم ډول بوټي دی؟ او زمونږ د هېواد د کومو ولایتونو خلک یې کري؟
- د زعفران اقتصادي ګټې څومره دي؟
- له یوه جریب ځمکې څخه څومره زعفران لاس ته راځي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه د درملي بوټو د نومونو پوښتنه وکړي او هغــه دې لست کړي او د ښوونکي په لارښوونه دې د هغو په هکله معلومات ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوه ویشتم لوست

مېلې او د جهان گردۍ راښکون او زموږ د هېواد فرهنگي میراثونه

مېلې

- تفریح او مېله د انسانانو د جسمي او روحي پیاوړتیا لپاره څه اغېزه لري؟

زموږ گران هېواد افغانستان یو غرنی هېواد دی. د غرونو لوړې څوکې یې په دایمي واورو پټې دي چې دا واورې د ډېرو اوبو او مستو سیندونو د بهېدلو لامل او سرچینې گرځېدلې دي.

دغو جگو غرونو، سیندونو، درو، دښتو، پراخو او شنو ورشوگانو، زموږ هېواد ته طبیعي ښکلا او ښایست ورکړی دی چې دې ښکلا او ښایست د بهرنیو نړیوالو سیلانیانو پام ځانته را اړولی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم زموږ د هېواد ټولي سیمې ډېر ځړوبي (آبشارونه)، دښتې، شنې درې، د مېلو ځایونه، او سیل ځایونه لري؛ خو بیاهم په هره سیمه کې په زړه پورې تفریحي ځایونه شته چې په مختلفو موسمونو کې خلک هغو ځایونو ته ورځي، مېلې کوي او خپل فارغ وخت په خوشحالۍ تېروي.

د کابل د مرکزي حوزې په چارچاپېر او په نورو ولایتونو کې د مېلو مشهور ځایونه عبارت دي له:

د بابرشاه بڼ، د چهلستون د مانۍ بڼ، د شهر آرا بڼ، د جهان آرابڼ، د للندر د شاه توت دره ، ګلباغ، پغمان، د قرغې بند، استالف، ګل غونډۍ، صیاد، ګلبهار، سالنګ، پنجشېر او داسې نور.

پخوا به د کابل د ښار کسبګرو په ډله ییزه توګه باغ لطیف، د خواجه صفا ارغوان زار او د سیل نورو ځایونو ته تلل او مېلې به یې کولې.

د هېواد په شمال او شمال ختیځ کې پامېر، د ورسج او فرخار ښکلې تګاو او درې، اندراب، بدخشان، تاشقرغان، سمنګان، د فاریاب او د بادغیس کوهستانونه، دهېواد په غرب کې د هرات بېلا بېلې سیمې؛ لکه په کوه زنجیرګاه کې د تخت صفر په نوم د سیل او تفریح ډېر ښکلی ځای، پل مالان، د خواجه عبدالله انصاری آرامګاه،

د للندر د شاتوت دره (کابل)

خواجه غلتان، او داسې نور ځایونه. په جنوبي سیمو کې د پکتیا د ګڼو ځنګلونو غرنۍ سیمې. دهېواد د مشرقي سیمو په ننګرهار کې د سراج‌العمارت، د امیر شهید بڼ، د بهسود پُل، د مملې بڼ، موی مبارک، په کونړ او نورستان کې له ځنګلونو ښخه ډکې درې، د سیندونو په زړه پورې شنې غاړې، په لغمان کې د کله ګوش ښکارځی، زوړ الیشنګ[1] او د هغې د سیندونو شنې غاړې، د مرکزي افغانستان پراخې او غرنۍ سیمې، بامیان او دره آجر چې په هر ځای کې د مېلو او د سیل ځایونه د روانو اویخو اوبو چینې او د بودا تاریخي مجسمې لري چې

[1]- ښایي چې په اصل کې(ایل نشین) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک په ډېر شوق دې ښکلی او با طراوته سیمو ته د تفریح او سیل لپاره ورځي او دې سیلونو او مېلو ته له نیزه بازۍ، اتڼ، چوګان بازۍ او داسې نورو لوبو سره نور زیات خوند وربخښي.

له نیکه مرغه زموږ په هېواد کې په زړه پوري تاریخي، متبرکه ځایونه او ښکلي حیرانوونکي طبیعي مناظر ډېر زیات دي، لکه په هرات، غزني، بلخ او مزار شریف، آی خانم، د فراه او سیستان وادی، بامیان، بدخشان، کندوز، کابل، سمنګان او ایبک، کندهار، ننګرهار، کونړ، لغمان، پکتیا، پکتیکا او داسې نور چې په هغو کې زموږ د هېواد د پاچا هانو او امپراطورانو لکه میرویس نیکه، احمد شاه بابا، سلطان محمود غزنوی، ظهیرالدین محمد بابر، شاهرخ میرزا، شهزاده بایسُنغُر میرزا، د ملکه ګوهرشاد بیګم او داسې نورو تاریخي اوفرهنګي میراثونو لویې خزانې شته چې د سیلانیانو د لیدلو او سیل لپاره ځانګړی راښکون لري، ډېر په زړه پورې دي.

طاق بُست

ښکلی طبیعت او ځروبی

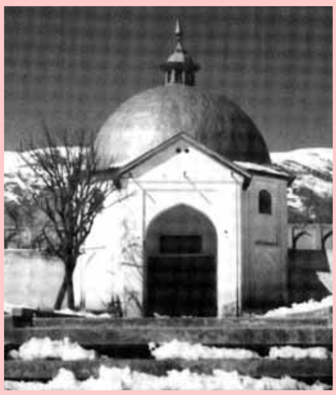

د سلطان محمود غزنوی آرامګاه
(غزنی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې لازم تدارکات او آسانتیاوې لکه پاخه (اسفالت) شوي سرکونه، هوټلونه، ښه امنیت او داسې نورې لارې چارې برابرې شي، په یقیني توګه چې په کال کې به په ملیونونـــو ډالـــره له دې لارې زموږ د خلکو لاس ته ورشي او د هېواد د اقتصادی برخې په ښه کېدو او ودانولو کې به لویه اغېزه ولري.

د جام منار

باميان

پامير

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه درانی آرامگاه «کندهار»

د کابل بالاحصار

د دارالامان ماڼۍ (کابل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ د جهان ګردۍ راښکون

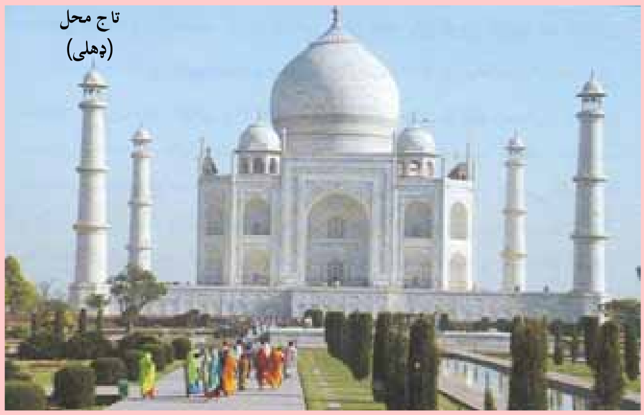

تا ج محل
(ډهلی)

باید په یاد ولرو چې نن ورځ د نړۍ په ډېرو هېوادونـــو لکـــه سویس، ایټالیـــا، د امریکـــې متحده ایالتونه، ترکیه، مـــصر، ایران، هند، سعودي عربستان، چین او داسې نورو کې توریزم اوجهان ګـــردي د اقتـــصادي برخو یوله ډېرو عاید راوړونکو صنعتونو څخه ده.

ځروبی

د نړۍ خلک له سیاحت او سیل سره مینه لري او غـــواړي چـــې تاریخي ځایونـــه او عجایبـــات ووینې. د ښارونو له ګڼې ګوڼې او له ککړې هوا څخه لرې پـــه شنو تازه ځنګلونو، غرنیو سیمو او ښکلو مناظرو کې خپل وخت په هوساینې او خوشحالۍ تېر کړي.

د جمشید تخت
«شیراز»

د چین دیوار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایفل برج «فرانسه»

د بګ بن د ساعت برج «انګلستان»

په اروپا کې زړه مانۍ

په اروپا کې زړه مانۍ

(چین)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اروپا کې زړه مانۍ

د لوست نوي اصطلاحات

ورشوګانې	څړ ځایونه
عجایبات	نا آشنا، حیرانونکې شیان او ځایونه

په ټولګي کې فعالیت

- خو زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او زموږ هېواد ته د سیلانیانو د پاملرنې او توجه د جلبولو لپاره چې کومو آسانتیاوو او هلوځلو ته اړتیا وي، د هغو په باب دې خپل وړاندیزونه او نظرونه بیان کړي.

پوښتنې

- د هېواد د لوړو غرونو او اوږدو سیندونو نومونه واخلئ؟
- دیخشیره آبشار، د شیوې جهیل، او د سیستان جهیل زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کـــې موقعیت لري؟
- د کابل ښار او د هغې شاوخوا د تفریح ځایونه کوم دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکـــــي دې د خپلو ولایتونو او ولسوالیو د کلتوري میراثونو، د طبیعي منظرو او د سیل د ښو ځایونو په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشپږم څپرکي لنډیز

زموږ د هیواد په سلوکې اتیا خلك په کرهڼه، مالدارۍ او باغوانۍ بوخت دي.

څرنګه چې وزې او میږي هر وخت پیایي د ځمکې واښه او ځنګلونه خوري او له منځه یې وړي؛ نو لدې کبله زموږخلکو هوډ کړی دی چې د وزو او میږو پرځای اصلاح شوې غواګانې، چرګان او کبان، وروزي؛ څرنګه چې خلك پوهیږي چې د ونو کښېنول، د باغونو او ځنګلونو منځته راوړل هم د اقتصاد او هم د ژوند د چاپیریال او د سیمې ښایست له پلوه ډیر ارزښتناك او مهم دي؛ نو په دې اساس زموږ خلکو د ونوکښېنولو، د باغونو او ځنګلونو جوړولوته پاملرنه کړې ده.

زموږ په هیواد کې ډیرې په زړه پورې اعلی میوې لکه منې، ناك، زردآلو، شفتالو، غوزان، توت, انار، انګور، پسته، بادام اوداسې نورو پریمانه ډولونه هم په دښتو او هم په غرونو کې تولید او روزل کیدلی شي. په لړه خوارۍ سره دونو حاصل دغلو په پرتله ډیر ترلاسه کېږي, لکه څرنګه چې ډاکتروکیل خان دغه تجربه د پغمان، میدان وردك او لوګر په ځمکو کې تر سره کړې ده او ډیر فوق العاده حاصل یې تري لاس ته راوړی دی.

زموږ د ګران هیواد په تودو او یخو سیموکې د میوو بېلا بېل ډولونه تولیدیږي. ان تردې چې د دل آرام په سیمه کې د خرما ونې شنې کېږی او حاصل ورکوي. د بدخشان غرونوکې، د میدان وردك، پغمان، لوګر، هرات، نورستان او نورو ډیرو ځایونو کې د غوزانو ونې راختلې دي چې هغه کار غانو او عکې کښېنولي دي. په دې ډول چې غوزان د راتلونکي وخت د خوړلو لپاره د خاورو د لاندې پټوي خو وروسته بیا د هغې ځای ترې هېرېږي چې هماغه غوز په بل کال کې راشین کېږي.

زموږ د هیواد په ډیروسیموکې ناك، انګور، غوزان، پسته، بادام، منې، قره قات، ګورګرې او نورې میوې په غرونوکې په للمې ډول راخېژي او دهغې جرړې یا ریښې د واورې او باران د زېرمه شوو اوبو څخه اوبه جذبوي خپل ژوند ته دوام ورکوي او ډیر کلونه پرته له خوارۍ څخه حاصل ورکوي.

له دې کبله زموږ خلکو اوس باغدارۍ او ځنګل دارۍ ته ډیره پاملرنه کړې ده او دهغې **څخه** یې ډېرې ښې نتیجې لاس ته راوړي دي؛ څرنګه چې ونې سربیره د میوو او لرګیو د ژوند چاپیریال ښایسته او پاکوي.

جرړې او نېلې یې د ځمکې د خاورو ساتنه کوي او د ونو غوټۍ د شاتو د مچیو غوره خواړه دي چې دهغې څخه شات لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د ملي هویت پدیدې، رمزونه، نښې (سمبولونه)

د اووم څپرکي موخې

زده کوونکي پوهېږي چې زموږ هیواد یو کرنیز هیواد دی، ددې مناسبه او معتدله هوا د هیواد په ډېرو سیموکې د ډول ډول ونو د پیدایښت او ودې لامل گرځېدلی ده؛ په دې ډول زموږ د هیواد ډېر خلک د کرنې، مالدارۍ او د باغدارۍ سره سروکار لري او ددې لارې څخه ښه گټه لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې په هیواد کې د کرهنیز کیدلو ارزښت ته مخه وکړي او د باغدارۍ، د ځنگلونو جوړولو، تفریحي ځایونو او د ژوند د چاپیریال د ساتنې مفکوره دې پیدا کړي.

زده کوونکي دې وپوهېږي چې زموږ په هیواد کې د زرگونو تاریخي او لرغونو میراثي ځایونو په څوا کې د ځنگلونو او تفریحي ځایونو جوړول، د توریزم د صنعت او د نړۍ د سیلانیانو د پام را گرځولو د ودې سبب گرځي چې د دې لارې څخه به زموږ هیواد والوته ډېرې گټې په برخه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته ویشتم لوست

بیرغ، ملي سرود او نښې

- تاسې کوم وخت درې رنګه ټوکر چې د هغې په منځنۍ برخه کې سمبول وي او د یوه لرګي په پورتني سرکې ځړول شوی وي. لیدلی دی او که لیدلی مو وي وواياست هغه ټوکر چې په دې شــان جوړشــوی وي، څه نومیږي؟

- زموږ د هیواد په لویو رسمي غونډو کې لومړی د قرآن شریف تلاوت کیږي او له هغې څخه وروسته یو سرود غږول کیږي، هغه سرود کوم دی؟

د هر هېواد بیرغ د هغې د تېر شوی تاریخ څرګندوی او د خلکو د هویت د پېژندنې بیانونکی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ګران هېواد افغانستان چې د تېرو پیړیو په اوږدوکې ډېر ځلانده تاریخ لـري او تراوسه پورې خپل بېرغ او ځانګړی ملي سمبول او رمزونه لري.
د تاریخ په مختلفو دورو کې د خپل هېواد بیرغ ګورو چې څه منشا لري؟ او کوم بدلونونه یې لېدلي دي؟

په تېرو وختونو کې زموږ په بیرغ کې بدلونونه

د اتمې هجري پیړۍ (د ابو مسلم خراسانی له زمانې) څخه نېولي، د افغانستان بیرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سرې نیزې په څوکه ځړېده.
په لسمه او یوولسمه پیړۍ (د غزنویانو په دوره کې) د افغانستان بیرغ د زمری نښه درلودله او د شاهي بیرغ رنګ سور و. په پنځلسمه پیړۍ کې رسمی بیرغ زرنګار و. لـه هغـې څخـه وروسته په اته لسمه پیړۍ د احمد شاه ابدالي په زمانه کې تر نولسمې پیړۍ پورې رنګارنـګ بیرغونه دود وو. په نولسمه پیړۍ کې یو ځل بیا د افغانستان د بیرغ رنګ تور او دهغې سمبول (نښه) (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو. د شلمې پیړۍ په (۱۹۲۸)م. کال کې د هیـواد د لویې جرګې له خوا د بیرغ رنګ (تور، سور، شین) او د هغې سمبول (غر او لمر) وټاکل شو.
په ۱۹۲۹م. کال کې بیا له سره د بیرغ نښه محراب، منبر او د غنم وږی وټاکل شو. د مرحوم محمد داوودخان د حکومت په وخت کې د بیرغ په نښان باندې (عقاب) ورزیات شو، چـې محراب او منبر په نامحسوس شکل سره د عقاب د ټټر او سینې په برخه کې ځای درلوده. د نور محمد تره کي د حکومت په وخت کې د افغانستان بیرغ یو سور رنګي ټوکر و چې په منځ کې یې د «خلق» کلمه لیکل شوې وه. د هغه څخه وروسته د افغانستان بیرغ څـه بدلونونـه ولېدل ترڅو چې د استاد برهان الدین ربانی د دولت او مجاهدینو په وخت کې د افغانـستان بیرغ له پورته څخه په ښکته (تور، سپین، شین رنګونه درلودل او نښان یې محراب او منبر او په دواړو څنډو کې یې د غنمو دوه وږي) وو.
د طالبانو دحکومت په وخت کې د افغانستان د بیرغ رنګ ټول سپین و او د (**لا الـه الا الله محمد رسول الله**) مبارکه کلمه یې په منځنۍ برخه کې لیکل شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د بیرغ منشأ

زموږ د بیرغ نښې چې له تېرو زمانو څخه راهیسي زموږ د خلکود فرهنګ، ملي ځانګړتیـــاوو، مسلمانۍ، دین دوستۍ، وطن دوستۍ، مېړانې، شهامت او سلحشورۍ ممثـــل او څرګنـــدونکي دي، دا نښې زموږ په ملي بیرغ کې په لاندې ډول ښودل شوي دي.

تور رنګ د خپلواکۍ د نه درلودلو نښه، سور رنګ د آزادۍ غوښتنې او جنګونو نښه، ســـپین رنګ د سولې غوښتنې او شین (زرغون) رنګ د خپلواکې نښه ده.

د زمرې نښه د زړه ورتیا، توره او ټوپک، د جنګ غوښتنې، زړه ورتیا او عقاب دلوړ همت نښه ده.

جومات، محراب،منبر، د الله اکبر او توحید مبارکې کلیمې زموږ د خلکو د مسلمانۍ او اسلام غوښتنې نښې دي.

د غنمو وږی ښیي چې زموږ هېواد یو کرهنیز هېواد دی. غر او (لمر د ختلو په حال کې) د دې مطلب څرګندوونکي دي چې توره دوره په ختمېدلو او روښانه دوره راتلونکې ده.

زرنګار بیرغ په ښځلسمه پېړۍ کې دا حقیقت څرګندوي چې زموږ ګران هېواد په هغې دورې کې یو پرمخ تللی هېواد و، پوهنې او ښکلو هنرونو تکامل موندلی او خلکو په هوساینې ژوند کاوه.

زموږ د بیرغ اوسنی رنګ اونښان

اوس د افغانستان د بیرغ رنګونه په ترتیب سره (تور، سور او شین) یو د بل په څنګ کې ځای لري او نښان یې هماغه محراب، منبر او په دواړوخواوو کې یې د غنمو دوه وږي دي.

د افغانستان بیرغ، په کابل ښار کې د جمهوري ریاست په مقر د ارګ د یوه برج پـــه ســـر، د پارلمان، د سترې محکمې په ماڼیو باندې، همدا ډول په وزارتخانو، په ټولو دولتي مؤسساتو او ادارو، پوهنتونونو، مکتبونو، مدرسو، د هیواد په مرکز او ولایتونو، په ځـــانګړې توګـــه د رسمي وختونو په لړ کې، په بهرکې د افغانستان په سفارتونو، قونسلګریو او په سیاسي نماینده ګیو کې او دغه راز د ملګرو ملتونو په سازمان کې،تل رپېږي.

هغه بیرغ چې د ملي دفاع په وزارت کې دی، له قیمتي او ښکلي ټوکر څخه جوړ او په هغـــې باندې د قرانکریم مبارک آیتونه هم ګنډل شوي دي د (عَلَم مبارک) په نوم یـــادېږي. عَلَـــمَ مبارک په یوې تزیین شوې پایه باندې چې د دوو یا دوه نیم مترو په اندازه ده، نښلول شوي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په څوکه کې يې يو جلد قرآنکريم د يوې کوچنۍ ښکلې جعبې په منځ کې ایښودل شوی دی.

د هيواد د آزادۍ په جشن کې د اردو قطعاتو د رسم گذشت مراسم د لوڼ (د مشرانو لپاره لوړ ټاکل شوی ځای) له مخې څخه چې د هيواد د درې واړو قواوو ارکان، کوردپلوماتيک، او نور مشران حضور لري، علم مبارک په ځانگړو مراسمو سره تېرېږي.

د افغانستان مِلّي سرود

د افغانستان مِلّي سرود په پښتو ژبه د (الله اکبر) او د افغانستان د نوم له ذکر سره په لاندې ډول دی:

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې، کور د تورې — هر بچی يې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د اوزبيکو
د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي — پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي — هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځلېږي — لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا، به — لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر
وايو «الله اکبر»! وايو «الله اکبر»

په ملي سرود کې ويل شوي دي چې دا وطن د افغانستان د ټولو خلکو، د بلوڅو، اوزبيکو، پښتنو، هزاره وو، ترکمنو، تاجکو، عربو، گوجرو، پاميريانو، نورستانيانو، براهويانو، ايماقانو او پشه يیانو گډکور دی.

د دې قومونو پيدايښت منشأ او سکونت په دې هېواد کې دی. په دې کې د ملي يووالی او قوت رازونه دي چې د سرود د غږولو په وخت کې ټول اقوام په دې کې خپل ځانونه ويني او د هغې په اورېدلو ټول د غرور او وياړ احساس کوي. ملي سرود د هر افغان د زړه آواز، د ملي عواطفو رڼا، هېواد پالنه او هېواد سره مينه او محبت دی.

د رسمي مراسمو او غونډو د پرانیستلو په وخت کې لومړی د قرآنکریم تلاوت او دعا کېږي او بيا ملي سرود غږول کېږي. ټول يې د احترام لپاره له خپلو ځايونو څخه اوچتېږي او په سکوت سره هغه اوري، همدا رنګه بهر ته زموږ د هېواد د جمهور رئيس د سفر په وخت او یا زموږ هېواد ته د بهرنيو دوستو هيوادونو د زعماوو د مسافرت په وخت د هغوی په حضور کې د دواړو هېوادونو ملي سرودونه غږول کېږي.

سمبولونه او ملي رمزونه

سمبولونه د هرې ملي پديدې د منطقي شتون او ملي هويت څرګندونکې نښې دي. په تېرو دوروکې د بیرغ ډولونه، ملي بیرغ، د پوهنې سمبول، د ملي شورا سمبول، د افغانستان بانک سمبول، بانکنوټونه، مسکوکات، نښانونه، د (ښاروالۍ ، د سرې مياشتې ، د ملي اردو ، د ملي پوليسوسمبول،) د استقلال څلی، طاق ظفر او داسې نور زموږ ملی سمبولونه او رمزونه دي.

امير حبيب الله خان 1919

شاه امان الله خان 1919-1928

محمد نادر خان 1929-1930

د سردار محمد داوود خان جمهوریت
1974-1978

نورمحمد ترکی او حفیظ الله امین
1978- 1980

ببرک کارمل 1980-1987

دکتور نجیب الله 1980-1992

مجاهدین 1992-1996

استاد برهان الدين ربانی

طالبان (ملامحمد عمر)1996-2001

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت (حامد کرزی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

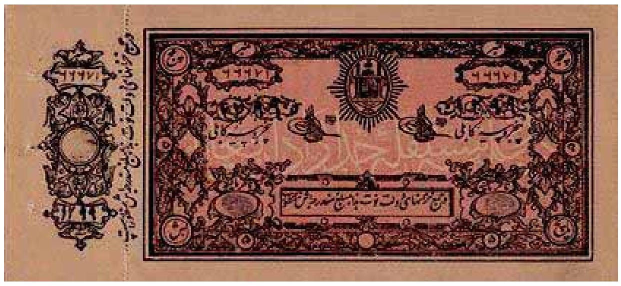

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

منشأ - سرچینه، پیل
دوخت - ګنډل
کورد ډیپلوماتیک: د بهرنیو هیوادونو سیاسي استازي

په ټولګي کې فعالیت

- هر زده کوونکی دې یو سمبول رسم کړي.

پوښتنې

- زمونږ د ګران هیواد بیرغ د تاریخ په اوږدو کې کوم بدلونونه لیدلي دي؟
- د ابو مسلم خراساني په زمانه کې زمونږ د بیرغ رنګ څه ډول و؟
- د غزنوي امپراطورۍ د بیرغ نښه څه ډول وه؟ او شاهي بیرغ کوم رنګ درلوده؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې په خپل کور کې له دریو رنګونو تور،سور او شین(زرغون) ټوکر څخه بیرغونه جوړ کړي، ټولګي ته دې راوړي او د لېسې د آرت (رسم) استاذ په مرسته دې د بیرغ نښان په هغې کې نقش یا ټاپه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اووم څپرکي لنډيز

د هر هيواد بيرغ د تاريخ په اوږدو کې د هغې خلکو دهويت څرګندوونکی او مُمثّل دی.
زموږ ګران هيواد افغانستان چې روښانه تاريخ لري، د تېرو شوو پېړيو په اوږدو کې تر اوسه خپل ځانګړی بيرغ، سمبول او نښې لري. د اتمې پېړۍ څخه وروسته د ابومسلم خراساني په وخت کې د افغانستان بيرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سرې نيزې پر سر به رپيده.

په اتلسمه پيړۍ کې د احمد شاه ابدالي له وخته تر نولسمې پېړۍ پورې ډول ډول بيرغونه معمول وو. په نولسمه پيړۍ کې بيا د افغانستان د بيرغ رنګ ((تور)) او د هغې نښه (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو.

په شلمه پيړۍ کې د هيواد د بيرغ رنګ (تور، سور، شين) او نښان يې (غر اولمر) غوره شو.
په۱۹۲۹ ميلادي کال کې يو وار بيا د بيرغ نښه(محراب، منبر او د غنموږی) وټاکل شول او وروسته هم بيا په بيرغ کې بدلونونه راغلل.

د طالبانو په وخت کې د افغانستان بيرغ تول سپين رنګ درلوده او دهغې په منځ کې د(لااله الا الله محمدرسول الله) مبارکه کلمه ليکل شوې وه.

اوس د افغانستان په بيرغ کې (تور، سور، شين) رنګونه څنګ په څنګ قرار لري. او نښان يې د غنمودوږو ترمنځ محراب او منبر ځای لري.

زموږ د بيرغ منشأوې د پخوانيو زمانوڅخه تر اوسه پورې زموږ د خلکو د فرهنګ، مسلمانی، ملّي ځانګړتياوو، هيواد پالنې، د توري او ميړانې څرګندوونکي دي چې دا منشأوې د لوست په متن کې تمثيل او روښانه شوې دي.

په ملّي سرود کې د ټولو خلکو, دبېلابېلو مليتونو د ملّي يووالي د ټينګښت، د زړه آواز، د ملّي عواطفو روښنايي، اسلام او وطن دوستۍ انعکاس کړی دی او دغږولو په وخت کې دوی ټول په هغې کې خپل ځايونه ويني او د وياړ او غرور احساس پرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱ - فردوسی، حکیم ابوالقاسم، (چاپخانهٔ فرهنگ، انتشارات فخررازی، د چاپ کال ۱۳۷۰هــ.ش.

۲ - اویغون، حفیظ الله، د اقتصاد پوهنځی تحصیلی مونوګراف، د کابل پوهنتون.

۳ - ملی آرشیف، د صدارت څلورلاری، د کابل ښار.

۴ - توران، عبدالمجید، امینی، محمد صدیق، د (ګونش) مجله، د افغانستان دترکمنـو د فرهنګـي ټـولنې د نشراتو اداره.

۵ - عاطف، عبدالحمید، د بدخشان کلیوالی لوبې، فولکلور مجله، د اطلاعاتو او فرهنـګ وزارت د خپرونـو څانګه.

٦ - غبار، میر غلام محمد، (افغانستان در مسیر تاریخ) د چاپ کال ۱۳۴٦. هــ.ش.

۷ - (مجله ها و فصل نامهٔ فرهنګی و پژوهشی) د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت د خپرونو څانګه.

۸ - (مجله های پرواز آریانا) د ترانسپورت او هوانوردۍ وزارت. سال های ۱۳۸۷ - ۱۳۸۹ هــ.ش.

۹ - یارقین، دکتور شفیقه، حقیق الله، عقیق (مجلهٔ تربیت، فصل نامه تعلیمی و تربیتی برای کودکان و نوجوانان وزارت معارف.

۱۰ - حقمل (محقق بسم الله،) د تیږو کلتور او فرهنګ، د کابل چاپ.

۱۱ - یارقین محمد حلیم، ثبت و نګارش بازی های عامیانه اوزبیکان جوزجان، دولتی مطبعه، کابل

۱۲ - بنووال، پوهاند دکتور محمد افضل، فولکلور شناسی، کابل.

۱۳ - (جهان پیرامون ما) د تاشکند د ښوونځیو درسی کتابونه، اوزبیکستان.

۱۴ - مجله های فرهنګ، فصل نامه فرهنګی و پژوهشی، د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت د خپرونو څانګه.

۱۵ - (د انساني نبوغ ګنجینه) په منځنۍ آسیا کې د اسلامي ثقافت پاتې شوی آثار.

۱٦ - (نګاهی به تاریخ) د ابوریحان البیرونی د علومو او شرق پېژاندنی د لیکی نسخو انستیتوت او فرهنګـي مرکز . اوزبیکستان، تاشکند.

۱۷ - حبیبی، پوهاند عبدالحی (ظهیرالدین محمد بابرشاه)، د کابل چاپ.

۱۸ - ګالری ملی (نګارستان ملی)، کابل:

۱۹ - مهدی، دکتور محی الدین، د افغانستان ملی متحده شورا، دوه اوونیزه مجله.

۲۰ - عاطف، وفی الله، عکسونه او تصویرونه، د کابل زاړه ښار مندوی، نوی ښار، د انتیک فروشۍ دکانونـه، زرګری، د قالین خرڅولو دکانونه او سرایونه، پوستین پلورونکی دکانونه او د پغمان د خواجه مسافر د بـاغونو څخه.

۲۱ - د معارف خبري، ادبي او فرهنګي اوونیزه، ۱۳۸۸. هــ.ش.

۲۲ - آریانفر، دکتور شمس الحق، هفته نامه مجاهد.

۲۳ - حمیدزی، عبدالغفار «دافغان زعفران» د شرکت رئـیس، د شمـشاد تلویزیـون د خپرونـو د ماښـام د اوه نیموبجو څخه تر اته نیمو بجو پورې، ۱۸ - ۹ - ۱۳۸۸. هــ.ش.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library